

מעמק החיים.

ספורים שונים.

מאת

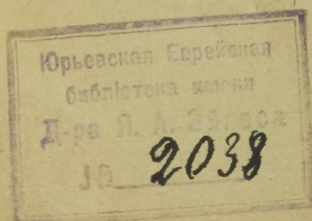
מיכה יוסף ברדיצבסקי

קבוצה ראשונה.

הוצאת "תולדות", ירשה.
ו, ביבליותיקה גדולה, ג'חו.

ירשה.

ת כ ו :

קבוצה ראשונה.

ספורי כפר:

- 7   זין החיים והמתים (ספור).
15   בעמק (מאורע).
26   קיץ וחורף (ספור).
33   את קרבני (קטע).
-

כאין תקוה:

- 30   השנים (ספור).
48   חשמועה (ספור).
58   הור (ספור).
70   בין הפטיש והסדן (כתבי גידר).
-

ספורי מעשה:

- משני עברים (חזון).
דור חולץ (חזון).
איבת עולם (ספור).
הבנים והאבות (ציור).
-

זכרונות וטפוסים:

- אויב (ספור זכרונות).
הבריחה (ציור).
מגלה סוד (תמונה).
ההפך (רשימה).
-

בין החיים והמתים*.

(ספור).

שם, באשרות הנהר יתרון, בעקמו דרך כפר זרקיבה ועורר
אל העיר טלופה, מתנשאות גבעות ירוקות מעבר האחד והאדמה
מתרוממת, כאלו משם מתחלת ארץ חדשה ורחוקה; ומעבר השני,
בשפולי השדמות, הזרועות לרוב פשתה, ישתרע בית הקברות
ליהודים הישן במצבותיו הישנות מעשי עץ ואבן, שמהן הרבה
נפלו ועלה בהן חציר. בית הקברות לא יפתח עוד למתים,
השער סגור ומשולב בקרשים; והיה כל הבא מן החיים על קבר
אבותיו, באלול או בשאר ימות השנה, עליו לטפס על החיץ
השבור, שנבחה אמה. בכל שנה ושנה, בהמס הקרח של הנהר
הזה ויצא וישטוף, יתחוך לו רצועה משולי בית הקברות ויבלע
איזה עצמות נרקבות אל לועו. דוכית המות שוררת פה בכל
תקפה, כאלו התאחד מאז עם הטבע, כאלו שכחו כל הנקברים
את כל אשר ראו וחיו בהקף חייהם... רק זעיר שם, זעיר שם
לעתים רחוקות עוד יבוא אליהם עוד מת חדש, אחד מוקני
העיר, שקנה לו שם בשכבר הימים קבר משפחה ורוצה הוא
להקבר אל אבותיו. גם הרב דמתא צוה לפני מותו, שלא
יקברוהו בבית עלמין החדש, רק בבית עלמין הישן, על יד
קבר הרב הקודם לו רבי יצחק לבית שמלקים ז"ל.

(*) נרפס ב"האשכול" ת"ה.

ושומר בית הקברות, הגר שם בבית הקטן, קנין קהלת היהודים, וסיל שמו, הוא בן אשה ובנים ארבעה ושני כלבים ועז אחת, כי פרה אין לו בעניו. העז תרעה בבית הקברות, באין מהריר, ותאכל את החציר לשובע; והכלבים הרעבים מוכנים לקפוץ על כל איש עובר ולהחרידו בקולם. רק בקושי יעצור בהם הנער או האשה, בבוא אחד מהיהודים לבית הקברות ואנורות חמש בידו. כדרך כל מבקר. השכר המעט והגן לתפוחי אדמה ולאכטחים ולבצלים, מעט החלב ועבודה בת יום, שיעבוד האיש או האשה בתור משרתים ושכירי יום לפעמים, יתנו להם את לחמם בדוחק; דגים קטנים על שלחנם יבואו מהנהר. לפעמים תתע פרה מורע היהודים, והלך וסיל לבקשה ולמצאה ויבוא על שכרו. בחורף יקח לו את הגרון ויבקע עצים בבית המדרש הגדול ויקבל רו"כ שלם בעבודתו. גבאי הקהלה ישתמש בו לכל דבר נחוץ לו, וגם ישלח אותו פעמים עם מכתב או חשבון לזרקובה אל בית הרחים אשר שם. בערב פסח וסיל השומר קונה את כל החמץ של העיר בעד רבע רבבה שקל, וירויח מכל העסק הגדול הזה כארבעים פרוטות ושתי צלוחות יי"ש במומנים. וביום הכפורים הוא מכבה את הנרות המעשנים וימלא את שני בתי ידיו בשעווה מן ההקדש... בכלל, בדיני שלי ושלך הוא מן המקילים מעט—ואמרו עליו, שבשעת הדחק פשוט גנב תכריכי מת אחד וימכרם, ויהי הדבר לנס, איך לא ירא מן המת? אבל הדבר הזה היה בשכבר הימים. את אשתו ירינה אינו מכה, כנהוג, אבל גם אהוב לא יאהבנה הרבה. הוא בכלל מן השותקים ואינם מדברים הרבה ומתיחס לכל דבר בשוויון נפש. בקיץ הוא נושא מעיל ישן של צמר, שכבר יראו בו החומים; ובחורף הוא לובש אדרת שער של עז עם עור לבן ממעל, שבה משתמשים גם אשתו ובניו לצורך הלילה והיום. אשתו מתקנת שקים ישנים לפני הקציר בעד הסוחרים למלאות אותם בתבואות השדה, ותקבל מהם מסת יד חלף עבודתה זאת, ותהי איפוא גם בזה עוזרת לאישה בכלכלת הבית.

המתינו! עלי להניח לעת עתה את שומר בית הקברות וסיל ולספר לכם עוד מאדם אחר מבני היהודים, שיש לו קשור

הדברים לכאן. את כפר זרקובה כבר הזכרתי, שמה נלך עתה לרגל ספורנו.

II.

יצי נחמן ה"נאמן" של בית הרחים של האציל הפולני לבית ודיסלויף, בכפר הנ"ל, היה איש ישר וירא את ה'; את דבריו עשה באמונה, לא לקח שוחד מאת ה"טוחנים", כדי שיבואו על מלאם, חס היה על כל דבר של אדונו ויסתפק בשכרו המעט לו ולביתו. בנים שנים לו וחתנים שלשה, וכלם הם מוצאים את עבודתם בבית הרחים, אם גם העבודה קשה וינעה. במבועו של יצי נחמן להיות טרוד בלבו ובמותו בעיני הרחים ערב ובקר וצהרים, מבלי להסית דעתו מהם גם באכלו ושתותו; בכל אשר עשה היה שקוע ראשו ורובו בעיני הרחים. הוא היה יודע תורה בימי נעוריו, וזה שלשים שנה רצופות, שלא פתח ספר, גם ביום השבת, פן יבלבל אותו כימות החול; והוא הלא "שכיר יום" הוא ואסור לו להתרשל בדברי שווכרו. — גם בעת נשואי בניו, בשעת ארוסין או ברית מילה לא שכח את הרחים. בעבור הרב דטלופה או הש"ב דרך זרקובה לגבות כסף על "מעות הימין" או צדקה אחרת, או אם גם גבאי של הצדיק מטלנא בא לגבות את ה"מעמדות", שבודאי אורח חשוב היה, יצי נחמן נותן ונותן, אבל חושב הוא בתוך כך בהרחים ובעבודת היום של הרחים ... חבל, כי הממשלה לא תתן להצדיקים לצאת מעירם כל הימים; אבל לו עבר דרך זורקבה גם הצדיק בקדושתו בעצמו, הינוקא או הקשישא, לא היה שוכח יצי נחמן לרגלו את עיני היום, ולא היה מרפה את ידיו אף רגע מעבודתו. אם מקבל אתה שכר מאת אדונך, היה מרגלא בפיו תמיד, או עליך להיות מסור לו בכל לבבך כיאות וכדין, וגם הרבי בעצמו לא ידרוש ממני אחרת. אבל אחת הוא עושה גם על יד עבודתו, הוא מתפלל הרבה, לא שיפסיק מעניניו ומתפלל, אלא מתפלל הוא בתוך עניניו, מתפלל גם באיוז כונה; ושניהם, "עיני חול וקודש, אינם מתערבים זה עם זה ואינם נוגעים זה

בוה... היה הדבר, כאלו היה לו לב בתוך לב ונפש בתוך נפש. ונפשי של יצי נחמן אם אינה טובה, להפך כעסן הוא לפרקים ואדם קשה הוא, אבל מיגע את עצמו להיות נוח לבריות, מפני שבתוב בספרים שטוב לעשות כן. מרחמים שכלב אינו יודע, אבל נותן הוא צדקה, כדי לשבר את הברזל הקשה שבו. קשה לו להראות פנים שוחקות לאדם, אבל ירא הוא את ה'. גם לנכרי יתן את שלו ולא יגנוב את דעתו ה', לא מפני שאינו יכול לעשות זה, רק מפני שזה אסור.

III.

הורף קשה היה, השלגים היו מונחים חמרים חמרים ויכסו את כל הדרכים. כל עובר ושב בלילות היה בסכנה, כי הסערות לא חדלו והסוסים לא ידעו את דרכם. בליל סועה וסער כזה, בניו של יצי נחמן נסעו להעיר ונשארו שם. חתניו לנו בבית הרחים, כי שמירה מרובה היתה צריכה אז, והוא עבד כל היום קשח ויגות על משכבו החם וימצא מנוח. — הפעמון השמיע שתיים עשרה. הצות הליל! והנה אכר אחד תעה עם עגלתו כל הלילה ויגיע עד ביתו של יצי נחמן, מבלתי יכולת לנסוע הלאה. רגליו כמו קפאו, הסוסים עיפים ומבועים בשלג; והוא דופק בחזונו של יצי נחמן להעיר אותו משנתו, כי יפתח לו הדלת ויתנהו לבוא הביתה. יצי נחמן תפוש בשנתו ותלומות הרחים במוחו. הוא אמנם שומע את הקול הדופק, אך איננו חפץ לקום ממטתו, כי שנתו ערבה עליו והחום ינעם לגופו. בקש היצהיר להטרידו בשעה זו מן העולם! הוא שוכב על משכבו ואינו פותח. רשע! — הוא טוען עם לבו — בן-אדם נתון בקור, ואתה שוכב ושומע את קולו הרועד, ואינך פותח לו! הוא מתאזר לקום דוקא להכעיס את היצר הארור, וקופץ ממטתו ופותח להאכר את הדלת ונותן לו כוס יין שרף לחם; אבל כל זה הוא עושה רק בדמיונו, והאכר דופק ומקלל, ובראותו, כי אין שומע, הוא מקלל לשובע, יכה את הסוסים העיפים וינהלם הגבעה לבקש מפרט. יצי נהמן נמל את ידיו במהרה וילך חציו מלובש וחציו ערום החוצה ויפתח

יאת הזלת בקושי, כי הסוגר קפא על צירו, אבל הסער כבר יפריד בין קולו ובין עגלת האכר, הוא רק שומע נחרת הסוס או הסער ותמונה אינו רואה, והנכרי תועה, תועה ומבקש בית וכמעט קפא בקור. ויך לב יצי נחמן אותו, כי הרשיע. וגם במרום נכתב עליו הדבר לחטא. פוקד אלהים כל בשר...

למה אאריך? יצי נחמן לא הוציא את שנתו, הריאה שלו כבר היתה חלושה מימים רבים, ויש אומרים מטבילה בהיתרן הקר בימי הסתו. וימת בחורף הבא ויצו לביתו אחריו: עבדו את האדון הלאה ואל תרעו בעבודתכם, את עזבוני חלקו ביניכם חלק כחלק: הבנים יקבלו פי שנים, והחתנים אך שליש; חמשים ר"כ תתנו לבית המדרש של טלופה, וחמשים ר"כ לבית המרחץ, תנו עשרה ר"כ על ה"תלמוד תורה" שם, ועשרה ר"כ על העירוב; ואותי תקברו בבית עלמין הישן לא הרחק מהרב רבי יצחק שמלקים, ככל אשר ישיתו עליכם. ויהי הדבר כן.

בין דין של מעלה פתוח גם בימות החורף, וכיון שאין משוא פנים לפניהם, קראו את יצי נחמן תכף אחרי קבורתו לדין. ואם אמנם מצותיו לא היו מעטות ומכריעות על עונותיו וגם זכות אבות היתה לו וגונר, לא היה יכול הסניגור למחוק אותו העון, שעשה נגד האכר, בהקשותו לבו ולא מהר לפתוח לו. ויצא דינו ללכת ב"עולם התהו" ולהתלבש כנכרי ולילך ולחפש אותו הנכרי, שחטא כנגדו בלילה ההוא, ולשרת אותו כעבד, עד כי ימצא את לבבו וימחול לו את אשר עשה. ברוך דיין צדק!

IV.

ליל מנוחת החורף היה. הקור גדול ויקפא כל בשר. קרוש היתרן, הגבעות יעטו לבן. ובית הקברות קבור בערמות שלג, זרק פה ושם יראה עץ שבור, או ראש מצבה גבוהה לנגה הירת, שישפוך את תמהונו על כל מכסה הליל. והנה קבר אחד יפתח זמית שחוח לבוש לבנים יניח מלועו, וקם על רגליו והולך לאטו

עד קצה הגור הפרוצה לפניו, ומשם הוא בא לפתחו של השומר. חצות הליל הניעה. הבית של השומר ישן שנת החורף, כמו קפוא הוא אל האדמה ואל מכסה הלבן. כוכבים שנים נוצצים, המת ישא את עיניו ויראה את כל הככר ההיא, אין מסלה ואין דרך, והתכריך הלבן הנהו כסרת העונף של כתנתו. האמנם יצי נחמן הוא? ואיה האכר? ... והוא דופק על דלת השומר פעם ושתים, ובשלישית כבר נצב וסיל לפניו ויכירהו ויחכך בראשו ואומר לו: האמנם יצי אתה; בא הביתה, כי קר לך. „לא אוכל לבוא אליך, השיבהו המת, אבל אם לבך טוב עלי, שאל לך את מנעליך וכובעך ואדרת השער שלך, ונתתי לך סימן לאשתי בזרקובה וקמת בבקר ותבוא לשם ותתן לך איזה כסף מחיר זה.“ וימלא וסיל את שאלתו ולא שאל אותו עוד דבר.

וישם המת את המנעלים ברגליו ואת הכובע השחור שם בראשו ואדרת השער עטף על תכריכיו ויעלם ולא נודעו עקבותיו בשלג. ויהי בבקר השכם, קם וסיל מוכה תמהון; חלום קשה חזה; ויחפש פה ושם וירא, כי מנעליו וכובעו ואדרת השער אינם אתו, ויספר לאשתו את כל הדברים האלה אשר קרוהו, ותפחד ותחשבהו למשוגע.

איני יודע, באיזה אופן השיג וסיל מנעלים וכובע ובגדים אחרים; אבל זחת אני יודע, כי בגדיו החדשים לא החמו לו. ואדרת השער, עם המנעלים והכובע אשר לו עתה לא יכלו להסר מלבו אותו התמהון, אשר נשאר בו ממקרה חלילה ההוא. בערב כאשר שכב ונח מעבודתו, והלך גם יצי לישון והסיר מעליו את אדרת השער, ולב וסיל לא ידע רע, כאלו לא קרה כל דבר. אבל בבקר, כאשר קם ממשכבו ויקם יצי גם הוא וישם עליו אדרת השער ויצא לעבודתו לאותו האכר, שמצא מצאו שנים עשר פרסה הרחק מטרוצה, ונעשה לו לפועל ולשכיר יום. אז החל רוחו של וסיל לתעות ולא ידע את נפשו, ויחפש אנה ואנה ... ובהגיע הלילה ובעלותו על משכבו, אז כמו סר ממנו קשי רוחו ורוח לו; ובבקר השכם עוד הפעם, כמו איזה דבר מתחיל לענות אותו. ויהי למשא על אשתו ירנה, ותקלל אותו בעד כל הגה ודבור, ויהי גם למשוגע בעיני אכרים אחרים.

בפגשו אותם ויספר להם את אשר קרהו. ויתלוצצו עליו צעירי בית המדרש, בבואו לשם לבקע עצים, באמרם, כי שתה את אדרת השער שלו לשכרה ונכנסם זכוב במוחו... והוא היה באמת כמו מוכה-אלהים. דרש במכשף ולא מצא פשר; וילך אל כהן המקום להתודות ולא עלתה לו ארוכה. גוו שלו ורוחו לא שלו, הוא חושב לפעמים, שפשמו אותו ערום, והולך להתחבא מפני הבושה, עד כי ימשמש בבגדיו ויראה, כי לא כן הוא. ואם יבקע את העצים, או יפנה אנה ואנה, מיראתו פתאום, פן יחטף אצלו הגרון. פעם אחת שכח את שמו שני ימים רצופים, עד כי פגש את הבלן ויאמר לו: היה שלום, וסיל! והי הדבר בעיניו לפלא, כי שמו וסיל ולא נאום... מוכה אלהים היה והוא חף מפשע.

V.

משפט רשעים בניהנם שנים עשר חדש. אבל שנתים ימים ומחצה עבד יצי נחמן במלכה בחצר האכר יון מתקה בקרמוינה, ויהי עובד אצל הסוסים והשורים ועוזר בבית ובשדה בכל עבודה. גם את אשר לא יכול יצי לעשות בחייו, היה מוכרם יצקא, כמו שמתקרי עתה, לעשות; ובהסירו מעליו בלילה את אדרת השער וסר גם הכח הזה מאתו ויתפלא על עבודתו הרבה והקשה שעבד ביום. הוא אינו אוכל ואינו שותה, את הפת יאפה לו בעצמו ואת תפוחי האדמה יבשל לו, אם גם אינו אוכלם. פטור הוא מכל המצות וימים רבים ישכח לגמרי, שהוא אינו יצקא. הוא רק אורח בהאי עלמא, ובבוא הרוח ויפשל את אדרתו ויראה את תכריכיו נוצצים מתחתו, יזכור לרגע, כי מן המתים הוא וישכח את הדבר תכף.

בלילה ישכב בארות הסוסים בקיץ ובחרף, ולא יחם לו ולא יקר לו; בשרו אינו מרגיש באיזמל ואת החלום אינו יודע, רק לפעמים ירגיש חרסי חרש על עיניו ועל פיו ועפר על גבו... ואת גור דינו כבר שכח, אם גם יבין, מדוע ולמה הוא כאן? מתקה יחשבהו לאיש זר, שעובד על אחת שבע ושכר לא יבקש.

לפעמים אמנם מתירא, פן יקום האיש הזר הזה ויצית אש בדיש
שלו ובגורן, ובלילה יקום ויתגנב בלאט לראות, אם אינו שותה
מעמין חלב הפרות כדי לכשפן... והנה פעם אחרי נסע מתקה
למרוצה בליל חרף ושלגים, ויקח אתו את יצקא בעגלת החורף
והסער סוער ויכבד על הסוסים ללכת. רק בקושי הם הולכים
לאט לאט; והנה תעו מן הדרך ויסבכו עד חצות הלילה, עד כי
הגיעו לפני שער קרמוינה. ויספר מתקה ליצי, את אשר קרה
אותו לפני שלש שנים בהיותו תועה פעם אחת בליל אמש ואפל,
איך קפא מקור בדפקו על דלתי בית יהודי אחד, והוא התרשל
לפתוח לו, עד כי כמעט יצאה נשמתו. אז חרד יצי חרדה
גדולה, בשמעו את הספור הזה מפי האכר, ולא יכול להתאפק
ויאמר: „אנכי הנני היהודי הזה ואנכי הסבתי בכף אלה, ועתה
שזו נא לחטאתי וסלח לפשעי, כי לא ידעתי את לבי“. נרעש
מפחד ומבהלה נדרש מתקה לשאלתו ובקול כאוב מארץ ענה:
אמנם כן, הנני סולח לעונך, אבל אם שָׂד אתה, אל נא תויקני...
ואז נפתחו חרצבות יצי ונתקו מוסרותיו ויעלם לעיני האכר,
שכמעט מת מפתדו. ובלילה הזו דפקו בחלון וסיל והושבו לו
מנעליו וכובעו ואדרת השער אשר לו; ובקום וסיל משנתו, מצא
בלם מונחים לפני הסף, כאשר לקחו אז, ולא נשתנה בהם מאומה
לרעה בכל משך שלשת השנים, כאלו לא נגע בהם איש. ותפעם
רוח וסיל עליו מאד ויעש את הצלם בידו וימשמש בבגדיו
וישאל לאשתו: איזה יום בשבוע הוא, היום? וישב לאכול אל
השלחן ורוחו שב אליו כקדם. וגם מנוחתו של יצי נחמן בקברו
בכבוד. — — —

ב ע מ ק *

(מאורע).

בעמק נחלון, הנקרא על שם נחל גדול הסובב שורה של רכסי גבעות קטנות ברוסיה הלבנה, והוא רחוק מכפר המושב הראשון יותר ממהלך רבע מיל ורק בכבדות נבוא שמה בדרך משופע, שם ישוב קטן של שבעה בתי אכרים, ארבעה עובדי אדמה, אחד נפח ושני עובדים נושאי סבל; וכל הבתים האלה זרועים מסביב לבית רחב לכן עם גן משולש לפניו, השייך לאחוזת הרחים של-אבן עם שני בתי האוסס שלו, העומדים על אשדות הנחל כראשי מצודה. והבית מאז ומשנים קדמוניות הוא משכן לאיש עברי, שמריה אביגדור לבית נחום שלמה, שהוא שוכר את הרחים מאת אדוניו היוני, ונחל ואת ה"חזקה" עליו מאבי אשתו מלכישוע.

אמנם לא היה בית הרחים בנוי על פי התכונות החדשות, ואולם את תפקידו מלא באמונה. ואחרי כי לא היה היחיד בנוף הזה וכתו היה רב ממספר האנשים אשר הביאו את הדגן ואת החטה שלהם לבית הבליעה שלו, וגם מימיו הם נאמנים ורבים ולא יכזבו, לכן טחן שוכרו בין הפרקים גם על חשבון עצמו; קמחו היה נמכר בשער מיוחד, ובו מצא את מעמדו ופרנסת ביתו. הגלגלים של הרחים סבבו על צירם תמיד. המים הנפתחים התנעשו. אכרים באים ושבים. בחבורה או ביחידות עומדות במגרש עגלות, שמביאים בהן בר לטחון או מטעינים שקי קמח עליהן. לא רחוק משם עומד הנפח ומחזק במסמרות את עקבי הסוסים בפרסותיהם, והפטיש הולם. שומרי הרחים ונושאי הסבל עסוקים. האמן במלאכת הרחים, שמוצאו מארץ אשכנז, ידע לפניו הרבה במלאכתו. הרבה מידיעותיו כבר שכח, ואולם עוד ידיו אתו לתקן כל בדק. ושמריהו הוא פקידו בעצמו ועומד על

(*) גרפס ב"הבקר".

משמרתו מבקר ועד ערב. עד ד' פרסה מסביב אין יהודים, והוא ישרת את בני הנכר, ידבר בלשונם, מכיר את כל אחד ואחד בשמו ובשם משפחתו ונועו, ובחבו יושב אל אחר, שומר ישראל ושמריהו אביגדור היה איש גבה קומה, לחייו רוות וזקנו קצר וחד, הוא מניע גופו מעט, בשעה שידבר, את לבו יפתח בנעת יד אדם בו, והוא נוח לכל. לא התקצף גם אם לא נעשה דבר כהוגן, לא הוציא דבר מגונה מפיו ולא חזק דבריו בשבועות וחרמות. הוא היה זריו, זהיר וגם מוותר. היה זריו בהשכמת הבקר ובהשנתת הרחים, זהיר בתפלה ובאכילה כיהודי, זהיר במשא ומתן לקיים מוצא שפתיו ומוותר על שלו ואינו אץ להתעשר. מבית אביו הביא לו סאה של תורה ו"עבודה", כבואו בימי עלומיו לכאן ללמוד בבית חותנו באשה; מחותנו למד במשך הימים, כאשר החל להרגיש את ה"עול", את יגיעת הכפיים ועבודת האדם לצרכיו; ובטבעו מזג הכל והרכיב הכל. ואמנם לא היה לו בימות החול פנאי לחשוב מחשבות רבות או להנות בספרים, אבל דרך יראי חרישי היה לכל מעשיו. בשבתו בבית האוסס והשקים המלאים מסודרים איש על גבי רעהו בכבוד מנוחתם והקמח עלה יפה ובידו אין עולה והשער קיים, אז היה נופל פסוק לתוך פיו, מעין המאורע קצת, כמו: ברכי נפשי את אדני, או ברכת תודה פשוטה. ביום השבת, כי בו שבתו הרחים, בו שבת גם עבדו וסוסו, היה נזכר לרוב בפרשה השש עשרה שבשמות, כי לא ירד המן ביום השביעי, ונתן להם מקורם להם משנה, ואיך יצאו בני אדם ללקוט ולא יקראו שבת שבתון! ובמוצאי שבת, בשעה שבא זמנו של קידוש הלכנה היתידה בחדושה ונשפכה שתיקת זהרה על פני כל הככר ההיא, היה זוכר בדבריו תהלות: הוד והדר לבשת! הטבע אשר מסביבו לא ידע פדות בין חי ומדבר, בין אדם לאדם; הוא ישמור את מועדי העולם. השמש יצא ויבוא, הכוכבים יאירו. בקיץ יעטפו הגבעות את אדרתן הירוקה והדשנה, ורעו עליהן פרות ועוזים וכבשים למיניהם, יאכלו וישבעו באין מחריד; ולהפך, בימות החורף יתכסו בשלג עולמים, הנהר עד מבוא הרחים יקרש ויתחבאו המים התחתונים ויזלו חרש. אין אומר תפלת שחרית

בין צפרי כנף, כי נסעו לבקש את האלהים בארצות החמות.
ובין חליפות מעטפותיו הרכות האלה מצא לו משכנו בן-ברית.
בגלגול מחלות יצא עם אבותיו מעבר לנהר, חי בחרי יהודה,
בבבל, בפרס, בספרד, בכל ארצות הגולה, ועתה פה קנו!
ומלכישוע רעיתו חורתה ולידתה היו בארץ ההיא, ועם כל
זה לא התמוגה היטב עם האויר סביבה, ואיוה דבר ברוחה נשאר
בלי מנוח. — היא היתה אשה יפה במלוא מוכן המלה, ולא
אהבה את העבודה ככפרית. יראה היתה את ה' כיהודית כשרה,
וכל דבר זר לא בא אל רוחה; אבל לפעמים צר לה ביתה.
בימי נעוריה, כאשר עלתה כפורחת, שאפה לבוא העירה. לא
אזכיר ראשונות.

וכאם כן שתי בנותיה הבכורות והנשואות, שרה ולאה,
כתאומות היו בכדיאת יפין ובבנין גון. שנה שנה ילדו והיניקו
וגדלו, אין שכולה בהן, ומפניהן לא נדעך הנוער. בעליהן אשר
בעיר, בני סוחרים אמידים, היו חרוצים במסחר העצים ויראו
ברכה במעשיהם ויהיו מתכבים את נשותיהם. לשמריהו ומלכישוע
היתה מצד זה נחת-רוח שלמה.

ועוד להם בת אחת צעירה, ושם היה לה מתקופת זמן
המקרא: חולדה, והיא היתה שונה לגמרי מאחיותיה בקומתה,
במבנה גוה ובאורח יפיה. חנה וקסם מהלכה כמעט לא נתנו
להאמר. בפניה המחוטבים היתה קצת מתומת פני האם, וברוחה
קצת מטבע האב; אבל עוד חלק יותר גדול היה בה מאגדת
עם. בין שמים וארץ ובפנה מעולפה כמו זו אמנם ישתמרו נטיעים
כאלה, אבל הדם בא ממרחק. —

ולחולדה חליפות ברוחה. לפעמים עשתה בכל צרכי הבית,
עסקה בחליבת הפרות והזמינה מספוא להמוס, בטרם בוא העבד;
ולפעמים לא התערבה בשום דבר, ישבה כל היום על סף הרהים
ושמעה לשירת האופנים, או עברה את הגשר הצר ותעתה יחפה
על הגבעה. היא לא ידעה כתוב וקראו בספר, כי לא למדה
דבר, וגם בקול שיר לא נתחנכה — זהו הלקוי האחד במתנת
הבריאה הזאת — וכל השירה ההומיה אשר בנפשה לא ידעה
מפלט אחר, כי אם בללוגיה וקפיצותיה או בגלגוליה אשר

התגלגלה מראש הנבעה לתחתיתה; ובקומה אחר זה ותעמוד ותתנער מן האבק וגופה התנועע כמו נגינה קלה, אז נתמלאת הארץ מעין הד גן-עדן, לפני בוא החטא.

מקלעות שערותיה המקיפות את ראשה פעמים נוצצו כזהב, מעיניה נשקף טוהר של שמי-צהרים בימי הספירה; וכשהטתה את ראשה ונראה צוארה הארוך, נשקף היה מערפה זה רשמה, כמו אילת צביה בת-שנה המתמלאת תמהון בחדות היער.

היא מצאה פעם נחש בחגוי האדמה ותרם אותו ותעש ממנו ענק לגרורותיה, ולא היה פחד בלבה; אבל מורא היה בלב אחרים למראה יפיה; כי ראה אותה איש עובר ושב, היה תוהה לעמוד ולהביט בה ויהי כנדהם בנפשו. היו לילות יפים, אשר לנה בחוץ תחת כפת השמים. ואיש לא הויד לנגוע בה. וגם קרה מקרה, כי שנים מואטוטי הכפר התחרשו עליה יחד ויאמרו לנפול עליה במקום אשר עין לא תראם ולענותה, ובבוא המועד ויראו אותה מרחוק שוכבת על מצע דשא ככוכב תועה — ולא קם בהם רוח.

ככה היה בת-פלאים הרחק משאון בני אדם וממגע אדם, עד אשר בא היום ובאו הצללים...

בוא אתי, קורא, ואנהלך לעולם אחר!
כי נעזוב את העמק ונעלה בעמל אל הכפר הסמוך ונעבור את הרחוב התיכון הארוך עד לחפירת שער, אז הנה עומדים אנחנו על פרשת דרכים: הדרך האחד פונה לימין, לצד רוחב הכפר, והדרך השני ימשך באלכסון לצד שמאל. ואנחנו הולכים את הדרך ההוא לשמאל כשלשה רבעי שעה ונבוא עוד הפעם לכפר קטן, אשר בתיו נמוכים, וביניהם בתים כאהלים קטנים. מעבר לכפר ההוא הולך ומשתרע יער גדול באורך מהלך שעה וחצי. אילן עומד בצד אילן משני הצדדים והענפים משולבים איש באחיו, כי לא היתה שם יד אדם וגרון. ומחשבות, מחשבות כבדות עולות על לבבנו, בלכתנו אט ואין איש אתנו. ומה יוקל לנו, כי נעבור את היער הזה עד תומו, והעולם שנית פתוח

לפנינו, השרות משתרעים לכל עבר ולא יסופו. והדרך משם והלאה כבר מרוצפת ומיושרה מעט, אחת למאה פסיעות אכן, ועליה מסומנים שחור על גבי לבן סימני-מספר. מפה והלאה אנו ה לכים באיוז מנוחה, אם לא יאיץ בנו דבר נחוץ. מעט שכחה מעמל החיים כבר ימצא האדם במרחב! — ואחרי שעה, אם הלכנו במתינות, אנו עומדים לפני מבוא עיר גדולה ליהודים, עיר פרויט נודעה, אם גם אינה עיר המחוז.

בבאר-שדה אנו — העיר בעלת הרחובות הארוכים והבתים הרחבים, אשר נשקפים מהם דלתות וחלונות לכל עבר. צר המקום לאוכלסי העיר המרובים, כי מוגבלה היא למצריה, לבנות להם כל אחד בית לכדו, ולכן מוזיק חלק בית בבית. בכל פנה מוקצע אויר מכוסה למשפחות ולשותפים. כל אב בונה איוז דירה בשביל בניו ולוקחי כנותיו בתצרו או באסמו, ודבק אבר לאבר, וישבו צפופים ונגשים יחד איש באחיו עוד יותר נאשר הם נגשים על ידי המסחר הצר, ונשאז בעול הארץ במסים ובארנוניות בין להממשלה בין להאדנות הפולניות, אשר לה שייכת כל העיר וכל הקרקע מתחת מושב רגליהם. ועבדו עם זה יחד לאלהי ישראל ועשו הכל ככתוב בתורה וכמצוה; ומעולם לא אמר אדם שם: רבה העבודה, אבקש בחיי שכר משנה.

אנשי באר-שדה היו יהודים טפוסיים נודעים בבינוניותם ובמהלכם בן ארבע ארבע אמות; גלגלי החיים שם היו כמו גלגלי-יד. אין פירוד דעות, אין מפלגות ואין תהום בין מעמד למעמד. כבתי מדרשות הקמנים, ה"מנינים" וחברת המתפללים, הפרושים כמו רשת בכל אפסי העיר, ימצא כל אחד את מקומו, או תחיכת מקום לעמוד אצל חברו, ובשוק ובמעשה הרי עוד הפעם פנה פנה דחוקה. לחריצות אין צורך, תחת ההתלהבות העברית מושלת כאן איוז קרירות ואין שום נתיב לדמיון. מה לאדם שיבוא אחרי המלך, קונה שמים, ואיוז תכלית רבה ישיג?

שונה לגמרי מתכונת היושבים האלה היתה תכונתן של שתי המשפחות הגדולות שבעיר והקרובות זו לזו, הלא הן: בני ראובן ובני יהודה שהם נוגעים לנו.

ראובן ויהודה אחים היו וחיו בזמן שעוד לא נשברה זרועה של ממשלת פולין כולה, ויעשו מסחר גדול עם האצילים רודפי התענוגים ויתעשרו מאד ויצא להם שם גדול. כתייהם לא הכריעה כף האחד את הכף של חברו, ולא היה עושר האחד רב מעשרו של השני. אבל במותם ונחלקה הירושה בין בניהם אחריהם — לראובן היו תשעה בנים ולוקהי בנות וליהודה אחד עשר — נשתנה קצת גם המול: בני ראובן הוסיפו להצליח ולהרבות קנין, והם גם עשירי העיר הנודעים עד היום, היהודים המתגוררים במרחב כמו רוזנים; ובני יהודה, אם אמנם החזיקו מעמד, הנה נחשבו רק לבעלי בתים אמידים ושנים מהם גם קצת לננידים. קנאה מסותרת היתה שוררת בין שני האנפים האלה, שנפרצו ונחלקו בכל קצות העיר, אבל כלפי הוץ היו שלמים יחד והתאחדו תמיד בימי "שמחה" או חתונה בבית אחד מהם וימלאו במצהלות ששונם את אויר העיר.

לעיר ההיא היה בא שמריהו אביגדור לעתים לסדר סחר הקמח שלו, או לקבל מלוא לצרכיו — בימים נוראים התפלל בכפר גדול, אשר שם בית משרפות היין-השרוף והצטרפו שם בני אברהם למנין עשרה — ובכואו העירה סבכוהו השדכנים, לתהות על קיקנו בדבר הנכבדות, שהציעו לפניו עם אחד מבני יהודה אשר ידעוהו. בת שמונה עשרה לחופה ובת שש עשרה לארוסין! ככה חקק במנהגי היהודים בימים ההם; והנה הבטחת נדן משני הצדדים, והמשפחה מעיפתה רבה, כאשר תדעו, וגם את הכלה מהללים. שמריהו דבר על אדות הדבר הזה עם רעיתו, כי כבר ידע את הדבר על ידי מכתב, והיא אמרה הן. והרי שבירת קערות, והרי המניד מראשית אחרית! וחולדה מאורשה לבן באר-שדה. בואי כלה, לכי, ולחידת יפיך אכרע על ברך, ואת כסי בצעיף את פניך!

נפתלי בן יהודה, הבן השביעי בשדרת האחים במעמד הבינוני, והוא התיק את מסורת משפחתו ויעזוב את המסחר, עיזארה לו פנים זועמות, ויפאחו בחנות לממכר בד וצמר וגם משי

לִבְנֵי שֶׁבֶת וְחִתּוֹנוֹת. אִמָּנָם בְּנֵי מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה, אֲשֶׁר הָיוּ לוֹ חֶסֶד קוֹרְבָה, לֹא מִצְאוּ אֶצְלוֹ אֶת כָּל הַמִּינִים הַנֶּאֱמָרִים לָהֶם, וּבִנְסָעָם לַעִיר הַמְּחֻזָּה, אוֹ גַם לַעִיר הַפֶּלֶךְ, בָּכְרוּ אֶת הַחֲנוּוֹת אֲשֶׁר שָׁם עַל חֲנוּתוֹ; אֲבָל בְּבֹאֲר־שָׂדֶה וּבִסְבִּיבָה יְהוּדִים וְעַרְלִים לְמַרְבֵּה. וְהִנֵּה יִמִּי־שׁוֹק, וְהִנֵּה סִמּוֹךְ לַהֲעִיר גַּם בֵּית לְמַעֲשֶׂה צוֹקֵר וְבוֹ פְּקִידִים וְבוֹנֵי פְּקִידִים. וְאִם גַּם הוּא אֶחָד מֵמֵאָה יְהוּדִים כְּמוֹהוּ, בְּעַלֵּי חֲנוּוֹת כְּמוֹהוּ, הִנֵּה בְּכָל זֶה יֵשׁ לוֹ מַעֲמָד בַּחַיִּים וְיֵשׁ סִפּוֹךְ בִּידוֹ לְשֵׁלֶם גַּם דְּמֵי הַסְּחֹרָה לֹא בְּ"עֲנִיבוֹת" כְּנֶהֱנֹג, וְהוּא אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְנֶאֱמָן, וְשׁוֹנֶה מֵאֲחֵיו גַּם בְּצִבְעֵי הִירָאָה שְׁלוֹ הַמִּיּוּחָד. הוּא מִצָּא עוֹזֵר רַב בְּהַחֲנוּת גַּם בְּאִשְׁתּוֹ בִּרְכָה; בִּרְכָה הִי־תָה צִנּוּמַת הַפְּנִים וְדַקַּת הַבָּשָׂר, אֲבָל בְּעֶלֶת עוֹזֵרוֹת וְדִבְרָנִית וִידְעָה לְהַתְהַלֵּךְ הַיָּטֵב אֶת הַקּוֹנִים בֵּין מִבְּנֵי בְרִית וּבֵין מִשְׁאִינִם בְּנֵי בְרִית. וְהַחֲתָן, מִשָּׁה אֲבִרָהֶם שְׁמוֹ, הִיָּה בָנָם בְּכוֹרָם, בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, וְאוֹלָם גָּדוֹל בְּנוֹפוֹ כֶּבֶן עֶשְׂרִים. לְלִמּוּד לֹא הִי־תָה לוֹ נָטִיָּה דְּבָהּ וּבַחֲלָל הַחֲנוּת לֹא הִיָּה זְמוּרָה זָרָה, אֲבָל הוּא כָּלָה יָמָיו אֶצֶל מַלְמָדִים, מַלְמְדֵי גִפְ"ת. וַיְהִי שֵׁם לְ"פֹעֵל בְּטָל" וּלְבַחֲרוֹר עֶבְרִי מִמִּין הַיְּדוּעִי, שְׁמִבְלִים וּמִנֶּם בְּשַׁעֲמוֹם וְנִתְּוִנִים רַק לְדַמְיוֹנָם הַפּוֹחוֹ, בְּאַפָּם מַעֲשֶׂה!

צָרִיךְ אֲנִי לְהוֹכִיר, כִּי מִסּוּרָה אַחַת, מִסּוּרַת־בֵּית, הִי־תָה לְמִשְׁפַּחַת רֵאוּבֵן וַיְהוּדָה, לְהַשְׁתַּדֵּךְ עַל פִּי רוֹב זֶה בּוֹה, כְּלוֹמַר בְּנֵי רֵאוּבֵן הָעֲשִׂירִים אֶת בְּנֵי רֵאוּבֵן, וּבְנֵי יְהוּדָה הַבִּינּוֹנִים אֶת בְּנֵי שְׁבֹטָם. וְכֵן הִיָּה הַדְּבָר. כְּשֶׁגִּדְּלָה בְּבֵית אֶחָד מֵהֶם נַעֲרָה יָפָה אוֹ רָאוּ בֶן חֲרִיף מִשְׁכִּיל מִתְּפַתַּח, הִיָּה בָּא אִתּוֹ אוֹ בְּעַל אֲחוֹת הָאֵב וַיֹּאמֶר: תֵּנָּה אֶת בִּתְךָ לְבְנִי אוֹ אֶת בִּתְךָ לְבִתִּי, כִּי מִדּוּעַ יִצְאוּ הַחֻצָּה וּמִגּוֹרֵל נִחְלָתְנוּ יִגְרַע. וְלֹהֲפֹךְ, אִם לֹא יָפָה הִי־תָה הַבֵּת, שֶׁהִנֵּיעָה לְפָרֶק הַנִּכְבָּדוֹת, אוֹ כִּשְׁלֹא הִיָּה כִּשְׁרוֹן רַב לְבֶן הַמִּיּוּעָד, כִּי אוֹ חֶפֶשׁ לָהֶם אֲבִיהֶם נִכְבָּדוֹת מִן הַחוּץ וַיִּבְיֹאוּ דָם חֲדָשׁ וּכְסָף חֲדָשׁ לְמִשְׁפַּחָתָם. כֵּה הַשְׁאִירוּ לָהֶם וּלְבְּנֵי מִשְׁפַּחָתָם אֶת הָעִידִית, וְאֵת הַזְּבוּרִית אוֹ הַבִּינּוֹנִית נִתְּנוּ חוּצָה. הַחֲתָן מִשָּׁה אֲבִרָהֶם אִמָּנָם לֹא הִיָּה מִמִּין זְבוּרִית, אֲבָל גַּם מִן הָעִידִית מַעֲוָדוֹ לֹא הִיָּה. וְהוּא עֵתָה הָאָרוּם שֶׁל חוֹלְדָה הַנִּפְלְאָה. כֵּן כְּתוּב בְּנִלְיוֹן הַתְּנָאִים בְּחֻצֵי קֶנֶם וּבְכָל תּוֹקֶף אֶלֶת הַבְּרִית.

עוד לא היה ראיון שלם, ולקחו את הכלה רק על פי השמועה. ובהגיע ימי אלול ועשתה ברכה את החתן הגדול בחיי יוסיוס ש"ה, עובה כל עוניי החנות והבית לבעלה, והיא נסעה לעיר אחרת ל"קבר אבות", כמנהגה אחת לשלש שנים, ועתה עשתה גם את דרכה ארוכה ותבוא לבית מחותנה ביום שלישי אחד בצהרים.

נתן להאמר פה, כי בינה לבין עצמה לא היתה דעתה של ברכה נוחה מן השדוך בלב שלם, אם גם האמינה רב אומן ב"זוג" מצד ההשנחה. לא הספיקה מכסת הנדה בעד בנה הבכור; וביותר צר היה לה לתת את בנה ללכת לכפר, כפי התווה, להיות סמוך שתי שנים על שלחן חותנו ול"התגשם" שם. כה העמידה פנים של קפדנות ושל דבור מעט, בצעדה על סף המחנות הבודדים במערבם. אבל לכה התרכך למראה "קבלת הפנים" ולחוסר והנקיון ורוח האמידות שבבית. בקבלת אורחים היו מעטים ששנבו כשמריהו אביגדור ומלכישוע. והאורחה הזאת היא גם אם החתן, המיועד להיות "עצמם ובשרם".

חולדה עוד לא נראתה, ועמל רב היה לאמה, כי עובה את החדר למעט, לדבר על לכה ולבאר לה תוכן הדבר, כי לא יכלה לתפסו. ותאץ בה, כי תלבש מלבושיה של שבת, וגם עווה לה בהכנת הבגדים ובתקון שערותיה. וכי נפתחה הדלת ונראה אורה בבית, עמדה הבאה כתומר מקשה מפתח ומחשוממות, כי לא ראתה מין יופי כזה מימי חייה על ארץ. רק בעמל מצאה את הדבור והעוו לנשת אל הכלה ותעבר בידה על ראשה ותשק לה ופיה חרד. וגם בשבתה וחולדה נשענה אל המטה לנגדה והגישו ממתקים ופירות, וננשו אחר כך אל השלחן הערוך, לא נגולה האבן כלה מעל לוח לכה. לו מצאה בהמיועדה אחת ממאה היה די לחלקה. מפני העורף פחדה... עוד ביום ההוא מסרה את המתנה, אצעדה ושרשרת זהב, נפרדה בשלום ובאמירת תודה ולא בקשה להשאר, למרות ההפצרות. וכשבאה ביום המחרת לאותה עיר, אשר בשדה הקברות שלה מצאו הוריה את משכנם, ותמהר שמה, פתחה את ספר התחנות והחלוצה להרצותן ולצקת נפשה בתחלה על קבר

האב, ואחר כך על קבר האם בכתה פעמים בכה מבכל השנים, מבלי הכין מה ללבה. — החזן — „שפל הברך“, המפגז אחריו המתפללות, חזר על ה„מלא“, ולא המתים ולא החיים יענו. אפס חזון!

כלה הקיץ, גם החורף הקשה הבא אחריו עבר. האביב, שהביא רב מנוח, פנה; ואנו עומדים באמצע הקיץ, ימי הגבלת הנשואין, במועד שבת-נחמו, ימים אשר זמן האבלות והקינות עם „הנזיפה למקום“ כבר אינם, ותחתיהם באות חתונות ושמות-מצות ליהודים. אין שכונה בעיר ישראל, שאין בה חתונה, וכן גם בבאר שדה עירנו. פה יקרא התן לתורה, משם מכינים את עצמם לקבלת חתן. אהלים נטוים, שמשים רצים, העיר מתנועעת עתה בחוקה, ולה פנים אחרים. גם האנשים, שלא ישיאו את בניהם, הלא קרואים לשכניהם ולקרוביהם. פה מבקשת נערה בנדר חדש מאביה, ואסמו אינו דוקא מלא ... צריך לתת „מתנת דרשה“ לעשרה מקומות. אין רחמים בעת כזאת ואין גם קמוץ. ישראל מכנים בניו ובנותיו לחופה. העם יגל וירנן!

ובשבוע כזה נועדו בני ראובן עם בני יהודה יחד, לנסוע לעמק נחלון לחתונת משה אברהם בן נפתלי עם הכלה חולדה בת שמריהו בעמק נחלון. גם איש אחד מהם לא נפקד עתה. ויצאו הם ונשיהם, בניהם ובנותיהם בשורה של מרכבות ועגלות, ותהי המחנה גדולה. גם תזמורת מצד עצמם יצאה עמהם. רב וש״ב ושלשה שמשים. לאות חפץ וחדוה רכבו גם איזו חתנים צעירים ואמיצי כח עד סוסים, אחד נשא גם דגל בידו; וכה הלכו כל הדרך בשאון ורעש. ובני הכפרים, אשר עברו בהם, יצאו לראות באלה, וישתוממו לכל הכבוד והיקר העובר לפניהם.

ובהגיעם להדרך המשופע שלהו רצים להעמק, ויצאו לקראתם מבית הכלה בתופים. המחותנים התועדו. צהלה וזמרה! קולות היוד, הדגל מתנוסס, החתן יובל כמלך בגדוד. ותחרד כל הככר, כי לא ראתה פנים חדשות, כמו אלה, מעולם. והתחיל ענין התחלקות האורחים ומלונם. לרבים פנו את

בתי האכרים אשר מסביב, פנו מקומות בבתי האסם. ה"לצים" ואברכים שמחי הלב העמידו עגלה מול עגלה ומרכבה מול מרכבה ועשו אהלים. מקטן התנורים שבבית הכלה העבירו אש בחוץ ובשלו וצלו תחת כפת השמים, ויהי המראה כחונים במדבר.

ואחרי כן, כאשר נחו מעט, רחצו והחליפו מלבושיהם. קיימו צד הכלה — גם לשמריהו אביגדור היו, מלבד בנותיו וחתניו, קרובים מעט, שבאו ממרחק — ענין קבלת פני החתן; ומצד החתן באו גם חס לראות את הכלה. וכאשר צעדו הראשונים על המפתן וראו אותה יושבת בתפארתה כחלום בת ציון, נבהלו, ולא האמינו למראה עיניהם, כי אמנם תומת־יופי כזאת היא הכלה. וכן קרה לכלם מאיש ועד אשה.

והלילה בא, "ליל-מחול" היה לכל פרטיו וחקותיו, מוקדש לזמין הנשים. ורק לזמן הסעודה והמשתה הגדול אחרי זה התערבו בו הגברים. שמריהו אביגדור היה בחדותא וטרדה דלבא. קול התופים חדל, ההצוצרות נדמו, והחל בעל החליל הדק להשתפך ולומר נגון "כל נדרי" ... והעם שומע. כבר חצות הליל. מבעד החלונות הגדולים של האהל כוכבים נתזים מעמק תכלת השמים. ושינה רבה נפלה על האנשים, כאשר חדלה הסעודה הגדולה ומהרו למצוא איש איש פנתו, כי היו יגיעים מן הדרך, מן השתיה ומן הרקוד. בהחלומות והצי החלומות של אלו, אשר נתקו מחללם ותועים בכאן, תועים ונדחקים, לא אפלס לי דרך. גם החתן ישן, אף כי התפלא בראותו את מיועדתו ולבו הכה בקרבו למראיה. כה זרה עליהם הבקר, ועיני איש לא ראו את המחזה, כי שם הרחק מן המושב עלה כוכב מאוחר מן המים... ושתי נשים זקנות עומדות ומשניחות...

יום צום לחתן עם הכלה כדינא. הברדחן יתנה קנים והכליזמרים מלזים אותו. וכסו בצהרים בצעיף את פני הכלה, שיושבת כשיש על הכסא באמצע, והנשים סביבה עומדות ומתאוננות. בין־הערבים; השמים התאדמו ובא השמש ונשקפה אדמתנו בשמח הנהר. העמדה החופה ברוב פאר. ונושאים אכוקות, שחור הבגדים נוצץ, ההצוצרות תוקעות. גם אכרים ואכרות מן הסביבה באו לראות במחזה. הרועים מעבר לנהר אחרו להשיב עדריהם,

ויחנו הם ובקרבם לרגלי הגבעות. איש עומד על יד איש. הכלה העטופה עומדת כאלילה הודית, סובבים הקפות. קדושין!—קריאת הכתיבה ושבירת הכוס. קריאת: מול טוב! התוף מרעים, המצלמים רועשים. והנה אש מתלקחת עולה מאחורם ומאדים האויר. אכרי ידידי שמריהו אביגדור בקשו לשמח את לבו, ויאספו עצים דקים יבשים ויעשו מהם ערמה ויעלו מדורה גדולה. ורושם האש המבוערת, בשעה זו, כשעת משרפות בימי העולם העתיק בימי קרבנות אדם...

* *

*

מגן ומחסה מצא החתן משה אברהם, בקומו ממחרת הבקר וילבש ויתעטף בטלית החדשה ממעל לראשו. הוא עומד על יד הקיר. החלו האנשים להתנער ולבוא אחרי השכרון וההדרה של "ליל המשתה", אשר עבר בהוללות, רקוד ומצהלות, על לבאי סוף. באו גם הנשים למלא אחרי המנהגים הנהוגים באסרו־הג של יום החופה. והכלה עוד אינה.

כל הבקר יושבת אמה במלונה, אשר נתן לה בבית האכר השביעי, על יד המטה ותפצר בה עד בוש לקום, ופניה מוסכים אל הקיר. — — —

ואחרי הצהרים, כאשר אחד מן הקרובים העשירים אין לדרכו, והטרדה היתה רבה בלויה ובנשיקות ויעזבו את הכלה לבדה, כי חשה בראשה, אז קמה היא ממטתה, עזבה את בית מלונה לבדה ותמהר ותרד שנית אל מימי הנהר — ולא עלתה!

עוד בערב ההוא הוציאו את גופה מן המים. כל הלבבות נקשים מאבל ואין אומר. איש לעברו, נדל הכאב!

ולאט לאט עזבו הרבים את העמק. בשורה אחת באו ובשבעה שבו, כי נכלמו. השמשים היו לשומרי הלילה. החתן מוכה תמהון ויאסרו ביום השני בבקר שתי פרות בעגלה, כי הסוסים כחם עוד אין אתם, וישימו עליה את המשויה ממים. ויצא שמריהו אביגדור העירה לקבור את מתו. ותנעינה הפרות בדרך. ויתנו לו אנשי באר־שדה אחוזות קבר ולא דברו דבר.

ויהי חק מימים ימימה, יבוא איש ואשתו פעם בשנה לתנות להתולכת ולא שבה.

קִיץ וְחֹרֶף י'.

(ספור).

שושקה — כפר גדול ורחב באוקריינה היפה בעמק עק־תון על יד רוכס־הגבעות הקטנים ועל יד היער הנדול, הנשקף מנבהם ומשתרע לשני צדי דרך המלך עד אומאן רבתי, משוש כל הישובים מסביב. ונחל נָתָרֵן מפלג את העמק ועושה אותו לשתי חלקות־אדמה בירקרק עשבים. השדמות יתחילו מעבר השני, בצאתנו מלודיון העיר, והן הולכות ונמשכות לאורך ולרוחב, והעין לא תשבע לראות בקמה. משם יפֹס לו הנחל נתיב, הולך וסובב, פעם יראה מאם הדרך, פעם יעֹס תחת גבעה נשאה, ער כי בשושקה ימצא כר נרחב, בשרם חלוך ילך מזה להתאחד עם נהר אומאן ולהכלע שניהם בהבוג. — פה בשושקה עוד חזות של תמהון תלוה את הנתרן ופניו לא יחלפו רק בניחו מהקרח והכפור בבוא עתו. הנחל לא ישק את הגנות והשדות, כי הנשם ממעַל עושה תמיד את מלאכתו באמונה, אבל יוסיף להם רויה. את אשר יעשה בתמידות הוא — להניע בכחו את הרחים של מים ולטחון דק את החטים ואת הדגן ואת הכוסמים, שמביאים האכרים שקים שקים מלאים, טעונים בעגלות, מרחוק ומקרוב. את בית הרחים בנו יושבי שושקה אבני גזית מאבני המקום; והיה יהיה עם קול אופנים ומשברי המים אשר מסביבו להעורק התי אשר בכפר ולהשמעת־דפקו ...

וכל אשר נרחיק מן הרחים ולמעֹלה תקטן בת־קולם, עד כי יאֹס הים ויקבר במנוחת הבתים השפֹלים. והנה הם עומדים

עם גגיהתבן שלהם וסיגיהם וגדרי עץ או אבן, ובכל אחד נראה יד עושהו. איוו דומיה שוררת שם, גם אם תחיץ אותה כפעם בפעם נביחת הכלב או עגלה משרכת טעונה, שיובילו אותה סוסים שנים או שורים. האדנות הפולנית הנה חדלה והכפר הוא ממשלת-עם וישוב-עם. אכרים פשוטים בו יושבים, אכרים אוהבים את העבודה וחרוצים במעשיהם להוציא מהאדמה את אשר היא נותנת. ואם שנת שובע לא תבוא, אז יעבדו משפחות משפחות בהיער חסמוך לגזור עצים ולעשות קרשים, או נשכרים הם שיירות שיירות עם קרונות גדולים להוביל את העצים הנגזרים למרחקים. ובאומאן אין מסלת-הברזל בימים ההם, וכל המשאות הכבדים יטענו על עגלות וילכו לשדה-לבן מהלך שבוע שלם במסע לאט, באיוו מנוחת-דרך, כעובדי שיירה במדבר.

כמעט לכל אחד מהאכרים ההם נחלה ובית, אשה ובנים, שור וסוס, כבשים ועגלי בקר; את החזיר ינחרו פעם בחודש; ועלה יעלה עליו הלהב והיה לחג קטן לאותו רחוב. ואת האווזות ובר-אווזות, תרנגולים ותרנגולות יביאו העירה בכל יום השוק ויחליפו אותם בכסף. את הביצים יביאו העירה למכור, תפוחי אדמה, בצלים ואבטיחים וירקות, גם פרי העץ בעתם ותבואת שדה. עובדי אדמתם לא ישבעו לחם, והי"ש חביב עליהם; והוא המלאך המלווה אותם בריוח ובמצוק, גם בשנה מלאה גם בבצורת. כשהם שותים שכור, אוהבים הם לצעוק ולשלח את הלשון, כאילו זה עתה יזכרו שאנשים בעלי אגרוף ובעלי איזה חפץ עז המה. וכשהם נותנים בשיר קולם, כשובם הביתה באישון ליל — הרי זה קול ענות בני אדם, שעוד טבורם מקושר עם האדמה אשר מסביבם. וזאת למודעי, ספורי הוא מאלה הימים, שעוד בית המרוח פתוח היה לרוחה עם כל השירה שבשכרות חפשית. איש איש יושב על יד שלחנו ועל יד כוסו ושותה לשמו ולשם חברו ולשם כל האנשים הטובים עם כל החום אשר במעיו. לא ככה היום, שהי"ש נמכר בבקבוקים חתומים ועומדים כאלמים שורות שורות בסמים בבית מרקחת ... הימים הראשונים היו טובים מאלה!

מרתה, הבת השניה של וואסיל קומשערענקא, שאחוזות

במורד המגרש, המוביל אל הנחל, היתה מלכת-היופי שבכפר.
קומתה גדולה ולפניה הכריאים איזה לוכן-אדנות, ירושה לת-
מאמה, ששרתה בבית אצילים ימים רבים.—דמה היה היסוד הזר
האחד בשלות הכפר; ואותה זרות התאימה למבנה-גוה ותתן לת-
לוית חן רב, שירד עם רשמי עיניה הבהירות והרעיד את לב
כל איש נפגש אתה, מוקן ועד נער. וולאדימיר האדאוויתש, זה
הבחור חסון כאלון, אשר גו שלם לו וזקוף מראשו ועד רגלו,
נשתגע כמעט, בראותו אותה מרקדת כקסם בין רעותיה במגרש
בית המרות; ובשלאו ידו אחריה לחבקה, דחפתו בחזקה, עד כי
נפל מלוא קומתו ארצה, ויצא לבו; והוא גם שתה הרבה ביום ההוא,
וישכם בבוקר ויתלה את עצמו באכנט מכנסיו באורות סוסי
אביו — ויהי הדבר בכל הכפר למשל. מאקסים דובראוויתש רעהו
רדף אחריה, בהיותה בשדה לבדה, ותקח מרתה את החרמש
להכותו נפש; והוא השתטח לפניה ויתחנן, שתדרוס עליו ברגלה...
בבוא האביב וכל בהמה ועוף ועץ השדה יחדשו נעורם, יבואו
ואטומי צעירי שושקה ויזמרו בחלונה בליל: קומי, נצא אחר־ך,
נרוצה! היה היה שמה בפי כל איש ואשה, כלה וחמותה במלוא
הכפר; ותקנאנה בה כל הבנות, ויאהב אותה כל בחור, ותעוין
אותה נפש רואיה מרוב קנאה ותאות בשרים. היה היה הדבר,
כמו צלה מרחף בכל מעשה-אהבים וקסם-מראה חרות על המוחות
ועל הלכבות. גם הכלבים לא יחרצו בה, הפרות הולכות אחריה
כאחרי אם והסוסים ישמעו לה; כי תשב בקרון אביה, ידיה אתה
להטותם גם בשפולי ההר, וחלילה לעגלה אחרת לקדמה במרוץ.
לקול מצהלה יחרד כל איש ולנהם סוסיה יתר הלב. היא תדע
את הבוקר ואת הערב, כאשר ידע החי את מועדי הטבע. את
החלב היא שותה בלגימות גדולות ואת הלחם היא חותכת כנבירה.
אדונה היא לעצמה, אדונה היא לאביה ולאמה. את שכנותיה
תרעים, ותעלם פתאם, בעת יביטו אחריה. או להפך: כמו להשם
כל עובר, תשב על הכרכוב של ביתם וכתנתה מבריקה. מרתה
תכשף ביפיה, אומרים. היא היתה כוכבו הקבוע של הכפר
ופליאת כל לב. —

בין מלכא למלכא היה הדבר. העם נהרו המונים המונים לבית-התפלה לשבוע שבועת-אמונים להמלך החדש, שישב על כסאו, ומרתה יושבת על עין כרות לפני סף הבית לבושה בגד-שבתה האדום וכתנתה מעשה אורג. לא אחד ולא שנים עשה אות-הצלב במחשבתו, בראותו אותה. כקסם היתה באותו בוקר ועלו ההרורי יפיה וישבו את הלבבות. פעמון מגדל בית התפלה ירעים ויתן בקולו כביום תרועה, והקיל חוק ומרעיש הולם. הוי, כשופי-אשה! רעם היופי! המושך בפעמון את נשמתו צלצל, כי דבקה נפשו בכך.

אָסיפּ בושנאקאוו, איש בלי אב ואם ואסופי מן השוק, גדל לפרא, ויהי בזה אחר זה רועה חזירים, מנהל סוסים, עוזר לנפח; גם סנדלר היה שתי שנים ומחצה, עבד בצבא ימים רבים, וידע מעט לכתוב, והיה זמן-מה מזכיר שלישי בבית הפקודות, אשר בכפר פיליפיה הסמוך; נכשל בדבר אחד ויפטר מעבודתו, ויהי ימים רבים חיי צועני, הלך מכפר לכפר ויעבור מעט, או בקש חסד, היה גם לרצען ומכר את המנעלים, שנתנו לו לתקון, בכסף מלא, כדרך שנוהגין. ובימים ההם נפגש את כהן שושקה, האב קנסטנין; והלן, במות עליו אשתו ואסור לו לישא אשה אחרת ובודד הוא במועדו, לקחהו לו לעבד. ויישב לאָסיפּ בבית הכהן ונפשו הנודדה מצאה שם מנוח. מקום משכבו היה בהאגף השמאלי של בית הכהן, ושם לו גם שלחן וארגו לנכסיו. וכאשר ישב שם שנה ושנתיים ולא נמצא בו עון, נתעלה להיות מושך בפעמון בבית התפלה ויאהב את מלאכתו וגאה לבו בזה. את אדונו יחלק את הקטרת הטובה שלו לעשן, אבל לא ישחק עליו, כשאר העבדים והשפחות; ואת אלה לא יראה נחת ורוע, אדרבה, טוב הוא להם במעשהו. את השתיה הוא אוהב כדת רק לפרקים; וכשתוקפת אותו אי-העבודה ובידו אין מה, אז יקה את המכמרת וילך לצוד דגים ביתרן ויבוא עד צוארו במים, ואם לא ייטב בעיניו אשר צדה, אז יקרע את הרג חי וישליך את הקרעים המפרכסים המימה. ובאלה הימים כבר לקחתו מרתה בפחד יפיה מקדקדו ועד תמציתו, והוא רעב אחריה, כאשר ירעב הארי אחרי טרף... את קירות הבית יוכל לשבור, בעת תתצב בצלם

לפניו על משכבו. לבבו יך כמו בקורנס, בעת יפגש אותה ברחוב או אצל שוקת המים; וכל המית סוס־דוהר עובר, דרך הכפר לעיר־המוזון, תשא אותו ואת לבו הלאה חלאה, והוא חושב, כי לקח את הנערה בציצת ראשה ויסתבה סחוב שם על נקרת הצור, ויחבקו שניהם יחד, ותצעק המכשפה ויפתח, את סגור לבבו ויתן לה למאכל.

שם, שם בבית התפלה, בעת עבודתו כמו יקחל כל אשר בו להריע משונתו. פעמון המנדל ישמיע את קולו, ובדמיונו: כמו פעמון המנדל של הכפר השני יענה לעומתו, וגם אותו של הכפר השלישי יתן קולו וכן הרביעי ישמע; והיה יהיה הצלצול לתרועה גדולה — והוא את כלם הוא מושך, כל חבלי הפעמונים כמו רתקו יחדיו בחבל עב ובידו הוא מקיפו, בשתי ידיו הוא מחזיק בו, את שיניו הוא תוקע בו, וינוע החבל עמו, ולשונות־ברז יכו בחוקה במכסה־הנחשת המוצק, וישמע קול אדיר, קול אחרי קול, קול אחד ירום מחברו, המיה גדולה מנסרת ברקיע, והקולות יהיו להרדת־אלהים, לשגעון־אהבים; כל העם בבית התפלה יפלו על פניהם ויתמוגגו ויגשקו את האדמה, אשר מתחת לרגליהם. סערת הנפש כי תצא ממחבואה!

מחריש ומשתאה עמד הלילה בערבי ראשית הסתיו. הטבע אשר חג נעוריו בימי האביב ולבש מעטהו בשדמות הקיץ ויתן מוזון ומחיה לכל בריה, חום וקיץ לכל נפש — מכין את עצמו לשבתו הגדולה. — עוד אוכלים השור והפרה את קציר העשב וילקטו את הספיחים — בהדריו פנימה של המבע כבר ינעלו הדלתות למשכב החורף... ומלאכי היער מתגנבים במערותיהם, והאילנות עומדים אלמים, בהמות שדה חולמות חלום כבד בעמדם באורותיהן והכלבים יתלו את זנבם אחור. מנוחת הנחל כמו מכבידה על הלב, כל הארץ מלאה היא איזה משא קשה, והשמים והכוכבים אשר ממעל כמו ישמרו את הסגור. יום ה' לשבת החורף והסתיו, יום ה' לשכון בערבה. —

ותעה תעתה מרתה בלילה ההוא ותסובב את הנבעה הנשקפת

על פני הנזל, כמו מבקשת היא את אסונה. זה מימים ימים, אשר קול הפעמון יחריד את נפשה ומתעה את נפשה. עשרים שנה גדלה כצמח השרה ויהי לה לילה ללילה ובוקר לבוקר; ובהלל שנת העשרים ואחת, בשלהי דקין, כמו רוח אחר בא אתה, כמו איזה סוד מזור בנפשה יאכפה להביעו, ולבכה משמים ומבקש דבר. — חליל הרועה, אם גם מאוחר, יקרא באזניה איזה דבר פלאי, וגם המית גלגלי הרחים הניע תניע את רוחה. מאחרת היא לקום משנתה ומאחרת היא בנשף. היא ראתה את אָסִיפ לא אחת ותפן לו ערפה — או גם עמדה להביט בו. היא חלמה פעם, שהקיא דם; חלמה, כי עלה הלהב ושרף את בית אביה וינהמו הסוסים והבהמות ממחנק העשן; חלמה, כי לקחה כלב חי ותפילהו ממורד ההר על הסלע. ותקם מרתה ותלך בכל בוקר לשאוב מים, ותקם ותלך בכל ערב להביא מים — ותקם ותלך. היא עמדה על הגבעה בקצה הכפר, ותקח אבנים אבנים ותשליכן המימה. היא ישבה על הצורה המורג ותבט על מרחבי הנחל לאור הלילה.

ואָסִיפ נתק ביום ההוא ביד חזקה ממקומו ויחץ את היער לארכו ולרחבו והגרון בידו להכות באילן אילן על דרכו, כמו הפץ הוא להעיר אותם משנתם. הוא אמר ללכת לאומאן העיר ללון שם הלילה בבית מרוח עירוני: שלשה שקלים הפעם באמתחתו בכסף טהור וגם איזו נהשת קלל. הכסף מצלצל בכיסו, והוא חושב אנה יפנה כבואו לשם? אם בעיר העליונה או בתחתונה. לשוא ינסה כחו להגביר ברצונו ללכת למחוז חפצו. כמו במעגל קסם הוא נמצא. הוא מרים את רגליו ללכת הלאה, ולמען ברר לעצמו הדבר, הוא תוחב את ידו בכיסו וממשש בהמטבעות; אבל הוא הולך ושב, הולך ושב, עד כי יקרב הכפרה ונפשו כמו מריחה חיים חזקים מרחוק. צלה של מרתה מרחף לפני עיניו. לו הדבר, כמו קפץ בפעם אחת חצי מיל, והוא עומד אהורה. הנערה יושבת על הגבעה — ויתפס אותה אָסִיפ בראשה הזקוף. לבבו נרעם כבשטף. כחו יגאה. קפצה הנערה ותאמר להשטט ממנו; והוא אמר להשליך אותה הטיטה, אם לא תשמע לו. ויקם הטבע ויברק עוד פעם אחת, ויתעורר

הסתיו לחרדת עולמים, ותהי כל הככר ללהב והנחל נתר ממקומו.
כחות שנים נלחמים יחד ונשמעים זה לזה. — — —

ואסיף לא יסף לדעתה, כי נשבע נשבע לה, כי יעלם עוד
בלילה הזה מהכפר וילך לו ולא ישוב ולא יראה אותה לעולם.
והיא שבה בית אביה ותהר ותלד לחריקת שן הוריה. ותינק
את הילד ותקחהו על שכמה ותאָרש לאיש רוסי גדול, שעבר
דרך שושקה במעשהו וירא אותה ויקחה לביתו. ותלך אתריו,
כאשר ילך הכלב את האדון. —

את קרבני *.

(ק ט ע)

קְרוּבָה, כפר עני בפודוליה, העליונה רחוק שנים עשר מיל מדרזנה העיר על יד מובו עיר הצבא. הטבע לא הראה בו את ידו הנדיבה. נמוך הוא הרגן, אשר יגדל שם, דלים הם תפוחי האדמה אשר יצמחו, והאנשים — קטנים בערך חצי ראש מאחיהם בני רוסיה האדומים. לא שחורה היא האדמה שם, לא מרתיב הוא אופק השמים, ועצי היערות המעטים המה צנומים זכחושים כחסידים הראשונים, שענו את נפשם משבת לשבת ובפניהם שולח רוון. לאשר יקראו כאן בתים, יקראו באוקריינה ארוה לבהמה דקה או לחזירים. אנכי אקרא להם מלון לקשי-רות, כי גם את האהל מתבן הקל לא ידעו, והצאן והבקר הם שם כגזע אינדי באמריקא הדרומית; מספרם ימעט משנה לשנה מאין אוכל.

עֵרָה הוא הלילה בטרובה, בבוא הערבים ואין בית מצית נר, וכל יושבי המקום הזוים שוכבים מעבודת היום, לא נתנה טרף, ונבחת הכלבים הרעבים עולה בקול יללה נפסקת. מי מלל, כי לפני ארבעים או חמשים שנה משל בכאן ממשל רב האציל הפולני וימלא את כל המגרש האלם הזה בשטף חיתו? גם חורבן הארמון הגדול מעשה-אבן מימים האלה לא יגיד שום דבר ויעלם בתוך השכחה ... הדאיתם שלד שנשרו שניו מוזקן? יש להחיים מפלצת, והעוני מן הטבע הוא גדול מזה, שבא בידי אדם; וזו עושה את כל אשר מסביב לו חרש ואין שומע ...

לעז אני מוצא. הנחל אשר שם, אם גם קטן וצר הוא, אינו חרש. איני מדבר משלהי-דחורף, בעת יפרוק מצודת-הקרח מעל גבו וישטוף בשצף קצף, להמס את האדמה ולהסעיר בקול סואן, ישמע למרחוק, כי אם גם כשאר ימות השנה לבו לא ירגע. דוקא בימי הקיץ ומרפא לכל חי, שם בתהומו כנשמת חיה טורפת סוערת וצמא הוא לחיי בן אדם או בהמה, וחוק לו מימים ימימה, שיטבע בו בעל חי ויבלע בו. מתפקידו זה יודעים כל גרי הכפר מכבר. ואם לא יבו הדבר בעתו, או הוא מכה גלים ולא יוכל כל אדם לרחץ את עצמו במימיו, כי ימשכהו בציצית ראשו תהומה. כאמור, זה חקו מימים ימימה, ואיש לא בא אל סודו ...

מהלך מיל מטרובה נפתחה מהלקה חדשה לבי-דואר סוסים. ימי מדירת חבל האדמה היו, ועל הפקידים היה לנסוע מזמן לזמן ממקום למקום. וואסיל אבראמאוו היה שומר הסוסים והי משכמו ולמעלה גבוה מכל האנשים וגם כשבעו הוא שונה. הוא היה היחיד, שאכל גם לחם לבן לפרקים בשכרו, וימשך את עיני חבריות על מנעליו השחורים וברקם, שהביא אתו מארצו הרחוקה. בכל יום ויום הוא בא למרובה להשקות את הסוסים, והביטו בו כל נפגש עמו ואמרו: איש-צבא הוא זה או משנה לפקיד. ובימים האלה גבר החום מאד, והעם לא הרגיב בנפשו לרחץ את בשרו בנהר, כי עוד לא נטבע בו בהמה אם אדם, ויירא כל אחד ואחד פן תבוא עליו פקודת הנהר. ויחר לוואסיל הדבר, כי לא האמין באלה, וימהר ויפשט את בגדיו ויקפץ המימה, כנחשון בשעתו, ויתפשו גל קמץ ויאמר להורידו מטה, ויאבק וואסיל עמו. הוא נסה להפסיקו ולחלקו בידיו, ולא ידע, כי כפשע בינו ובין המות, והנה הוא נפש לאחוריו. אז יקום ויתאזר חיל, והגל רודף אחריו. וישח וואסיל בחזקה. הנה הוא בא בין שני המים, והוא עושה שיחה אחר שיחה. לו הדבר, כאילו דגים אוהזים בכפות רגליו וימשכוהו למטה. הוא יגבר וישתה. הוא נמלט לעבר השני — ולבו כל עמו.

רד היום. וואסיל שאל מאת אבר יושב לא-הרחק מהחוף מכנסים וכתנת וילך לדרכו גלוי-ראש למצא את הנתיב להגשר ולעבור שם, כדי לקחת את בגדיו. לו הרגש, שפניו פרוצים, שאיזה דבר במצחו — והוא מכסה בידיו את לחיו הרטובות. הוא עובר את הגשר המתנועע תחת רגליו ובא אל המקום, ששם פשט את בגדיו ונעלמו. הוא יושב על אבן, כי עיף הוא, ומביט כמשתומם. אותו הרגש, שיש להם לבני אדם הנמלטים מסכנה, אין לו לגמרי; אדרבה, איזה דבר דחק אותו ולבבו תועה.

כה עבר עליו היום הזה והשני והשלישי. וישמע הדבר, כי נמלט מן המים, ויתפלאו על גבורתו, וינסו לדבר עמו בדבר הזה, והוא רק מנענע ראשו ולא עונה. גם זדל הוא לאכול ולשתות. כמו סר צלו מאתו. —

היה יום מעונן. וואסיל קם ממשכבו וירגש, כי היום הזה כמו באה עתו. שלם היה בגופו ואין לו מיחוש, אבל איזה דבר דוחף אותו ומתעתע אותו. נזכר, כי חלום רע בעתהו, כי שני דנים גדולים ואיומים קרעו אותו חיים וירגיש בבשרו את שניהם הקרות. הוא טפס על גג החצר ויבט לכל צד. השמים נמשכים והארץ מתחת ורגליו כבדות. הוא נזכר, שברח מאמו זה עשר שנים, ולא תדע איהו? לקח הוא את מקלו ויאמר ללכת שמה. לו הרגש, שעליו לראותה עוד עתה, והוא ממחר ללכת, אבל מוד סב הוא הדרך ופונה לצד אחר. הוא כבר שכח את רצונו, אשר הוביל אותו ללכת, ותועה הוא באין דעת. הצהרים הגיעו. הוא נוטל את הטבק ומעשן בחוקה. הוא הולך הלאה, והנהו עומד פתאם לפני הנחל טרובה והוא קופץ בבגדיו המיטה; מבקש הוא את המות בין גליו. נתו וואסיל לשר-המים את שלו ... —

השנים "

(ספור).

בחברת תלמידי בית מדרש המדעים מבני רוסיה ופולין, המתגוררים בפרור חגדול של עיר הכירה, נראו תמיד שלשתן יחדו. תמיד הלכו יחדו לשות, אכלו בבית המזון של החברה על שלחן אחד, בקרו את בית המקרא יחדו והלכו לאספות-עם או לזוכות-ערב יחדו. — ואולם הברל רב כיניהן. האחת, היפה בכלן, היתה רכה ועגוזה, לבשה תמיד שמלת-משי, נכר בה תמיד, כי היא נערה מבנות העשירים, והלמודים אמנם היו תפלים לה. — היא באה הלום רק לבלתי היות בסרוצק. חולמת היתה, חולמת ורואה בחלומותיה זהב פרוים, גן עדנים, סוסים דוהרים, רוזנים אשר תכו לרגליה. השנית, גם היא היתה יפה ופניה נעימים; היא אהבה את המחשבה ותעסוק בדברי עיון ובספרי הפילוסופים הקשים, אף כי מצאה בזה גם טובת-הנאה לנפשה, להיות נודעת בין אנשי החברה בשם, הפילוסופה ולהתודע לרגל הדבר הזה לתלמיד צעיר בעל מחשבות. ויהיו שניהם הוגים יחד בתורת החברה ובמשפטי ההגיון ואת כל הדבר הקשה היו משננים יחד; ובין כה וכה החלו להיות אוהבים זה את זה. השלישית היתה גדולה מרעותיה, עלמה מכוערה בראיה ראשונה, ובראיה שניה והנה כבר נמצא בה איזה דבר, ואח"כ גם מוצאת היא חן. שערותיה הקצרות עד צוארה נתנו לתכונתה איזו עצמה ובשפתיה העבות והפתוחות היה איזה כח מושך.

(*) נדפס ב"הומן" השבועי בפטרבורג.

גודעת היתה בשמה: אננא לבית מלכין. לאמר: אננא אנכי, בלי כל חכמות.

מה קרב את שלשתן יחד, אף כי היו שונות אשה מרעותה, וגם לא ידעו אשה את רעותה? — דרכן של נשים כן הוא, להיות מתרועעות יחד בלי כל חבור ורעות המיוסדים על דברים שבלב. הן אינן מתרועעות כלל אשה עם רעותה, כי אם גְּדִלוֹת הן זו בצד זו כאילנות, עד שיבוא הכורת ויפיל את האחד או את השני ..

אננא היתה ישרה וטובת לב. ראשונה היתה תמיד לבקר את כל חולה בהחבורה, לרוץ לבית המרקחת וגם ללון אצלו בחיות הצורך. היא היתה לעינים לכל תלמידה חדשה, אשר באה, הליתה תמיד, מכספה נוכל ולא תבעה את שלה עד שהחזירו לה מעצמם. יכולה היתה לבוא לבית חבר או לחברה עשר פעמים בזה אחר זה, ולא התרעמה כלל, על כי לא יבואו לבקר גם אותה בביתה. יכולה היתה לשבת בבית רעיה או בבית מכר יום תמים ובלי להקפיד כלל, שמתחילים ללמוד בפניה ולא ישימו עוד אליה לב. מה לה, אם מדברים הם עמה ואם לא מדברים? ברחוב אשר שם התגוררה, באותו בית, בשובה לרוב למעונה אחרי חצות הלילה, ולפעמים גם לא לבדה, יחשבו עליה לא טובות, — מזו לה ולדברים אשר יחשבו הם? מה יתן ומה יוסיף לה, אם מוצאת היא חן, אם מנבאים אנשים לה איזה עתיד ואם לא? גם אותם המחשבות והעיונים שבלמודים, שהם אמנם טובים ומועילים, הן גם הם את נפשה לא יקחו... הלמודים בחכמת הכלכלה, השכלת החברה ותקוניה המה בלי כל ספק טובים ועמוקים, וחייב אדם לקחת חלק בהם וללמדם; והיא גם שעורים תשמע בדברים האלה, תדבר בדברים האלה או תתוכח עליהם, אבל את נפשה לא ירוו... גם הוריה, שם ברוסיה, אנשים משכילים מאנשי ליטא, שולחים לה איזה סכום כסף מדי חדש כחדשו יחד עם מכתב כתוב דברי שלום, והם אינם ממלאים אותה ואת מחשבתה. המה הוריה והיא בתם, הדבר וזהו הוא רק תולדה של מספרים, כמו ששתי פעמים שתים הן ארבע. מה יתן ומה יוסיף לה הארבע, הסכום? — במה יעשיר זה את נפשה וירחיב את נפשה? מורגניוב הוא משורר גדול,

דוסטויבסקי היה ענק, מיכאילובסקי הוא אחד מגדולי הדור. היא קוראת ולוקחת לה את החוברות האחרונות מן הכאספים הרוסים, אבל מה זה מוצאת היא בהם? הרבה כתוב שם, אבל הכל כמו חוץ ממנה... יכולה היא, למשל, להפיל את עצמה עתה מן המעקד, שהיא עומדת עלי; ולהשאיר את החוברות על שלחנה באין דבר. — יכולה היא, למשל, להניח את הכרם על השלחן ולשכב עליו, על השלחן, ולא על המטה או יכולה היא לאכול ארוחת הצהרים לפנות ערב וללכת למשכב באור הבקר, וגם אז העולם יהיה עולם... אבל ראו! מורה-השעות, זה הכדור הקטן עם איזו גלגלים קטנים, הצפון כלו בצלחת, הוא מושל במלוא החיים ואליו הם נשמעים כלם, כמלך כשפהה כעבד כרוון...

ובגדיה, אם תלבש אותם ואם תחלף אותם, — הכל רק מעשה חיצוני; נפשה לא תשבע ממנו. לו היתה יפה כרעותה, לו היתה היפה מכל הנערות, כי אז נקמה את נקמת חייה מכל איש הקרב אליה: היתה מציתה בכולם את האהבה והיתה סוגרת אחד כן את הדלת בפני כלם, באין הבדל... כלם אינם שוים הרבה. גם פלוני התלמיד השחור ככושי, אשר רגילה היא לבקר אותו כמעט בכל יום, אין כל ספק כי איש משכיל הוא ומבין הרבה, ואולם אין דבר זה ממלא את החסר לה — אין איש זה וחיוו נוגעים לה, אף כי יכולה היא לשבת שעות רצופות ולשמוע את אשר הוא מספר באזניה ואיך הוא מתרגש לפניה, אזניה שומעות ונפשה עוובה. היא שוחקת, מדברת, מבשלת אצלו חמים, מפוזת ויורדת את המעלות מהעליה השלישית החוצה, לקנות ממתקים, חמאה ולחם; היא עקרת הבית בכל מקום אשר שם תתארח, סופקת בכף ידה לאחד ממכריה על כתפו, לאמר: נחיה אחים! אבל בלבה פנימה היא עוובה ובודדה... רק האדם החיצוני, אשר, בה נראה בזה, נשמתה סגורה. —

ומי יפתח את הסגור? מה הדבר אשר יוכל לפתוח את נפשה? גם השמים גם עצי היער גם גן-החיות הגדול, המפסיק, לרחבו בין הפרור ובין טבור הבירה, גם הנהרות השוטפים לאט, הכל הכל יגדיל רק את תמהונה, ועוד ירחיק אותה מן החיים.

את הכלה, חיים איננה אוהבת לשמוע, וגם לא תשתמש בה בוכוחים כנהוג; לא מבילתי הבין את הדבר הזה, כי אם מהיותה יראה איתו...

בית כי יציתו בו אש — ישרף, וכן גם יער, וכן גם הקמה בשדה; וגם בבני אדם הדבר כן הוא ... גם בם תצית לפעמים להבה גדולה ותגדיל אשה — אלה הם החיים: אש גדולה ואור יפה ומבהיק...

הרקודים הם הפרוודור שלפני החיים. מהם רק פסיעה אחת אל האש הגדולה. אבל מה זה ירקדו זוגות זוגות יחדו, בחור יחבק בתולה ויצא עמה במחול? כלם מרקדים יחד, כל התבורה, כל אשר בהאולם מסביב; ולא שעה או שתיים, כי אם כל הלילה, וגם ביום המחרת וגם בלילה הבא כלם ירקדו וישתוללו, האש תבער והמנגנים ירעו תרועה גדולה. התוף ירעים קולו. הללויה! קץ כל אחד בא. החזיון הנוער יפה ונורא הוא בשלל צבעיו.

ולפעמים היא יושבת בחדרה לבדה ובוכיה. אין דבר, מאום לא קרה לה, תהום גדול מסביבה. מה היא עושה על פני האדמה? מדוע לא נולדה בבנות מלכים או בין הקדשות? למה לא תלבש שמלת זכר ועולה היא על הבימה לדבר גבוהות, כמו לסל, לדבר בקול עז בפני אלפי אנשים, העומדים צפופים איש בכתף אחיו ושומעים, להחריד את לבם, עד שישבעו כלם להיטיב את דרכם ולחלק את לחמם עם דל? לא! גם דבר זה לא יספיק לה. כבן-אלים חפצה היא להיות. בספר החומש, אשר בבית אביה, דברו על-דבר האיש משה ... מה זאת שאלת-היהודים, שמדברים בה לפרקים? היהודים הם יהודים במקומות מושבותיהם, ולבה ריק, ריק...

והוא בא. לא מהר העברים, כי אם צעיר נוצרי היה, מהרי אוראל. שנתים ימים עבד בפרך, כי שם ידו את שונים — ואחרי כן עזב את הענינים האלה וישב אל חכמת הטבע, אל תורת החימיה. גדול-קומה היה ודל בשר, אדום בפניו ובשערותיו. רשמו היה זר ודבריו מעטים. בכתנתו של תכלית ובמכנסיו

הפשוטים נדמה כאחד מן העובדים, ופסיעותיו גם הן היו חזקות... בשבתו בין הבריות היה מביט על פני אצבעות ידיו המלאות בהרות לבנות וחשב: מדוע בני אדם אלו מתלהבים באותם הדברים, שהם קוראים להם דעות? בעלי חיים וזחלים הם הקטנים והגדולים כשונרות בעלות זנבים. ספרים הם לוקחים וקוראים, וגם הם, המחברים, המה כאריות שנתעו שניהם... רק אלה קרובים אל החיים — היודעים לשתות, לשתות לשבעה, עד כי יבער הלב והמוח, עד כי ינוע השלחן והמנורה על גבי התקרה ממעל תפור אורה. התנין אשר בים יודע לשתות. מוחו של גאיליי היה בעצמו חוק טבעי, יסוד. — הידעתם את מכמני ההרים, בעת אשר תדרכו עליהם ברגל? הידעתם את הרי הברזל, כי יחפור בהם החופר?

ושנאה כבושה היתה בו לכל אלה הרכים, הרוחניים, לנשים עם רוח יפין, להוד ונועם שבבני אדם. לכתוש אותם במכתשת כלם היה יכול; לגשת אל חבורת אנשים יושבים ומתנאים בידיעותיהם וללירוק להם בפניהם — תאוה זאת היתה בוערת בלבו. בעלת בית, תני לי לוג שכר, מחציתו של לחם וגבינה; כסף אין בידי. הבי, אשה, הכי!

מדוע נשאו לכו ללכת לעיר הבירה ולשקוד על דלתות המדעים, בבלי תתן אמון כלל בהמורים? הוא עבר בקרבת ברלין, כאיש העובר באחת מערי כינה. — זרים היו לו האנשים, הארמנות, המגדלים, בתי שכיית החמדה, מצבות הפסלים והעמודים. הוא חי עם לכו ועם ידיעותיו, אשר חצב בהם, כאשר יחצוב האיש באבן. הוא היה יכול לשכב יום תמים על המטה ופניו למעלה, בבלי מחשבות כל-עיקר. הוא היה יכול להשכים בבקר ולצאת לטייל דרך איוו פרסה הרחק מן העיר, ללין בכפר ולשוב אחרי יום או יומים הביתה. הוא היה יכול, אחרי קבלו מכתב מאש איש הקרוב לו, לבלתי פתוח אותו כלל. את אמו לא הכיר, לאביו היתה אשה זכנים תשעה. ופעם אחת השכים והלך ממנו ולא הוסיף עוד לראות אותו עד היום הזה.

גוזר עצים היה ביער בנעוריו. אחרי כן היה לנגר, אחרי כן למד, היה סופר בבית הפקידות, הכה את העימד על גבו:

ויעזוב את משמרתו. כשִׁלְשָׁה עֶשֶׂר יָרְחִים הִלֵּךְ מֵעִיר לְעִיר וּמִשָּׁלֶךְ אֶל פֶּלֶךְ, וְאִזְּ הֵחֵל לָבוֹ לַתּוֹר בַּמַּדְע. הַטָּבַע הָיָה עָרֹבָה הָאֲחָתָּה; יֵתֵר הַדְּבָרִים וְהָאֲמוֹנוֹת הֵם רַק דְּרָכֵי עִקְלָתוֹן.

מָה הֵם הָעַמִּים עִם כָּל סִבְלֵי הִירוּשָׁה? גַּם הָאֲשֻׁכְנוּיִת הָיָה שָׁפָה, אֲשֶׁר מְדַבְּרִים בָּהּ בְּנֵי אָדָם, אִם גַּם מְנוּמְגָמֶת. הָרוֹסִים יִכְבְּשׁוּ לְעֵתִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם —, וְהוּא עֵיף לַפַּעֲמִים. אַרְבָּעִים יוֹם לוֹ הִיָּה יִכּוֹל לִישׁוֹן, לִישׁוֹן בְּלֹא חֲלוּמוֹת, לִישׁוֹן וּלְקַחַת אֶת־כָּל בִּזְרוּעוֹתָיו. אֶת הַמּוֹת תָּנוּ לוֹוֹאֲסִילֵי נִיקוֹלֵאיוֹבִיטְשׁ, תָּנוּ לוֹ כִּבְרַת אֲדָמָה בְּאֵין אָדָם וְכִר מְרָאשׁוֹתָיו.

בַּפְּרֹר עִיר הַבִּירָה הַתְּנוֹרֵר זֶה כְּשֵׁנִי יָרְחִים, וּבֶאֱחָד הַלֵּילוֹת הַתּוֹדֵעַ אֲלֵיהָ. הִיא יֹשְׁבָה בְּבֵית אַחַת מֵרַעוּתֶיהָ וְהַתּוֹכְחָה עַל אוֹדוֹת קוֹיֻצְקִי. לָחֵם גָּדוֹל הִיָּה מוֹנֵחַ בְּאֲמָצֵעַ הַשְּׁלַחָן; וְכֹלָם צָבְתוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ אִישׁ בְּאֲצִבְעוֹתָיו פְּרוּסוֹת פְּרוּסוֹת וּיִמְשַׁחוּן בַּחֲמָאָה. הַחֹדֶר הִיָּה מֵלֵא עֵשֶׂן הַמִּקְטֹרֶת. תַּלְמִיד צַעִיר, בַּעַל שְׁעֵרוֹת אֲרוּכוֹת הַיּוֹרְדוֹת לוֹ עַל צוּאָרוֹ, חָשַׁב אֶת עֲצָמוֹ לְגָדוֹל שֶׁבַחְבוּרָה וַיְדַבֵּר נְבוֹהָ. לַחֲיֵי הַתַּלְמִידוֹת הָיוּ אֲדוּמוֹת, וְעֵינֶיהָן הָצִיצוּ, כֹּאֵלוֹ תְּרַאֲיֶנָּה עֵתָה אֶת הַפֶּתֶרֶן. אֲנִנָּא יֹשְׁבָה נִשְׁעֲנַת בִּקְרָן זֹוִית כַּחֲלוּמָתָה. הִיא לֹא הִתְעַרְבָה בַּדְּבָרִים וְגַם לֹא שָׁמְעָה. הַדֶּלֶת נִפְתַּחָה וַיָּבוֹא הוּא. אֶת שְׁמוֹ לֹא הוֹדִיעַ, וְרַק לָקַח לוֹ סַפְסָל וַיֵּשֶׁב; הוֹכוּחַ לֹא נִפְסַק. אֲנִנָּא הִקְצֹוּ. בְּלִבָּבָה הַתְּעוֹרֵר אִיזִיה דְּבַר, שְׁעַד עֵתָה לֹא יָדְעָה אוֹתוֹ. הַחֲלוּמָתָה הִיא? שֵׁם שֵׁם, יִפְתַּח הַשַּׁעַר. יָד נַעֲלָמָה אוֹחוֹתָה בַּעֲרֶפֶה; וְהִיא סַפְקָה כִּף אֶל כִּף וְתִשׁוּךְ אֶת שְׁפָתֶיהָ. נִדְמָה לָהּ, כִּמוֹ תְּמוֹנוֹת חַיּוֹת נִרְאוֹת עַל הַכְּתָלִים. הִיא חִפְצָה לְקַפֵּץ מִמְּקוֹמָהּ וּלְקַרֵּא בְּקוֹל: שְׁמַעוּנִי, חֲבֵרִי!

הִיא רֹאתָה אוֹתוֹ קָם מִמוֹשְׁבּוֹ וַחֲשָׁבָה, כִּי יִגַּשׁ אֲלֵיהָ. הִיא הִתְפַּעֲמָה. לֹא! הוּא קָם וְהוֹלֵךְ בַּחֲדָר לְאֲרֹכּוֹ וּלְרַחְבּוֹ. עַל יָד שְׁלַחַן קָמֵן, הָעוֹמֵד בְּקֶצֶה, הוּא עוֹמֵד וּפּוֹתֵחַ אִיזִיה סֵפֶר הַמוֹנֵחַ עָלָיו. שֵׁם מִתַּחַת הַמֶּרְאָה עַל פְּנֵי הַקִּיר תְּלוּיָה גְּזוּזְמֵרָא עִם צַעֲצוּעִים לְשֵׁם נֹי... אֵיָה הִיא עֵתָה? זְכֵרֹנוּתֶיהָ יִשְׁאוּהָ הַלֵּאָה, הַלֵּאָה. שֵׁם בַּכֶּפֶר מוֹלְדָתָה רֹאתָה אֶת הָאֲצִיל רֹכֵב עַל סוֹם

אדיר ושני כלבים גדולים עוטרם אותו. שם שם שמעה את שירת הרועה, שור נגח התפרץ פתאום התוצה ויחרד את כל הבא לקראתו.

הוא עומד לפניו ושואל אותה לשם הרחוב, אשר שם הבית, שהתלמידים החדשים, אשר מחדש באו, מתגוררים בו. היא קפצה ממקומה. הרחוב, הרחוב הוא לא רחוק, לא רחוק מרחוב גן החיות; בבואך מצד שמאל תפנה תימנה. הוא הביט בפניה ישר. איזה דבר רחף על שפתיו. איה ראה אותה בפעם הראשונה בחייו? הוא חפץ לקחתה ולעזוב עמה את החדר. השעה השתים עשרה הגיעה. הנותרים קמו ללכת. התלמידה בעלת החדר לותה אותם, וגר בידה, מדי רדתם מן המעלות להאיר, ותסנור את השער, וזוגות וזוגות נפזרו לדרכם. אנגא הולכת עם האיש הזה. הוא ילוח אותה עד לרחוב, אשר שם היא מתגוררת. אין דובר דבר. האויר חם, רוח קיץ מרחף על פני ערפלי הליל, הרחובות ריקים והיו כחולמים.

הם באים עד שער ביתה. ידה רועדת, בהכניסה את המפתח הגדול בחור המנעול. הדלת מוסבה על צירה. היא עומדת רגע. חפצה היתה ליפול על צוארו. היא פתחה ותבוא, והוא בא אחריה. השער נסגר. דומיה חשכה בפרוזדור. פה גלך לצד ימין, עלה הנה. דומיה. הרושם, כמו בבית מקלט לנזירים. באו! היא האירה את המנורה בחדרה המוקף, סדין לבן פרוש על המטה; בעלת הבית הדיחה ביום את הרצפה ותכבד את הכתלים ותסדר את כל אשר היה צבור על השלחן. הוא ישב על כסא. — משפטם היה כמשפט שני אנשים, אשר הלכו במדבר לבד שנים רבות וימצאו איש את רעהו. הלב ימצא מרחב, הלב גאה יגאה.

הנה יום אדני הגדול. ביד חזקה ובורוע נמויה יסיע את הנדחים מים ומצפון, מקדם וממערב, התנינים אשר בים יפתחו את זועם, הנשר אשר בשמים ידאה, החמור נוער, אריה יוצא מסבכו, כי גאה יגאו החיים מנפש עד בשר. לויתן עלה, חרדת היקום מסביב. — — —

והשמש יצאה ממחרת הבקר ותשפוך אורה על הננות ועל הכתים ועל חדרי בני אדם. אננא הקיצה ורוח חדש נחה עליה, היא קמה ותרחץ פניה וידיה. מהרה לעשות את המטה ותעמוד לבשל המים. הבקר אור. הוא יושב על יד השלחן ואוכל לחם פתים פתים. יכולה היא לחבק אותו עתה כאח מבטן. היא פתחה את התבה ותקח חליפות כתנותיה הלבנות ותפרוש אותן על המטה. בלבה נוזלים עדנים.

מן היום הזה מתחיל אצלה הכל. היא לקחה את הסגרים המעטים ותעמידם ספר בצד ספר. נקתה את המנורה, לקחה את מנעליו ותשחירן. בכלותה לעשות, ישבה על סף החדר ותסתכל בעיני חבה. בלבה אור, איזה חלק מן האור הגנוז לבני אדם מאושרים לעתיד לבוא —. זמרו, בני אדם. התפללו בקול דיצה להשכמת העולם. אלהים יפדה אתכם ויתן לכם שם ותפארת. זמרו, בני אדם, והודו חסדו!

העולם הוא ישר, החיים הם ישרים, קרעו מהם את המסכה הנסוכה. לקחו את הצעיף מעל נפשותיכם והביטו נכונה.

הוא אומר אליה: אננא, מאין באת? והיא אומרת: באתי לדעת אותך, אתה נתת לי את טובי. גם לבי טוב ורחב, עונה הוא, —, והוא עוזב אותה לשעה קצרה ומביא את חפציו המעטים. בביתך יהיו. היא מניחה את ידיה עליו. חיייה נגולו לפניה. היום פנה לערוב, ויהי ערב ויהי בקר יום שני, יום שלישי, דביעי. שבוע עובר ושבוע בא. שניהם יעבדו ויראו חיים יחדו. שכורת אהבים היא, והוא ימשל בה.

אלהי, הנשמה שנתת בי, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפתתה באפי, אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני! הוא בא בפעם אחת שותה שכור, ותחרד — ותקוץ בו לרגע... איזה דבר נעקר ויצא למרחפות. מה הוא הלב? הלב, כיון שנפתח בו חור קטן, שוב לא ידע מעצור. בקשה ומצאה, שפלוני החושב, אשר ראתה אותו במקרה, לא נשכח ממנה במהרה... היא יהודיה, והוא, וואסילי, גוי. שחוק גדול פרץ

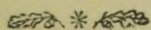
משפתי, בראותה בלבה את הרעיון הזה רגע. והרעיון הזה לא בא עוד אליה שנית, ואולם מצא מצאה, כי סורו רע. פתיות והבלי אשה! היא יושבה ובכתה בהיותה לבדה. ועוד הפעם פרץ שחיק פרוע משפתי. התשתנע כאחיה? אלהים שבשמים! למה זה תשחק בבני אדם על פני האדמה?

והוא החל לקנא בה, האהבה בערה בו, ובלשונות הלהבה הבוערת החלו להתערב גם ניצוצות שנאה, כעין בקשת נקמה. הוא אמר לעצמו פעם אחת: וואסילי! אם תנע בנערה הזאת לרעה, אקח שכין ואתקע אותו בבטן. בן מות אתה! ובכל זה התגנב בו איזה חשק לפרקים, לקחת אותה בשערותיה ולסחוב אותה על פני הקרקע, או להרים את ידו ולהכותה פתאום. היא לא עשתה לו דבר, בלבו יחמוד אותה, והוא נמשך בחוקה אל שפתי... אבל איזה דבר אונס אותו, לבוזה. מוצא הוא, כי תהום בינו ובינה, אף כי נפשו חומדת בה, ובגלל הדבר הזה הוסיף לשנוא אותה.

הוא החל לענותה באהבתו, אשר לא ידעה פדות. בשרה התדלדל ויכחש. ולפעמים מצאה, כי מעלים הוא ממנה איזה שקל—כיס אחד היה לשניהם כל הימים—ואין הוא מגיד לה בלכתו ליום תמים מאתה וגם שב ריקם. דבר זה מחץ את לבה.

היא לא יכלה להתאפק ותגד לו את זה. ביום הראשון לשבוע היה הדבר, אחרי הצהרים. תואנה היתה לה. היא הרגישה את הקין. והוא קפץ עליה וירם עליה את ידו. גם הוא נבהל ויוסף להכותה. אכזריותו הקריבה עוד הפעם את נפשה בקורבה חוקה אליו. אבל הוא הפיל אותה ארצה וידחפנה ברגלו ויאמר לרמוס אותה. הניחה! הרה אנכי ללדת! פניו נעוו.—הוא ישב על המטה כנדהם... היא קמה ותתקן את בגדיה ותשם עליה את טעילה העליון ותקם ללכת, והוא הלך אחריה.

הרחובות שוקטים. שבתון. הם עוברים את הרחוב לארכו. מעל מגדלי בתי התפלזות יהמו הפעמונים... שם בקצה ישרך הרחוב את הדרך לשני ראשים, לימין ולשמאל. הוא פנתה ותלך לעבר מזה, והוא פנה וילך לעבר מזה. — — —

השמועה י'.

(ספור).

רבע שעה לפני כלות מורה בית-מדרש-המדעים את שעורו על דבר תורת-הנפש, הושיט תלמיד אחד לחברו, שישב לפניו, פתקא קטנה, שבה היו כתובות בעט עופרת המלים האלה: "העלמה X תנשא לס.". המקבל גלל את הפתקא ויעבור בה על עמודו, כאדם הכותב מה, אחר כך לקחה אל פיו ולעסה. ובהגיע השעור עד קצהו, התלמידים והתלמידות קמו ממושבם ויתחילו לדחוק עצמם אל מבוא הפתח, פנה המקבל אל המושיט ויכהו בדרך אחוה על כתפו לאמר: אם כן עלינו—לכרכה לראש שמחתה! בפרוודור הארוך של בית המדרש, שכמעט קצר הוא מהכיל זרם התלמידים, נפגש במכרים רבים, ולכלם נענע ראש ויחליף עמם דברים בדעת רחבה; ובאמור לו אחד איזו פתיות, התפרץ שהוק גדול מפיו. נערה אחת תלמידה רמוזה לו מה, ויט עמה הצדה, מהרה התערב שלישי עמהם ויחלו להפליט עקיצות על דבר קוצר ההשגה של המורה; כיסו של אחד נפתח, ושקל שלם עזב את בית מלוננו ויבוא אל כיסו של חברו. "לאיזו סיעה תבוא הלילה?", אימתי תנמור את מלאכתך? נשמעו שאלות קטועות. גורקי הוא רק שני שלישי משורר, נשמע מפי אחר. הנערה עומדת על יד גורקי בכל מהותה. החל וכוחו המורה-שעות יצלצל ויקרא להשעור השני. ההבורה תתפרד, השומעים רצים דחופים; והמקבל את הפתקא יושב באולם חדש

ושומע פרק על דבר יסודי-הצבור. המורה איש מבני רוסיה, והוא כבן שלשים וחמש, בעל פנים כהים, וזקן שתור יקיף את לחייו ונותן לו איזה עוצב של חן. המקבל מסתכל בהפנים האלה באיזה נדנוד של קנאה. אל תאמרו, כי הרושם שאדם עושה בקלסתר פניו מצער הוא. המורה מרצה את דבריו במהירות; הוא עומד על הקתדרא, נשען מעט על ידו האחת ומברר את הקשר, שבין היחיד להרבים... וזה התלמיד מבקר אחריו בלבו, משפט אחר משפט, יסוד אחר יסוד. הוא מרכין אוזנו לשמוע, אף כי בעיקר אין הדבר נוגע לו עתה. הוא מתאמץ לשמוע כל הנאמר; והרעיון, שבשעה שנחלקה ממנו אהובת-נפשו, הוא יושב ושומע שעור בקורת-רוח ויורד לענין לכל פרטיו, כאלו לא נפל אצלו דבר, הרים את תכונתו בעיניו, והרמה זו גם נתנה לו היכולת הנפשית לרגע. גאות האדם היא לעתים הגשר על הפחת!

ובהתחלת הערב ההוא, כשחדלו כל השעורים, ישב אותו תלמיד בבית-מרוח לגזירים מן היין ומן השכר ומכל משקאות חריפים ויאכל את ארוחתו: תפוחי-אדמה בחמאה ומעט בשר. בבית-האוכל הזה, בקירותיו הלבנים, בלי כחל, ובתקרתו הנמוכה שורר מין אויר מיוחד. האנשים הבאים שם לאכול לא ירימו את קולם, יושבים איש איש בפינתו ולועסים את מאכלם בחשאי; איך אפשר לאלה להתקומט בחייהם? או לחפוף מה? והלוי, שלא היה נזיר כלל ובמסבת רעים ורעות היה מן השותים והאוכלים הראשונים, אהב לבוא שמה לפרקים, כאיש שמתחפש ומרגיע בזה רוחו, להיות שעה חדא אינו-הוא... הוא אוכל ומשרטט בפנקס קטן, אשר הוציא מצלחתו, איזו דברים. חמשה אנשים, שישבו מעבר השני לאכול, קמו והתחילו לומר איזה מזמור-יראי, כעין ברכת המזון; והפעם הוא מניח את עט-העופרת על השלחן ושומע. למי יזמרו וישירו האנשים האלה?

המשרתת, עירונית כפרית, עוברת בין האורחים, והוא קורא לה לבוא. הוא משלם לה, לוקח את מעילו והולך. שמי הליל טהורים, לא ידעו מה. ובעוד שעה נמצאהו יושב במרתף יין, אשר בקצה רחובי-הכרית, והוא עשוי כוכים כוכים למסכות

קטנות, והעשיות הרולקת, התלויה בהכפה ממעל, תתן לכל אחד מין אור חרישי. כוס יין אדום עומדת לפניו, והוא נשען על מסבת העץ הבנויה בקיר ומקטר עלה-עשן. הוא כבר קטר עשרה חסר אחד, וענני הקטרת מלאו את פנתו, והמה מתגוללים ודוחפים איש את אחיו. וקצה העלים, הלחים מרוק פיו, הוא משים בהכוס, העולה על גדותיה, והנוזל עובר ויורד על השלחן.

לפני שנתים ימים ראה אותה בפעם הראשונה ותשב את לבבו מיד בחן יפיה המיוחד ובתום פניה.

לו היתה אז קורבת אהבה אל נערה אחרת תלמידה, והיא השיבה אהבה אל חיקו. את בת בעלת ביתו, ששם גר בחדר שכור, התנה אהבים; ואל בית אשה עשירה יפה היה בא מוזמן לזמן לארוחת הערב, ויהי שם אורח קרוא תמיד. — וכשם שלא היתה קנאה בין שלש אלה, שלא ידעו זו מזו כלל, כן לא ידעה נפשו קרע ברגשותיו אליהן. הוא עזב את האחת לשעה והתקרב לשניה, כאשר המיר ספר בספר. כי, בעיקר, מצא בכל אחת מה שלא מצא בחברתה. את הנערה בת-הספר היה מדבר בעניני חכמה הכבדים; את האשה הכבירה ממנו לימים שח בעניני חיים ומהות האדם; ובסביבת בת בעלת-ביתו בלה זמנו, בעת קשתה עליו המחשבה בדברי עיון ויבקש תום ורוח אדם לא ידע מאלה. — איך היה יכול לחשוב לו כאלה לחטא?

אבל בפני אלישבע — כך היה שם העלמה, אשר ידובר עליה — החל לחשוב כאלה; הוא רק נסה להתקרב אליה, ופסילי יחוסיו הקודמים נתקו מקרבו... הוא עוד לא ידע, אם ימצא מסלות לבבה — וזאת הפעם, אשר החל לשים שפק בנפשו, הוא, שעד עתה האמין רב בכחו — וכבר החל לסגור את הדלת בפני לבבות אחרים.

את בית דירתו עזב פתאום ויחליפו באחר, ובדבר הזה כרת את היחס אשר בינו ובין בת בעלת-ביתו, לבלי-ראותה עוד. היא ישבה והביטה בחלון, בעת שצרר את חפציו והביא נושא הסבל לשאתם חוצה. ובאמרו לה: „היי שלום, עלמה כבודתה“

והושיט לה את ידו, לא השיבה לו דבר ולא פנתה אליו... ככה לקחה ממנו נקם על כל פנים לשעה! לא כך היתה הפרידה עם העלמה התלמידה, כי לא ידעה לשמור את כבודה. הוא נסוג אחור ממנה והחל להתרחק מאתה; והיא באה אליו ותשב בחלוננו בחדרו החדש ותשאל אותו, למה זה נקעה נפשו ממנה? יגיד לה, מדוע עוד לפני ימים בקש קרבתה, ועתה ידחה אותה? הוא לא ענה לה דברים ברורים בפניה ושלח לה ממחרת היום בבידואר העירוני מכתב. קראו לו גט, קראו לו גירושין, קראו לו ספר־כריתות. והיא קראה בו והניחתו על שלחנה ותחשוב. — אחר כך קמה ותשם עיניה עוד הפעם במכתב, ויפול מידה, ותרימהו, ותגורהו לגורים. ברור היה לה בפעם אחת, כי אין אמון במין הנברים, רק אמרים ירדפו ואת הרגש הסהור לא ידעו... היא תמצא בלמודיה נוחם, נוחם! היא הלכה את דרכה ישר ורוחה נשאה לגדולות, והוא בא ותאמין בו... ועכשיו לא תאמין... עתה תדע את האנשים, ארחם ורבעם, ואיך תשנא אותם! מה קלים הם בדעותם ומה פחותי ערך הם! האשה תדע את ערכה, למה נוציה? תעסוק בהטבת החברה החדשה ולא תלך אחורנית. כה עמד לה ההגיון לעור, והוא שם רסן לצערה...

ואל האשה העשירה, שבקומתה הגבוהה ובחלקת רוחה שלמה בו רב שלטת, חדל לבוא, בלא בירורים. ואם קראה לו, ידע להצטדק; ובקראה אותו שנית, שוב לא הצטדק. הוא, שהיה אציל ברוח לגבי אשה, כשרצה, — לא היה כלפי אותה האשה אציל כלל. הוא עבר על כל קורבת בית זה בלא־חריד; ולא שם על לבו כזה, כי מענה הוא כזה נפש. מה לו ולה? לו נפגש עוד עמה ודבר עמה פנים אל פנים, כי אז אמר לה טפורש, שאין לה אליו מאומה, מאומה. בלב נקי ושלם כזה נפגש את אלישבע.

אלישבע היתה אחת מן העלמות היפות, שרב קסם בפניהן ובמהלכן והאור בחוץ יורה לבפנים. היא לא חשבה הרבה לצודד לבבות, לא עשתה לה חשבון על נענועיה, ויסודה הנפשי

היה אן, כאשר למד אותה לדעת, עוד בגירולו. היא לא היתה רגילה לדבר הרבה, והמתרועע אתה ומרצה לפניו מחשבותיו חשבה למקשיבה לו; ולה לא רבות מחשבות, אבל אם השיבה דבר, תמיד היה נח עליה הרוח, להשיב נכוחה. והאמין האיש, אשר דבר עמה, כי זה בא מעומק נפשה. כאמור, לה לא היו דב תחבולות ביחוסיה, אבל דוקא נגד פשטותה ומול תמימותה היה כל גבר איך-אינים.

מטרת בואה לעיר ההיא היתה השתלם בלמודים ודעת תהלוכות החברה ובני אדם. היא לא היתה באה לבית-מדרש-המדרעים ותקשב לקח בשפות ובטבע מפי מורים פרטיים. היא אמנם שלמה בעד הדרה; אבל גרה אצל משפחה קרובה, וזה היתה שייכות למשפחות חשובות שבכיר ולא לקהלת התלמידות, שלא התרועעה עמהן כלל: הפגישה עמה לא היה כל כך בנקל, בעם בנות גילה, זכזה מצאה מעוז.

בבית זמרה עליה לו כוכבה. היה הפסק בין שירה לשירה, ובטויל המבקרים באכסדרה הארוכה עם קירותיה האדומים שנים שנים, או שנים ושלושה, ראה אותה מטיילת על יד נערה גדולה הימנה; והיה לו הדמיון, כאילו שירה קבלה דמות-אדם וצאה לשעה בנבול האדם.

הצלצול עורר את השומעים לבוא לפנים האולם, הוא ישב על מקומו. תלמיד בית-ספר אחד ישב על יד ימינו, מאחוריו יושב איש זקן, רוקק בכל פעם במטפחתו, ולפניו שתי נשים, אחת בכובע שחור ואחת בלבן. התזמורת החלה לנגן; מנגינה עמוקה השתפכה בכלוא האולם. ולו נדמה, כי הוא הוא המשורר בנפשו, והוא מאז אדם מוחשי, ומתרועע-נפש עד עכשיו לא ידע.

מה מאושר היה, כאשר נודמן לו לאחר ירח ימים — ובינתיים כבר נתן שני הגטין המתוארים, — לראות את העלמה הזו שנית. ואז זכה גם לזה, כי הוצג לפניו על ידי מכרה רחוקה. הוא, בן השלשים, התבייש להסתכל בפניה ורוחו אז כנער, זה החלו להרגיש רגש אהבה, בגשתו אל נערה יחידה בלבן. רק ברבות הימים התחיל שורה איהו יחס בין שניהם. לאט לאט צלח לו

להתקרב אליה ובאי-בירור; הוא, המבין בכל אשה דבר מתוך דבר וקורא לדעת בנפשה, כמו בספר, לא ידע מוז ולא ירד לתוך לבבה. כל כח רושמה עליו היה זה, כי חידה היתה בעיניו, חידת פלאים! בשעה שישב בחדרו והיה חושב שעות אחדות בה וברוחה, נסח לנתח כל מלה ומלה שאמרה ולבוא אל תוכה, מה נעימים היה לו אקונין פניה בדמיונו! בכל תו ותו ממנה ראה אור ובכל מבט ממנה בקש למצוא סוד נפש. וכמה קסם היה מונח ברוך ידיה המהורות, שלפיין אין אומר. עקת-לב היתה לדעת מיופי כזה ושלא להיות יכול לנגוע בו. — ואם מדבר הוא עמה, אין לו כל בטחון רוחו; ואם תאמר לו דבר מה, לא ידע אל-נכון מה ישיב לה. הוא היה מתירא להשיבה, פן יפתח שער לבבו, שלא העיז לפתחו לפניו... המצב הוזה הבלתי-גמור, שגרם לו לעתים עני-נפש מאד גדול, היה לו גם חביב, בסגוף הרוח כזה עלו בו דברים בנפשו, אשר לא הכירם עד עתה, ועולם רגשותיו התעשר באופקים חדשים. לו היה משורר, כי אז ברא דבר חי ומרעיש, כנפים כאו לרוחו, בהן ידאה. — הוא היה יכול להשאר ינם עד אחרי הצהרים במטה, מבלי יכולת לקום. והסער גדול בו להממו ולהביא נפשו בכף הקלע. הוא לא היה מוכשר מאז עוד לרב עבודה ולכל רעות נכונה. פשוט, הוא אוהב! הוא אוהב את אלישבע בכל לבבו ובכל נפשו, בכל רוחו ובכל מהותו. זה התברר לו באלפי בירורים. וממנה עוד לא הוציא גם בירור אחד לחובה או לזכות, לשבט אם לחסד. יכול היה להביא את הדבר לידי בירור, לגלות נפשו לפניו — ואינו יכול...

בעיקר, חושב הוא, שגם הוא נכנס ללבה ושמינה היא ללבו; ואף על פי כן אינו יודע הדבר על נכוננו... לפני שבועים אמנם הצהילה לו פנים, הוא חשב לראות כזאת בפניה ולאשרו אין קץ, אבל ביום המחרת הוא נפגש עמה ופניה אין אתה כדאמור. את כל חייו היה נותן, לו היה יכול לחדור ללבה ולבוא עד סתרה. לפתע התברר לו בדמיונו הקוסם, כי היא נושאת בחבה איזה צער, והיה נכון לבוא באש ובמים להקל לה. — מה יש בעולם חוץ מן הנפש תרבותי הזאת? ואיזה עוד

מקור אחר בחיים נשאר לאלה, שלא ידעו ממנה? עומק החיים, חבוק זרועות עולם, טפוס ועליה למרומי המחשבה — הכל, הכל שואב מממלכת אשה ושותה ממנה. מה אתם חושבים, משוררי וחושבי עולם! האפשר לכם להתקיים בלעדיה, בלעדי חוד אשה ויתרון האשה?

ומה שזה כל המית השירה, אם לא ידע ממנה, אם אינו יודע מה הוא לה, אם אינו יודע, כי הוא יושב בלבבה? עדן אלהים היה הדבר, לו אמרה „אחריך אלך“, לו ישבו שניהם יחד בחדר, בבוא השמש, וסמכה ראשה עליו. היש אושר גדול מזה בעולם? הישנה שלות-נפש יותר רבה?

יחדל הכל — ואורה, אורה ישאר; נבל הוא, על אשר לא ידע ממנה עד עתה. כמה תעה בדרכיו, ובסביבה רק צדקות ידע. בפניה כל עברו כאין, והוא אז רק נער, נער אוהב בכל תום ואשית האהבה!

ואותו היום נצב לפניו כמו חי. היא נאותה לו, אחר אשר הפציר בה, למייל עמו פעם מסביב העיר, לעלות על ההר הסמוך, והגבילה לו מועד לפגישתה עמו. רקד לבבו בקרבו, לשמוע הבטחתה, ויצהל מאד. כל היום ההוא ולמחרת בבקר עמד תחת רושם אושר הפגישה הקרובה, וכל רעיון אחר לא בא בקרבו.

והנה בא המועד, בשעה השנית אחרי צהרים. יום יפה היה בשלהי דקיץ עם קורבת הסתיו. איוו מנוחה פרושה היתה על העיר השאננה. הוא עומד על משמרתו ומחכה, ובידו שושנה נחמדה להגיש לה לניחוח. היא, כנראה, אחרה לבוא. עבר רבע שעה אחר המועד המוגבל, חצי שעה, עברה שעה שלמה; והוא הולך ושב, מסתכל לכל עברי הגשר ופניה לא יראה. והוא אינו מועה. בדברים ברורים אמרה לו, כי בוא תבוא היום. והיא את האמת תאמר ולא תשטה בו. אבל מדוע לא תבוא? מי זה יעצור בידה? — ואולי באה לה מניעה בזה, אשר לא פללה מראש. לא: היא עוד תבוא, היא לא תכלים אותו. נפשו

צתונה כמו בצבת. כמשתנע הוא הולך ושב, ואינו יכול למוש מהמקום ההוא. ואולי עוד תבוא, אולי. הוא יחכה עוד. כל היום יחכה. מה, האם משנע הוא? היא אמרה לו, שתבוא, ולא באה, וכבודו אין בעיניה. — אבל איך יכול הוא לחשוב עליה מחשבות כאלה? לא יכלה, בודאי היתה באה, לו יכלה. רגליו כושלות. רד חיום, והוא חכה לתהו; כשיפגש אותה, אז יוכיחה על פניה... הוא בא אל מעונו סר וועף. וכשאפל היום, לא הדליק נר וישב מוטח על ידו. העולם יחשך...

וממחרת היום, כאשר הקיץ משנתו, והשמש זורח בחדרו, הוקץ לו. הוא הלך לשעוריו, כאילו לא נפל דבר. וביום השלישי, כאשר נפגשה עמו, ותשיח עמו לרגעים, כי טרודה היתה. אמנם הצטדקה, כי לא יכלה לבוא. והוא האמין לה, האמין... וכשהלכה ממנו, עמד וראה בצלה... עוד לפני רגעים הסתכל בזוה, ועתה חלפה. לו ידעה מלבו ומצעריו. עני אהבתו חידה לו הנפש הזאת והפתרון רחוק מנו. —

ואלישבע, אם גם תמימותה לא היתה לה עוד, ובשנתיים אלו התעוררו בקרבה דברים, אשר לא ידעה, ורגשות מזוירים — ואולי גם שערה אמנם מה מהמית הדברים, אשר בנפשו, והרגישה גם מה אליו, קשה היה לה דרכו עמדה, ושיחותיו עמה היו בעיניה לפרקים כשושנות בין הקברים. היא מצאה בו השכל ודעת, אבל לא הכינה, מה מני זה יפול. בחלקה. — והיה כי התחילה לתעות ברוחה ולא תמצא מנוח וחבלי נפשה ישיאו אותה למרחוק, לא יקחנה בזרועותיו ולא יוביל אותה למי מנוחות... הוא ידבר מממלכות העולם והחיים, מכסאות ומקדשים למחשבה. והיא בכל תמימותה אינה כהנית. כמה רחוקה היא בנפשה להיות כהנית. והוא מה יבקש הימנה תמיד? מה סיבו? הוא מתראה כגבור, ומהלכו עמה כגבר אין-אונים... בסביבו תרגיש רק דוחק, רק דוחק... הוא אינו מקיל לרוחה ואינו יודע ממנה. — לו בא ושאל אותה לחייה, לחייה בבית אביה ולחייה עתה. לו הנכה והיה לה למורה דרך... לפעמים היא מרגשת, שנקעה נפשה וזימנו; ועם כל זה אין לה העז לחדול מלהפגש

עמו. במבט הראשון לא מצא חן בעיניה, ובכל זה העסיק אותה מעט. מה המה הגברים? — היא קוראת בספרות היפה וקוראת: הללו משוררים, והללו חוטאים; והיא, בתשע עשרה לשנות חייה, לא תדע להשמר... רעיה! לו מצאה רעיה נאמנה לשפוך לפניה שיחה. יש לה מהלכים בבתים חשובים בעיר, ובלבה היא בודדה, גם כאשר תדבר עמו. ולבבו הלא ירחש מה לה. אהבה! אולי הוא אוהב אותה. אבל היא לא תוכל לאהוב אותו, לא תוכל, לא תוכל. —

ואף על פי כן היו ימים ושעות, כי יכלה. לו התהלך עמה בדרך ישר. לו הביט בעיניה, לא באותו מבט הרגיל אצלו. היא יראה אותו. היא תשוב לעיר מולדתה ולא תודיעהו. ואם יכתוב לה, אם יכתוב לה, מה תענהו? ללבה כל־כך מלא, ולו לא תגיד...

והנה בא דבר, אשר החליף פני המחזה כלה. דבר קצר הוא וארוך, ארוך כימי חיי־מחלפת האהבה לבני אדם! היא נסעה לבית אביה לראשית הקיץ ותפגש שם עם צעיר אחד לימים, לומד חכמת הטבע; והוא כבן עשרים ושלש, ממשפחה אמידה ומביט ישר בפני כל אדם וברוחו אחזה ורעות... היא ראתה אותו רק פעמים ושלש וימצא חן בעיניה; ובזמן קצר, כאשר דבקה נפש הצעיר בה ויתהלך עמה בכל קרבת אדם, מצא מסלה גם ללבה, ותארש לו. נער נפגש עם הנוער ויחדיו נדבקו!

הוא לא יכול לשבת על מקומו מסער המחשבה, וינת על השלחן דמי היין וימהר החוצה. אשמורה שניה היתה! העיר ישנה ומעולפת בצלליה; והוא סובב והולך באין מטרה. אין לו כח לעצור הדברים אצלו עוד. אין לו תקומה! והוא בא במהלכו אל הגבעה הנשאה, בה נטועים אילנות ושבילי־טיול, ויעל לשם וישב על הספסל, אשר שם ישב הצייר הנודע שמופ־בֶּרֶן, בשימו קץ לחייו. — והוא הרגיש, שמפלט לו אין, כי לא יכול לראות את פני העולם, אתרי

אשר נגזר ממנו את אשר לו, והיא לא היתה לו! החזון,
כי נארשה זו אלישבע ונתנה נפשה לאיש אחר, הכה לבו
לרססים, לרססים...

הוא ממשמש בצלחתו, והנה קנה-הרובה הקטן שלו, אשר
ישארו לרוב אצלו, אתו, ויקחו ושימחו על מצחו. רעם פוצץ
מוחו של אדם וימצאוהו מת בבקר. והשמש עלה, עלה ומאיר
למובים ולרעים. — —

הזר *.

(ספור).

I.

בבית־מקרא עברי באחת מערי אשכנז הגדולות, שעברים
בה לא רבים וקוראים עברים כמעט לא כלום, הפתוח שעות
שתיים בלילה, בשביל המפקח והשוער, המנורות והשלחנות לבד,
כי מעטים מאד האנשים הבאים בו, בקר יותר משנה תמימה
יום יום איש זר כבן שלשים, גבה הקומה, בעל פנים כהים
ומפיקים מחשבה; והוא לבוש תמיד בגד ארוך שהור, שלא ישנהו
בעתות בשנה. לא עצרהו הגשם וכל רוח קר בחוץ, לא אחר
מלבוא ולא הקדים לצאת. הוא היה בא. בעת פתיחת שְערי
בית־המקרא, נכנס ראשון, ישב שם כל שעת היותו פתוח וקם
לצאת, בכלות השעה העשירית והד עשרה צלצלי־שמע חדל.
לילה לילה היה בא שמה, ישב על מקומו, ששם לו על יד החלון
בפנה, ולא החליפו באחר. הוא היה עובר על שורת העתונים,
התלויים על הקיר לפי גדלם ולשונם, בראשון החל ובאחרון בלה,
ועשה הכל במתינות ולא בחפזה; הוא לא לקח שני עתונים
בבת אחת, לא פסח על אחד; ובישבו קורא, לא ישב מוטח,
לא העלה רגלו האחת על השנית ולא הרים את העתון ממעל
לעיניו, כי אם אחזו משופע על השלחן ולא נשען על ידו. בכל
עת שבתו בבית המקרא לא הוציא הגה מפיו; לא קם ממושבו

(*) נדפס ב"רביבים", ספר ראשון.

לצעוד אל העבר השני, אשר שם עומדים בתיבת-הכפרים המלונים
וספרים כוללים, לעיין בהם, בדרך הקוראים; וגם לא דרש כל
הימים מאת המפקח ספר למקרא או עתון ישן מכורך מן
הקודמים. בבוא איש או נערה פעם לבית המקרא, לא הרים
את עיניו להביט אליהם ולא התערב עם כל דבר שנפל בהאולם.
גם רשימות-ספרים, שהושמו על השלחן למראית עין, הודעות,
כרוזים, הומנות לדרשות, לא לקח אליו ולא נגע בהם לדעת
אותם. פעם קרה, שהקדימו קורא אחר וישב במקום, וזו כמו
תמורה היתה בו ויהי קם ויושב, קם ויושב; והוא בו, כי
הפריעו זה הדבר מאוד, עיניו היו נעוצות בהושט כסתתנות,
ומרגע לרגע החליף את העתון שבידו באחר; ובית המקרא
החדש מבית המקרא ופנה לו המקום, מהר לשבת בשם ופניו
שבו אליו. —

מי הוא האיש הזה? מה מעשהו בעיר הזאת? כיוון בא
ומה מיבו? ובית-שבת-תחכמוני למרעים אין בעיר, כי ידוע,
שהוא אחד מן השוקדים על דלתותיו. לא נודע לו למפקח גם
באיזה רחוב הוא גר ובאיזה פרור, כי דרש אחריו. ביקש של
העיר הגדולה, בת רבע רבבה איש, היה נבלע המבקר ההוא,
בכלות שעות הקריאה, והיה מתגלה תכף, בזה החקן; מה שנעשה
עמו בהעשרים ושנים שעה שכינתים, בין סנירה לפתיחה;
לא נודע.

פעם נסה המפקח לאחר שעת הפתיחה, בחשבו, כי ישוב
הזר על עקבו, וימצאהו עומד לפני הדלת, מבלי לזוז מעם. פעם
אחרת נסה לקחת מעל דגלי העתונים את הגליונות בני יומם ובני
השבוע ולשום תחתם אלה, שכבר עבר עליהם זמנם; והמבקר
לא פנה אליו ולא שאל אותו לסבת הדבר; הוא ישב וקרא בהם
בהעתונים הישנים ועבר עליהם, כאילו הם חדשים מקרוב באו.
לא פעם ולא שנים עלתה מחשבה על לבו של המפקח, ללותו
מרחוק, בלכתם מבית המקרא, למען יראה את הדרך, אשר שמה
הוא הולך. היתה עת, שגם חשב על הזר, כי אין רוחו שלם אתו,
ויחל לצרף הניגונותיו בזה, אבל מצא, כי לא כן עמדו: מבט אחד
על המבקר ועל היחש המחשבי, שהיה פרוש עליו, פזר את ההוריו

אלה. רושם הזר היה של איש, שנושא איזה סוד בחבו, אך קרהו אסון. אבל מה זה הדבר? מה קרהו? חידה!
וראו זה, בדבר אחד מצא המפקח שנוי בבקור האיש הזר בבית המקרא, והוא, כי בימי שבתות וביומ־דפנרא ליהודים, שאז יבואו מספר איזה אנשים לקרות, יותר מעט מאשר בשאר הימים, — כי קרוב בית התפלה לבית המקרא — וצעירי בני ישראל, שלהם או לאבותיהם היה איזה חוג רוחני עברי, באים אחרי ה"קדוש" ו"שמיעת הדרשה" לבית המקרא העברי, ב"מים האלה הזר המבקר בין הבאים לא נמנה וחשך רגלו מלבוא... זמנ־מה חשב המפקח, אולי מקרה הוא, ולא שם לבו בזה; אבל אחר כך, כאשר החלה ב"את המבקר להעסיק אותו ברב, ובראותו, כי שבת שבת אינו רואה את פניו בין הבאים ובימות החול יבוא בתמידות ולא יפסיק, אז אמר לעצמו: הזר אינו אוהב לשבת במסבת אנשים עוד קוראים ונמנע הוא לבוא בעת שבדידותו מופרעת; או יוכל היות — וזה היה נהיר לו ביותר — שאויב הוא המבקר להקד הדתי, השורר בבית המקרא בימים כאלה. המפקח לא היה מסופק כלל, כי רגלי האיש הזה על מפתן בית תפלה לא צעדו, ושגם בימים נוראים ישאר במעונו ולא יצא אל אחיו. — הוא חשבו בלבו לכופר ולאדם, שאינו מאמין בכל אלהים. לו היה הדבר ברור כל כך, עד כי תמה תמה, שעד עתה לא ידע זה. אבל על אחת התפלא, מה לאיש בעל דעות חפשיות כאלה ולחדשות בעניני היהדות? ומה יקת את לב הזר לדעת את המעשים בכל יום בעולם היהודים, אם אין לבו שלם עם עם היהודים?

שני ירחים רצופים חשב המפקח את המבקר הזה למסית ומדיח ולאיש, שדבר לו עם איזו חברה נסתרה... הוא גם אמר פעם, שיאסר לו לבוא לבית המקרא, כי למה יתן יד לפושע? ופעמים קרה, שהתחיל מתירא ממש לשבת עמו לבדו יחד. — לו היה הרגש, כי בעת הדממה השוררת והשתיקה המוחשית, שמלאה את כל חלל בית המקרא בשעה כזו, יקפוץ הזר פתאום על השלחן ויחל לצעוק בקול משונה! ואז גם נמר בדעתו, כי כבואו פעם שנית, יגש אליו וידרוש ממנו במפגיע, כי יאמר לו מה.

שמו ומה שיחו; אבל נוכח, כי אין לו כל צדקה לזה. המפקח, זה האדם שעשה את משרתו בשוין־רוח זה שנים רבות, ומאומה לא נשתנה אצלו, ויהי הכל אחת בלבבו ובמעשיו, סבל פשוט בנפשו מזה המאורע ורוחו השוקט לא מצא מנוח.

II

היה יום מעונן. בחדר אחד שכור מבעלת בית עם כליו לעוברי אורח יחידים אחר איש גר, אשר ידור שם זה כמה, לקום ממטתו. החמין, שהוגשו לו בבוקר, עמדו על השלחן הסמוך למטה, מבלי ננוע בהם; וכלב הבית, שהתרועע את הגר, כלב שחור ויפה מנוע ארץ שוטלנד, התכוץ היום לפני מטתו וישכב. עד הצהרים לא הורמו וילוני החלונות, והשוכב מתהפך על צדו ומבקש בכל פעם פנה חדשה בהכר, לנוח בה. מה היה לו היום? הוא מנסה לחשוב באיזה רעיון, אבל רק קרעי־מחשבה באים במוחו, מבלי קשר. היום הוא יום שלישי בשבוע. מה יעשה בזה? לו הרגש, כאלו יפגר עתה הכל בלכתו.

האיש יושב במטתו שומם ומביט לארבע זוויות החדר. הוא מציג את רגלו על המרכד ונוגע בעור החלק של הכלב. הוא מחפש את כתנתו של יום. איה הם המנעלים, שהציגם אתמול אצל הסף? הוא מתביש לרחוץ את בשרו בקערה עתה. רגשות כשני החי דוקרים אותו. הוא כבר לבוש למחצה ויושב על חודה של המטה. מדוע לא יפתח את החלון ולא ישאף רוח? פסוק אחד של איזה חווה יחל לנסר במוחו; נדמה לו, כאלו הוא שומע מרחוק קול יללה...

בעצלתים התלבש כולו ועזב את חדרו, לא סגר הדלת אחריו; ובבואו החוצה, היו לו הרחובות היום כמו חדשים.—הוא הולך בלי מטרה ונוטה הצדה מפני כל נפגש עמו. מה רב הוא מין האדם!

הוא עומד לפני חלון בית ממכר־ספרים אחד ומביט בו. שלשה בתים הלאה מזה הנה ראש דוב גדול פתוח־עין על השער. את הראש הזה ראה אתמול ושלשום בעברו שם; האם

יש שיטה בדבר? קרון של מסלת-הברזל העירונית ממחר לעבור ועושה מרוצתו, והוא אומר לקפוץ על מעלותיו ולנסוע בו. הרעיון, שבעשר פרוטות ישא זה הקרון את האדם במ קצר מרחק מיל עד קצה העיר השני, החל לשעשעהו.

הוא הולך הלאה ובא אל מגרש, שבו עובדים שלשה רחובות. הוא יושב על ספסל לנות, ומסתכל במוט ברזל, שעלתה בו חלודה. הוא מרים עיניו לבית גדול כארמון בעל כפות שתיים ומונה בו את החלונות. הוא קם והולך. נערה בת-ספר עוברת וכינור בנרתיקו מתחת אצילי ידיה; והוא תמה, על כי אין איש דולק אחריה לתפוש זה מידה.

הגיעה השעה השנית. הוא יושב בבית מרוח בפנה ואוכל ארוחת הצהרים בלא תפין. מגישים לו מרק ובשר, נותנים לו לחם וכוס שכר. הוא פותח כיסו ומשלם שקל. כן הוא עושה יום יום. בשעה הזו באים עוד אורחים לאכול ולשתות, ואין איש יודע מה...

מה יאמרו המסובים, לו ינדע להם, כי חלה פתאום במחלת הרוח, או לו יקום וירוק לאורח בלתי רצוי לו בפניו? מה היה, לו חתכו לו את ראשו, והוא עוד חי והולך? מכונת אדם, הנקראה נוף, היא כמכונת הטבע, היינו הך; ועם כל זה אין היינו הך... מי שם חרצובות בין האדם ובין החי? איך אפשר להיות בעולם הגשמי? איכה בני-אדם אינם מתכשים, להיות מדברים עם חבריהם? מה זה הדבור והתגלות לב, אם לא רוח טמאה? הוא שב הביתה, ויחלף את בגדו, וישכב על המרבד. הציו חולם וחציו מתנמנם. חדרו של אדם הוא בית מועד ביום. בשעמום יבקש לו מנוח.

היום רד. בקושי התרומם האיש ממשכבו וירחץ את ידיו ופניו. הוא לא ילך לבית המקרא היום! הוא עומד על יד החלון ומסתכל לפאתי קדים, וכבודות בלבו. מה אבד להם לבני אדם בחייהם? תהום, הכל כמו תהום, ונשר, גשר אין. —

.III

בא המועד לפתיחת בית המקרא. עוד לא העלו נר בת-ך

וממלכת הליל החלה. מבלי חשוב עוד הרבה, עזב האיש את מעונו והולך במסלה, שהולך בה זה שנה בון העת. לאט הוא צועד. רכבים, הנוסעים לבית הנתיבות, יעצרוהו רגעים אחדים בדרך. המה עברו, והוא הולך הלאה. הוא כבר השיג את הרחוב מטרת תפצו, בירת קהלת־היהודים, ששם בעליה הנה בית־המקרא והשער הגדול של ברזל במבואו, המוביל אליו, נכר למרחוק; והוא עבר עליו מהלך עוד איזה בתים ויחזור. ובעלותו על המעלות, טעה עוד ויעל עליה אחת יתירה וימצא את עצמו פתאם תחת הגג. — מה היה לו?

הוא ירד מטה, פתח את דלת בית המקרא, וישב על מקומו כמעשהו יום יום. לקח עתון לקרא בו, והנה מצא, בשימו עיניו על עצמו, כי הוא נושא עליו את בגדו הקצר ולא הארוך כדרכו. כאלו נשבו נחש היתה לו התגלות זו. לפתע הרגיש, כי סר כחו.

גם רגע לא יכול שבת על מקומו בשלוח. הוא סבב את ספסלו מצד אל צד. הוא קם ממושביו. הוא עומד על יד ארון הספרים שלא כדרכו. והדבר, שעשרות עשרות ספרים עומדים בשורה ושבידו להוציא כל אחד מהם, לא יתנהו לפתות גם אחד. הוא ישב וישב אל מקומו. לו אין מנוחה עוד. איזה דבר החל להעסיקו, והוא חשב בו וחפר בו, חטט, חטט. ולפתע עלה בלבו הרעיון, לקום עוד הפעם ממושביו ולשאול את המפקח בדבר ספר. הוא אמר לעצמו: לא תעשה את הדבר הזה. הוא התביש לשאול את השאלה ההיא, בידעו ובהרגישו, כי רק תואנה היא זו מצדו, אבל הרצון־האונס הזה התעצם במוחו, ועוררו לקום; הוא לחם עמו והכריעו, הכריע אותו.

לתמהון המפקח, אשר לא פלל כדבר הזה, הוא רואה את הזר קם וקרב אליו. אי־מנוחה תפשתו, אבל הנה כבר הזר עומד לפניו. ויקם מעט ויאמר אליו: מה, תפץ אדוני? ויענה הזר וישאלהו לאמר: הגם יתנו ככאן ספרים הביתה? ענה לו המפקח, כי כן הדבר. וישאל אותו הזר לספר „קורות ישראל ואמונתו“, כי חפש אחריו. ויענהו, כי אינו זה להם, וגם לא ידע ממנו. והספר, דעת אלהים בארץ? — גם זה אינו לנו; לנו

ספרים עברים מעט, גרמץ יש לנו. „גרמץ“, גמגם הזר ואחרי כך שתקו המשא ומתן בדבר הספרים כלה; אבל בעמדו קרוב אצל איש, לא יכול להתאפק ואמר לו עוד דבר אחד, שלא מן הענין, ושאלהו, איזה יום בחדש זה היום? המפקח הזמין אותו דבור הימנו, כאשר יחטוף הרעב חתיכת לחם, כשנותנים לו. והזר התחרט תיכף על זה; אך כיון שאמר זה, אמר עוד דבר אחד, ואחריו שלישי וגם רביעי. הוא מרגיש עקיצה בנפשו, על כי הוא עושה זה, הוא מגיע רגלו לשוב אל מקומו—וללא יועיל.

והוא עומד לפני המפקח, לא שב על עקבו, כמו אסור הוא אל המקום הזה. הוא שח למקומעים ומוציא דבור דבור בערבוביא; הוא רוצה בכל דבור למחות את רושם הקודם לו, ויסבך בזה עם עוד דברים אחרים, שעוד רעים לו מן הראשונים. הוא כנאשם, בעמדו לפני הבוחן בדין והתעקש, שלא לגלות את האמת; ובשנפל הימנו דבר על-כרחו, אז מוסיף הוא לספר דברים אחרים, לבנות בזה מצודה מול חוקרו ודורשו. הוא אמר לו לעצמו בפנימיותו: „הן יצאת מגדרך לגלות מעצמך לאיש, ואם תפסוק עתה בדברך, אז יעשה לו זה מסקנות זרות על אודותיך; ובכן עליך להשכיל ולומר לו עוד דבר אחד, אשר יכסה עוד הפעם בצעיף עליך“. ובאמרו אותו דבר, מצא כי תחת להיטיב הרע, וידבר הלאה, כי לא יכול עוד.

המפקח עמד מעל כסאו לשמוע היטב דברי המדבר, ויבלע כל דבריו, לא הפסיקו בינתים, לא ענה לו בפיו, רק נענע בראשו. איש אחר לא היה אז באולם המקרא, כרגיל, והזר עומד לפניו ומדבר. מדבר ולבו נך עליו על זה, ומתחרט הוא ברב על כל דבור ודבור. כל חללו דעלמא היה נותן, לו היה עוד עומד בשתיקתו כחצי שעה לפניו. ולו לא התביש, כי אז התנפל לפני המפקח והשביעהו בכל דבר, כי ישכח הנה את כל אשר דבר אליו. וככל אשר הוא לוחם את עצמו, כן מוסיף הוא לגלות מעצמו ולהוציא רוחו קמעא, קמעא. המפקח לא האמין למראה עיניו, כי אמנם עומד לפניו האיש הזה ומדבר.

IV.

הגיעה עת סגירת בית המקרא. השיער בא לכבות את המנורה. המפקח עטף את מעילו העליון ויקח את חסות-הגשם בידו ללכת הביתה, והור מלווהו ומדבר עמו על המעלות, לא יחדל. הנה באו שניהם אל הרחוב. על המפקח להשמאל ועל הור להימין; והוא הולך את המפקח הלאה ומדבר עמו עוד. הוא מדבר ומשית משבתו בעיר הזאת, מבדידותו, מַעֲבָרוֹ, מצערו והגינו. התור, אשר נקב במצודת לבבו, התגדל, והדברים כמו מתפרצים ממנו. — הוא מדבר מעקת חייו, מעמלו ומיאושו בדבר היהודים. כל מלה, אשר הוא מוציא מפיו, הרי היא כשרטת בנפשו, אבל איוו יד נעלמה דוחה אותו לדבר...

רוח קר נשב ברחובות, המוארים על ידי העששיות. זרים היו לו החוצות האלה, שהלך בהם המפקח. ולו הרגש, כאלו חי בשעה האחרונה עשר שנים. הוא מדבר ומשית, לבבו נגרש. הוא רואה בפני האיש, כי כבר שבע הוא לשמוע ממנו; והוא מוסיף לדבר בלי הרף. המפקח כבר הוציא את המורה-שעות מצלחתו ומביט בו. בעל נמוס היה הור, ומעולם לא קרה, כי יגיע לאיש אחר עמו כך; אבל הוא עצם הפעם את עיניו, לא יכל אחרת.

וילך וישיה מבלי הס. הסף עמדו לפני פתח בית המפקח. זה מסתכל בכל פעם בחלוניו המאירים, כי תחכה לו אשתו שם, והור עומד ומדבר. הוא מתחיל זה עתה שיחה שלמה והרצאת דברים מצערו. הוא כמתחנן בנפשו לפניו, כי יעמוד עוד אתו בחוץ, וכי יתן לו עוד את אונזו להדבר הזה, עוד לדבר הזה. את כל היקר לו היה נותן לו, לו הלך אתו עתה לבית משתה חמין והסב עמו על שולחן אחד בפנה, והוא היה יושב ומספר לו כל הלילה. כל נפשו צעקה לודוי, להתגלות לב. יהיה לפני מי שיהיה, ובלבד כי און שומעת לו. לו עבר עתה איזה מכר רחוק הימנו, או היה תופש בבגדיו ואומר לו: „לך עמי ואספר לך מחיי, ושמע תשמע תונת בן-אדם, באין עם ובאין אלהים!“ והמפקח לא יחוס עליו ומביט בין דבור לדבור בחלונותיו. הוא כבר אמר לו בפירוש,

כי רעיתו תדאג לו, כי הן עברה כבר השעה האחת עשרה ולא יוכל עוד לאחר עתה. האיש הלז, שהשתוקק אחרי דבריו של המבקר, שימים ולילות חשב תחבולות, איך להוציא ממנו דבר ולפתוח את פתחי פיו, הסיר עתה את אזנו ממי שכרע לפניו. והזר לא ירף ממנו. הוא הרגיש, כי לו יעזבהו עתה, כי אז יכשל ויפול. כתינוק המחויק בסנור אמו, כי יירא מפחד לילה, כן אחז בכנפי בגדיו של המפקח: עוד רגע אחד עמוד אתי, אתה לא תדע, מדוע דחיתי את הכל? לא תדע. צערו טלטלו בכל גוו. אבל המפקח נשמט ממנו בחזקה, מהר לפתוח את השער במפתח אשר בידו, ובפרידת שלום חטופה נפרד ממנו. השער סבב על צירו באין רחם...

V.

נדהם נשאר הזר עומד לפני הבית בעצם הליל, מוכה בפניו ובכל גופו. עולמו חשך. לו היה הרגש, כאלו נגרש עתה לארץ רחוקה ואין איש... בבית קברות היה כל המגרש מסביב לו. **אנה** יפנה, **אנה** יפנה? צעק. ומה יעשה עתה, באפס לו המאור שבחיייו. מה? הוא אבד הכל בבת אחת. הוא עתה כאיש מתגולל מראש ההר לתחתיתו ואין מעצור. הוא נכלם עד שאול נפשו...

וכאב עצום הרגיש בראשו, רגליו כבדות מנוע. הוא מנסה ללכת הלאה. **אנה** ילך? **איהו**? **איה** הוא עתה? הגידו לו! ומה מעשהו עלי אדמות? **והאם** לא משנה הוא, קרא בקול, **האם** לא הכל שניאה אריכתא? הכל?

הוא כיעס ומלא חמה, על אשר כל כך הכניע את עצמו. הוא כמו גפל מלוא קומתין. כועס הוא על כל העולם ועל כל מין האדם יחד. חמאת מרי הם החיים. נפילה אחרי נפילה. אין רחם בעולם ואין מפלט. צערו גדול מנשוא!

הוא עומד לרגע ומאסף את מחשבותיו הסוערות. חפץ הוא למצוא את הנקודה, אשר אבד. הוא מנענע את ידיו לפניו. באה בו פתאם כמו התעוררות-כח מה. לו היה נושא

מקל בידו, היה מכה בו בחזקה נגד כלונס המנורה. היה מכה כל עובר ושב. הן, לו יכול להפריע עתה את מנוחת כל שוכבי ליף, אלה הסרוחים על מטותיהם בשלוח; ולו בא אחד ממניי הסדר ויוליכיהו למשמר. לבית חולים, לצודדת נפשות, העוברת בדרכו ומושכת את עיניו, ילך. הוא יתמכר לסומאת האדם, עד יהיה כנצר נתעב. קול מצהלות רכבי מכבי־אש ישמע, וכי תעבור מרכבה ורוצצה את את ראשו. מה יתנו ומה יוסיפו לו חייו באלה?

והוא תועה מרחוב לרחוב, ממגרש למגרש. כבר עברה חצות הליל, והוא הולך וחושב לאחריתו ולראשיתו ולכל אשר לו. לו הרגש, כי עתה צריך הוא לבוא בחשבון שלם עם כל חייו, להתחיל להתבונן מראשית מעשיו ולרדת אל מהותו ולמנות הסרונותיו הנפשיים ושגיאיותיו בחיים אחת אחת. אולי יש מפלט ומענה? האפס הקץ? לא! לא בלילה זה לבד הוא נכשל באמרי פיו, כי אם בשכבר הימים. מיום שעמד על דעתו, הוא הולך ותועה, הולך ותועה בלי הרף. איזה מעשה שלם עשה בחייו? אימתי התעצם לעבוד את אשר נטל עליו, ואימתי מלא זה, אשר התוה לו רוחו ואמר לו פעם „עשה!“?

נופל הוא וגלוי עינים. את חייו שבר. את רגש בני עמו הסיר מעל לבבו. הוא דחה כל היסודות הצבוריים מעצמותו וירמס כל הנחלה, אשר הנחילוהו מקדם. הוא הרס הכל ועזב הכל, הוא עזב את עמו.

את עמו עזב! מה עזב? גופות נשברים, צללים צללים. מה אתם רואים בישראל חוץ מצללים? וצללים הללו המה יושבים ברוחו, במהותו ובכל אשר לו. אומרים: „זרעו של אברהם כלה“ והם לא כלו. היחיד כלה, המה חוקים מהיחיד. אתה ומחשבותיך יכלו באפס מעשים, והם לא יתמו, וילענו לך לענ. הם ואתה...

מצוקת נפשו שנאה. מרגיש הוא, כי צערם של רבים אוזחו עתה בערפו. כמו רוחות אולין ערטילאין מכל הדורות באות וקוראות את נשמתו ומוכיחות את נשמתו... הרפו ממניו הרפו ממניו ואין מרפה.

לאט הוא הולך. הכל אפס אצלו. הוא בא במחשבותיו עד שדרת האלונים, המקיפים את העיר, ויושב על ספסל ארוך ומנסה להרגע. הוא מעביר לפניו זכרונותיו וחושב בבית אביו הירא ובהבקעים שעשה הוא, בלכתו מאתו לעולמים... הוא חושב במלחמותיו הנפשיות בבית ובחוץ, בעמדו עוד ברחוב היהודים, ואחר כך, כאשר יצא מחוץ לזחום והתפלש במחילות המחשבה, עד רדתו. הוא לחם כל הימים והעמיד את נפשו. ובעד מה? בעוד רעיון שלילי, בעד חורבן! הוא סתר ואין בונה, הוא שאל ואין משיב. אין תשובה! ולו ימות עתה, הוא וכל אלה החושבים מחשבות על אפס עמם כמותו, עוד אז תשאר השאלה הנוראה בלי פתרון: נודד נצחי זה, על מה הוא חי? אם אלה קרוים חיים?

לא! הוא קם ומשוה את גוו באיזה אמצע. לא! עליו עוד לחיות. יחיה הלאה, יקבץ שארית כחותיו, יאסף כל מה שיש בחפניו לעבודה אחת גדולה, אשר תמצא את פשר חורבן עמו ותניד את האמת במלואה... יגיד? למי? מי קרא לו? מי ישמע לו? והאם לא הנידו להעם הזה דבר? האם לא באו גואלי העם ונדרחו? האם לא שמן לב העם הזה? האם חי עוד אלהיו? — — —

זה שנים חמש, אשר נשא בחבו את הרעיון הנורא מיאוש עמו ומאבדן עמו. את רעיון החורבן הוא נושא בחבו, בעת שמסביבו קוראים לבנין ומנסים לבנות... „כאבל חתהלך בין החתנים“. לא דבר דבר מזה, וישמר את הדבר בלבו, הוא התרחק מאוהביו, התרחק ממכריו. בשלילתו דחה הוא את הנפש היותר קרובה לו. „בוגד“ קראה לו התמה בעת הפרידה... בודד ומתאבל בפנימיותו על הריסת עם, הלך ממקום למקום, באין מעשה וכלי כל כשרון למעשה, וימצא עמדה בסגור לבבו. — וכלילה אחד לקחהו השטן ויעמידהו בחרדת תהום זה. הוא גלה מערומיו לפני איש, לפני איש כזה...

הניעה השעה השנית בלילה. הכל שמם מאדם ושתיקת

האפס פורשת את כנפיה על מרחבי עיר חיה ביום וישנה
בלילה וחוטאת במסתרי הלילה. בוש! רנשי בוש! וכימה
יכסו את פניו. שבץ הצער בא בו, צערו של עם ויחיד. הוא
כושל, הוא נשען אל אילן ומכסה את פניו בידיו. הוא
בוכה ובוכה באין הפונות...

בין הפטיש והסדן *

(כתב-ינודר).

I.

— אם ייסר ה' את בן-אדם ויראהו את עצבון בדידת החיים בעצם עברתו, או ירחיקהו נדור הרחק מעיר מולדתו, מערש נעוריו. — אמרו ארץ אבות, אמרו גלות; המקום, אשר בו יעזוב הנער רחם אמו ויפקח את עיניו ראשונה להביט על סביבו, נושא הוא בחיקו וברחשי לבו כל הימים, כאשר ישא את אביו ואת אמו ואת הדבר היותר קרוב לו ולשרש נשמתו. יבואו על האדם אחרי כן כל גלגולי החיים ותלאותיהם, ילמד לדעת את החזיונות הקשים בעולם ובחיים עתיקי-יומין וחדשים לבקרים, אויר-מולדת יושב בסתרי הנשמה, כאור הליל בחרוש הלבנה או כטוהר הבתולה לא ידעה איש. ומי שאין אצלו הדבר כן ועזב יעזוב את הוד רגשי נוער אלה וחללם לשכחם ולהסירם מלבן, נשמתו בת-בליעל היא, או אין אלהים כל מומותיו. —

שלש ערים יכלו להחשב כעיר מולדתי. באחת יצאתי לאויר העולם, בשניה באתי עם הורי לשבת, בהיותי בן שלש; ובבואנו להשתקע בעיר השלישית, הרי אני בן חמש, וכבר אני יודע

---

* גרפס במאסף של "הזמן", פט"ב.

לספר לחברי, בעת יושבים אנו על ערמות חול ונכנה לנו מערות וגשרים, שאני עולה מדי ערב בערב השמימה ואראה ואדבר את שלמה המלך...

מעיר מולדתי הראשונה וזכר אני את המגרש הרחב, אשר מאחורי ה"חדר" ואת הנהר הגדול בשפולי העיר, ומהעיר השניה, נשאר לי בחבי איזה רגש-עצב של עיר בודדה, יושבת בעמק, ואנשיה יבדים לאדונים רוכבים על סוסים ומפקדי צבא. בית הכנסת של העיר מצאו בהר הסמוך עת חפרו בו, וסוללה ומצודת ברזל שם מוזמן התוגר. ובעיר האחרונה ראיתי את החיים ואת האנשים כחמש עשרה שנה במספר קטן, וכל אותם האנשים והחיים מימי חטאו של אדם הראשון עד ימי תיקון הכעש'ט במספר גדול. — את אברהם אבינו ואת שרה ידעתי פנים אל פנים, כאשר ידעתי את שכני אבי. בעת התיצבה מרים על היאור לדעת, מה יעשה למשה, נדמה לי, כי אנכי עומד על יד ימינה, והיא מחלקת ראשי ושואלת אותי לשם אבי; ואת יהושע בן נון עברתי את הירדן ואשא גם אני אבן קטנה אחורי המחנה לפי כחי. התולדה הכתובה בספרים היתה חיה לנגד עיני, כחלקי העיר, שבה נגזר אנו. — ובבוא אלינו איש ספרדי מארץ רחוקה ומצנפת אדומה על ראשו ומדבר בלשון הקדש, נדמה לי, כאילו מתהלך אנכי בחוצות ירושלים ואתקוטט עם הערבי. אל תראני שאני שחרחרת ששופתני השמש. רחל מבכה על בניה. אלוני ממרא. כל אותם המקראות המקוטעים לא משו בימים האלה מתווך עיני. ובתת לי האמה שלנו חתיכת להם משוח בחמאה, אמרתי לה: בתיה, אנכי הולך עתה אל ארץ מדין לדבר את הקני.

גברו אראלים על המצוקים! נעתקתי ביד חזקה משמשון הגבור, מיהודה וממלכי ישראל, בלחמי את מלחמתם ואהי נושא כליהם, ואלך אחר זה לשמוע תורה מפי רבי טרפון ורבי עקיבא... במה אשה יוצאת? ובמה בהמה יוצאת? שור הנסקל ועבד ששחררו רבו, משניות אלו למדתי בנמרא גדולה בה, חדר הצר של בית רבי במרתף הבית, ואהי שומם ממראה עיני. חמשה ימים בשבוע עבדתי בנופי ובמותי בכל הני ההלכות

הכבודות, וביום הששי יצאתי לחפשי ואלך בערב לשמוע את החון שלנו פעם בבית הכנסת ופעם בבית המדרש. הנני מומר עמו ואני רואה אותי עומד לפני העמוד ... „ארבעים שנה אקום בדור“. קולי מתרומם, בדמיוני, הרי מתקבצים כל העם לשמוע אותי ואני עולה על מעלות הארון. —

ויהי ערב ויהי בקר, קץ העשרה הראשונה לימי חיי. שכינתא בגלותא, אמי מתה בכ"ח לימי חייה, ואשאר אני ועוד ילדים שנים יתומים. לבי הרך, שהתמוגג בבואי להמקרא: „וישא קולו ויבך“, לא מצא אז רק תמהון ואיזה צללי נפש. רק את הנרות אני זוכר, אשר הדליקו אז למראשותי אמי, בשכבה על הארץ, ואת המטה של חבלים אני זוכר. נדמה לי, שמלאך המות הוא ערל טמא ומכשף, הוא השטן, הוא עמלק, הוא — נחבי בן ופסי. אותו שם נשאר לו מימי המקרא, ודי היה שיעלה זכרונו לפני להפג את צערי.

ודמיוני כבר מושל ממשלה בלי מצרים. פעם מצאתי, בלכתי אל מגרש הרחים של רות במגרש הפנוי בהקף העיר, שמונה אלפים ושש מאות ושבעים ושלשה רי"ב, לא! תשעה עשר אלף ישלש מאות וחמשה מצאתי, ואבנה לי ישיבה יפה בנן ותלמידים עשרה יושבים לרגלי ... פעם הייתי רבי יהודה החסיד והייתי מתגולל בשלג, כדי לקדש עצמי לקוני ולהכן את עצמי להבנת שיחת חיות ועופות ... ופעם ... גם אבי מת, חפשי הנני לנפשי מעול תלמוד ותוספות, ואני מלמד את ידי להכות בקורנם על ברזל מלובן אצל הנפת יחיאל, שרגיל הייתי להתגנב אליו ולראות עבודתו היפה. בכל העיר ירחמו אותי כיתום באין אב ואם, ועל לבי עולה הרעיון להצית אש ברחוב אחד, ועלה הלהב המרהיב-עין השמימה, והם לא ידעו, כי ידי עשו זאת. שכינתא בגלותא! הקב"ה יושב בשמי מרומים והשכינה לבושה בגדי אלמנותה. כשאהיה גדול בימים, אכתוב ספר ואהיה נמנה בין חוכרי הבר ...

מעשה בכת מלך שנשבתה ... והלך המלך ופדאה ... הבת
 ט"ך היא הנשמה ... השביה היא היצ"ה ... והמלך הוא היצ"ט...
 בדברים כבושים אלו הכין אותי אבי, "לבר-מצוה"; ואני אמנם
 שמחתי ביום הנחתי תפלן, על החדשה ועל התמורה; אבל
 בערב ההוא נשאתי את עיני ... לא בת מלך היתה, כי אם אישה
 בכת שלשים, יפה וגדולה ועשירה ויושבת לבדה, כי מת אישה.
 ובשלוח אותי אבי אליה, ללות לנו מאתה שקלים חמשה ליום
 השבת, ואיש אין בכת הנאה וכליו הנאים, שפג לבי לראותם,
 חבקתני בעלת הבית ותנשקני. אש זרה! כנדהם הייתי כל היום
 זה; פעם חפצתי לצעוק ולהשתולל ברחובות. בצאת השמש
 שמעתי קול מנגינה עמוקה עולה מרחוק, ובעפעפי הליל התלהב
 דמיוני לחשוב בנשים עולות מן הרחצה. בשופר כי יתקע, ויננו
 עצי היער, הרים ידקדו כאלים. מי נתן לשור הבר חילו לצחק
 עם לזיתן? מי יגער בים ומלואו? — —

הלארק מספר אנכי כאלה, אבל הרשו לי לציין בזה בדרך-
 אנכ מחשבה אחת ותורה אחת בתעלומת האדם: האדם הוא
 החטא והאש הזרה העצורה בעצמותיו. מזה המקור להרע או
 להיטיב, ידי האדם עושות תושיה במחשבה, בשירה או במעשה.
 מהאש הזרה יבואו רוב הנענועים, המעברים כל דבר חי אצלנו
 ונותנים המית החיים בנו. צדיקים וחושבים המה, לרוב, גלגולי
 רשעים. חידה הוא הדבר בעיניכם, שמועו על נפשותיכם ...

ארור היום, אשר בו צררה אותי ההשכלה בכנפיה ונדעה
 את היער, שגדל בי ויערות הדורות. אמנם מלא הייתי בנפשי
 מהוללות וחשבון, מקדשי שמיא ועניני דארעא, והרגשתי את
 הנוער, גם בעת הייתי עוסק בתורה ובמצות. הייתי מקשיב
 ליחודים בספרי אבי בצהרים, ובערב שמת לי לבהמות שדה
 שבות מן המרעה. אם האמנתי במופתים ובשדוד המערכות,
 הייתי גם אני כאחד הגדולים בדמיוני, ודי לי לצום שלשה
 ימים ושלשה לילות, כדי להחליף שו"ת עם השמים. — והתקדשתם
 ושמרתם את דברי התורה, נאמר. ומי זה מונע ביד, להיות
 כאחד מן הקדושים או להיות חבר לפרשי הים? אני שואף

לגדולות, ומי זה ימנעני עתה לרמות את אבי, שאני הולך ללמוד אל הקצווין וללכת עם רעי לטייל שלש פרסה הרחק מן העיר, עד בואנו אל הכפר מחנים, שם בין ההרים הוא יושב? משיח עדיין לא בא, ולתקוע בחליל, בשרבך על יציע דשא או לדלג על הסלעים, הוא בודאי טוב ונעים. — — —

וההשכלה היא אומרת: והתחזקת והיית לאיש וידעת, כי הדרכים הם תלך אתה ואכותיך מהבל המה כלם יחד ופעולתם מאפע. ההשכלה פוקדת עלי ללמוד בחכמת הטבע ולהיות כופר בעיקר. ציירו לעצמכם: הקטן שמעון בן משה הכהן הוא כופר בעיר הקטנה דרונה, שבה יושבים מאתים ושבעים נפש. בתחלה פחד גדול נפל עלי ואחי בעיני כאיש שאבד עדין מעליו. — אחרי כן העותי לומר לי, שבאמת אני הרואה היחידי והם, כל היהודים, מוכים בסנורים. ואחרי כך החלתי לחקות מליצות ה„אהבת ציון“ ואענה את נפשי בדקדוק...

רעי אמרו לי, שאברהם לעיר אחרת גדולה ואשתלם בלמודים. אבי הכני חנם לא אחת ולא שתיים. החלתי להריץ מכתב-אהבה לנערה יודעת שפת עבר, שיושבת כשלש מיל מאתנו, ואותה לא ידעתי. רעיון החשבון ב„מציאות השם“ החל להתנב אלי כפעם בפעם, ואמרתי לנפשי: ה' הוא אלהים, אבל דברי ה„ראשית חכמה“ ו„חיי אדם“ המה שנואים לי. שנאתי את השבת, שנאתי את האנשים המתפללים, שנאתי את העברים בעלי המלבושים הארוכים. התבינו, המשכיל שמעון בן משה מוציא את עצמו מן הכלל בפנימיותו, ובבית המדרש הוא עוד מניח תפלין ונוטל ידיו לסעודה בפני אביו, — זאת עשית ממני את, ההשכלה, לאורך נפילתי ובספריך עָנַרְתִּי את עיני...

ואספר לכם שיחה אחת, שהיתה ביני ובין אחד מקרובי. — מעשה שהיה כך היה. דוד אמי היה יושב בפרור העיר משכבר הימים וסוחר הוא בעצים. אנשים תמימים היו הוא ואשתו, ולדם בתולה מאורשה מנעוריה ואינה יכולה להנשא: החתן חולה במחלת החזה זה ימים ושנים; והרופאים דוחים ומבטיחים התלמתו מוזמן לזמן. ככה חכתה אליו המיועדה שלו עד עשרים

ושבע שנה בבית אביה לתוגת כל המשפחה, כי לא לכבוד היה להם הדבר, שתשב אצלם עלמה עד שילבין ראשה. והי בראותם, שאין מזור ותרופה להחתן, נמנו וגמרו להשיאה עמד בכל אופן, באמרם: מוטב שתהיה בתנו אלמנה צעירה, מהיותה בתולה זקנה. ובכן. — יכולים אתם לשער רגשי החתונה ואת קד הכליזומר תחת החופה. מול טוב מעונן! בן מות! לחיי החתן נמקו ועיניו עוד חיים ומבקשות. עד הימים האלה לא ראיתי איש משכיל ונכון יותר ממנו, והוא גם מדבר על "החיים" וילמדני בינה, במצאו אותי כשר לפניו להביע לי רוחו, מדי ישבו על שלחן חתונתו, שמכל משמר ינצרהו. בחדרו היפה הפתוח לככר גדולה וירוקה בקצה העיר ישבנו ודברנו. ישבנו! הוא שכב על המרברד, ואני עמדתי למראשותיו ונדבר, או יותר נכון שמעתי. — לי היה הדבר בדברו אלי, כאלו איזה קד פלאי בא ומפלס לו נתיב בנפשי. לי היה, כמו נכאי הליל באים ומתערבים עם ממלכת הליל.

עמנו תועה הוא זה מימים ימימה... הספרים שלנו עד ריב"ל לאו ספרים הם... ימים יבואו ולא ישאף עוד אצלנו על כשרון הנער, עד כמה יודע הוא בתלמוד, וחדל זה אצלנו לנמרי...

את הדברים האחרונים לא יכולתי להבין. גם אנכי כמעט כופר הייתי בתורה שבעל פה ובכל דברי סופרים, אבל שימים יבואו, שלא נדע מהם כל עיקר, היה כפליאה בעיני ולא ידעתי את נפשי. —

ומאותה שיחה נולד בקרבי איזה רגש ממרחק, מעולם מרחק. הוא מת בערב יום הכפורים, ירחים חמשה אחרי חתונתו, ולי הניח את תידתו...

ספר "בית יהודה" נפל לי בירושה ממנו, ואקרא אותו עד תומו ואקנא בהחושב הגדול ריב"ל, שהיה כופר בעיני העברים בקרמניץ וגר בודד מחוץ לעיר הרחק מאחיו ובני עמו... לו היה עודנו חי, כי אז נשאתי את רגלי ואלך אצלו לשמש לפניו

ולחיות תלמידו. ואמנם ידעתי וחלמתי, כי כמקרה זה יקרני גם אני ואהיה זקן חולה בודד במחשבותי, שמותי מעמי ואגור הרחק מהם. משה נתן לנו את התורה וינבא לעמו: ונושנתם בארץ... הוי הוי, תנו לי לשבר את הלוחות, תנו לי לשבת במורד ההר.

והנער החושב כל אלה נער כבן שש עשרה, משקל גופו מאה ליטרא והקף חייו מעט ונפשו מלאה הד תולדה ומלחמת אבות. את הדורות כלם אני נושא בחיקי, כי למדתי אותם בספר ושאלתי אותם מספר. לא השמים והארץ וכל צבאם היו לנגד עיני, כי אם היו אמונות ודעות, לא רחשי נער, כאשר יצמח האילן תמצאו בי, כי אם תונת-הזמנים.

אתם שואלים: למה לנו כל העמל הזה ובמה יזכה הנער את ארחו? והנוער אצלנו אחוז הוא בהקנה, שולחת היא צלליה ותקסם אותו בתולדה והשארית נפשה... גו אין לנו, רק נפשות רבות עתיקות יומין... תקוה אין לנו במצור, אבל עבר יש לנו, והוא דורש קרבנות מחים ולבבות. הזקן הנוער באהלנו, ומעין זה היתה גם נערותי.

אנכי כשאני לעצמי לא יכולתי להתרחק חוץ מהקף החיים אשר מסביבי וקרובים לכל נפש צעירה מתחלת את דרכה. השואב, כי ישא את דלי המים על שכמו, החוטב, כי יגזור עצים להסקה והחופר בורות ומערות, — אלה העסיקו את לבבי ואוכל לעמוד אצלם זמן רב ולהתבונן אל מעשיהם. — אבל ספרי בית אבא השיאוני הלאה... תונת שאול, בעת הכניעו את עצמו בערב ימיו לשאול בבעלת אב; פלחה את לבבי, וכשהכח לב הורדס עליו, בהובילו את מרים אהובתו להרג, והתנגע אחרית עד מות, כמעט הייתי משוגע בצר נפשי... — בדידות משה אביר הרועים, בעת שבתו לו מחוץ למחנה וחשבו על ארחות העם הזה, שנלאה לשאת אותו בחיקו, — היתה חיה לנגד עיני תמיד. ואתחנן בעת ההיא... אתה לא תעבור... וימת משה... ואיש לא ידע את קבורתו... ואיש לא ידע...

והרעש גדול בכל העיר... בכל העירות מסביבה, בכל בית ישראל. הרצים יצאו. מרכבות דוהרות. רוכבים על סוסים. דגלים וכלי-זמר. המונים המונים נוהרים, והשאון נאה ינאה משעה לשעה, מרגע לרגע. הללויה! רכבות קולות יתנו קולם. קול התופים יתערב בתרועת העם. שמעון בן משה רוכב על סוס אדיר ופניו כפני נגיד עם. כל ישראל מדן ועד באר שבע יצאו לקראתו, את חלומו ראה בחייו.

והנה תמונה אחרת: אף הוא נכנס בפרדם וקצץ בנטיעות. בקשו מלאכי השרת לדחפו, ויעבור הוא וזאמוטי בני ישראל לעבר השני... הפעמונים, אשר למנדלי בתי-התפלה, יצלצלו וישמיעו קולם. רוזנים ונסיכים וכהנים גדולים באים איש איש לבית הועד ומשק ההמון רב... הלאה מחשבות ורות! שמעון בן משה עוזב את עיר מולדתו לצמיתות ונוסע הוא בעגלה עם דמיונותיו. היום רד. לכפר קטן היושב במורד הררי סלע באנו. העגלון נכנס לבית המרוח ושמעון יושב לו על שן סלע לנוח. הוא הרגיש אז, כאלו עולם אחר יפתח עתה לפניו. איך ראה את כל אלה? ואיך היה היה הדבר בלבבו? העגלון יוצא וקורא לו. הם נוסעים הלאה, וערפלי הליל באים ומתעטפים בנשמתו ומלחשים לו שמועות דרך... כל השנים, אשר עשה בעיר מולדתו האחרונה, כמו מתאספות בפנה אחת בנפשו והוא עובר מהן. הישמה? היבכה? מה אבד? ומה מצא? איש צעיר לימים קם ונסע מבית אבותיו לבקש את העתיד ואת העבר, נכאי עמו עמו. בת-קול מנהמת כיונה מחרבות הר חרב, והוא נעציב, גם אחר יאמר: לא אפנה ולא אשוב, עד שלא יקום ניר לבית דוד או נאבד כלנו. תמות נפשי או תחיה נפשי. היחיד יבקש לו מ פ ל ט וקול העם ברעה.

העגלון מעיר אותי, הנה אנחנו בתחניה. בעוד שעה וחצי ילך המסע במסלת הברזל בואך קיוב.

II

לך לך מארצך. ואך מקיוב לבקדי, מברדי להר-המלך. משם הלכתי ללפסיא ומשם לביילא. נודד הייתי מנוי אל גוי.

בטרם ידעתי את העמים והלשונות. ישבתי על ספסלי בית מדרש המדעים בטרם שידעתי את העולם ואת החיים. נפתלתי את הלחם מבלי דעת מהיום למחר, מצאתי לי רעים ולא ידעתי מהו אדם בצר לאחר.

את מסתרי הנפש חפשתי בספרי המשוררים, וחקים בקשתי לי מפי חושבים על-אודות הנשמה. ישעיהו היה לי כספר החתום ואחפש אחרי דברי דת-אל במחקרים. אם שאל ישאלו אותי, מה אתה הפץ ולאן פניך מועדות? לא ידעתי השב. אם יבוא איש לחדרי ויאמר לי: מה לך כל אלה, וקמת ועלית אל ארץ חדשה, שם תטע כרם או תהיה לאיש ציד — גם-כן שמעתי לו. הד סער החיים היה בא ומנשב מעל ערמת הספרים. ובשבתי לפנות ערב לבדי בחדרי, לבי הומה ומבקש את עצמו.

למה נוצרתי? מה אעשה עלי אדמות? הוי, זעם החרות! הוי, עולם בעל דו-פרצופים! כחלום בהקיץ היו לי כל הדברים שאני שומע וכל מה שיפגש עמי וכעין תמיה ארוכה היתה מלוה אותי בכל. מי ינבא לי את המחר? מי יפתור לי את האתמול? מי יקח אותי בידו וינחני למקום אני שואף?

תונה חרישית מנשבת גם פה ושם. הרחקתי נדוד ואיוזה דבר אנכי נושא כי כל הימים. לפדות את נפשי אני חפץ, והשביה לא תחדל.

אם שבעים שנה יהיו ימי חיי האדם עלי אדמות, אם ארבעים או שלשים או פחות, תעודתו הרוחנית ומעשהו בעולם, לפי אשר התנה לו ההשגחה, לא תפחת ולא תמעט, אמר אחד החושבים. יש קונה עולמו בשעה אחת, בעת שהאחר צריך לזה כמה שנים; ויש מאבד בשעה אחת את עולמו, אשר רכש לו כל הימים. שבעתים יכשל האדם וקם, אם עוד נרו לא כבה; ויש אשר יבקש האדם את דרכו בכל מה שלפניו ולא ימצא.

הפילוסופיה פתחה לי את דרכי בראשונה, יותר נכון בקשתי למצוא בה את דרכי ואת חידת חיי. אם עליתי

בהניגונות, אם טלטלתי את עצמי בחללה של הויה ובכל המהשבות של העולם והחיים, רק את חיי בקשתי שם ורוחי הסוער הוא השיאני למפס במהשבות ולעלות. עד ככר לחם באתי, ואני אמרתי אעלה על כמתי עב ואראה צפונות. הוי נאות אדם, הוי גלוי עינים ונופל!

שם שם למרחקי ההניגונות נשאני לבי, וחדרי היה מלא ספרי תעלומות עולם וסתרי יה. השכל מופשט, מכמני ההויה מופשטים והכל בשכל אדם נתן. בקשתי מזמות לארחות חלד ואמרתי לי, בזה תחיה ולא תמות. ראו, אדם בן עשרים ושתים מאפיל בטליתו על כל הדברים הרחוקים ממנו ומושיב את עצמו בין בוני עולם ובין תועי עולם. על פסת נייר, שבאה לידי אחרי כן, מצאתי כתוב: וסלחת לעון הניגוך, כי רב הוא.

שבע פעמים יפול האדם ומתעורר, והוא יחשוב: תחיתו העצמית היא שהיתה לו למנה — מבלי דעת, כי הימים כשהם לעצמם יקומו לגלות בנפש מה שכבר חרות בצפורן שמיר. ודברי הימים שלהם אשים את פני תחת המהשבות כעין מרגוע יביאו אלי מארץ רחוקה. אם יפת ה' ליפת, אם ישכון באהלי שם, דורות הראשונים קמים בעוזם וממלאים את הדמיון ואת החזון, צרכי היחיד שבי נאלמים דומיה, ואשמע רק קולות ימים שעברו. זכרו ימות עולם, בינו שנות דור ודור! ואשמע את מפעלות דברי הימים בכבוש גוים וממלכות. ואשמע קול גלי התולדה ותרועות שאון העמים. ואשמע את יום ה' כי בא על כל בשר. ואת פקודת הצדקה אני שומע, מזמות שדי להיטיב לעניים ולהעביר דמעה. — —

חרב כי תעבור בארץ, לה שיר תהלה ישירו ושלום יבקשו עניים. ה' הוא איש מלחמה ויברך את העולם בשלום. שניות! שניות בעולם ובחיים, שניות במלכותא דארעא ובמלכותא דרקיעא...
התשובות והמעשים נתנים לנו מימים ימימה והשואל נותן

עליהם את נפשו. לשוא, לשוא אני מחליף את הפילוסופיה
בספרי התורות וקורות הזמנים, נפשי שותתת. גם את הטבע
למדתי, חשבון ודעת בקשתי ורוחי מדדה ומבקש...

משוררי עולם עומדים על דרכי להאיר ולרומם את החיים,
ואני אשמע את שפתם ואתמה תמוה. לי יאמר: הרי שלך לפניך,
ולבי לא ימצא. יום ירדוף יום, ושנה—שנה.

הקיץ לא יתן לי מרגוע וירחי חורף יגדילו את בדידותי.
אם אהיה לבדי, נפשי מבקשת חיי-מדבר, ובכואי באנשים,
שמשם לא יאיר לי. הליל יגדיל תמהוני, ושכבת הבקר צערי
לא תפיג.

בחוצות קריה אני הולך ואני מטפס בדמיוני. אם אפגש
מֶכָר נלכה יחדו, והוא לא יפריעני. מה לי יום מיומים? מה
לי עכשו ולמחר ואתמול? כלם אותי לא ימלאו וכלם ישאם
הרוח.

אמרתי, בלכתי אל ארץ חדשה אשנה את מזלי—ועודני
תועה. אמרתי, במלחמת הדעות אחגור כלי-נשקי—ואנכי בנופלים.
גם כי אקום, רוחי לא ירנע.
את הירדן לא עברתי, ועיף אני. רבות בקשתי, ומה
עלתה בידי? —

וחיי נמקים וגם מתפשטים ביחד. לי תחסר אחווה בנפש
ואחווה בחיים. לי תחסר שררה על עצמי ושררה על דעותי
והמית דעותי. תחת להתכנס בעצמי, רוחי יפליג בשדמות אחרים.
תחת לשמוח על נערותי, מוחי הוא לרוב מושב-זקנים.

בבית ששכרתי לי חדר האם והבת תחשבוני אותי לקדוש,
למזור, ואני להן לא אפנה. אומרים לי: ראה מה שנתן לפניך,
ואני מביט לאחורי.

הכל מוכן והרשות נתונה ואת העולם אני גדון. את חיי
לא תקנתי, ואני עוסק ביצורי שדי וממלכת עולם.

ומי נתן אותי נורד בתולדות גוי וגוי, בשעה שנפשי מרעה
מבקשת? מי זה דוחה אותי ממקום למקום ומרגוע לא אמצא?

הנני מאמץ אותי לדבר אחד, ולבי הוא כמעבר למחשבות ורגשות, שאנכי לא קראתים. הנני מנסה להיות מאריה דחושבנא ולבקש את דרכי, וארא חרבות הר חורב וחרבות עולם. אם אקום ואלך, לא אלך לבדני ואם אשכב, בעותי עמי יבהלוני. עמי! ואמנם בן אנכי למלחמת הדורות ועבד למשכנות אבותי. אמנם היה היתה בי יד האבות.

שם שם בין שבטיה, שגלו מעל שלחן אביהם, חוצבה נשמתו. נולדתי בין החומות...

אתם קוראים לי שמעון בן משה. קראו לי בן-עמי, קראו לי בן-אני, קראו לי בשם, שיבטא היטב את נפשי ככצבת עשויה. אתם אומרים: להשכיל יצאתי ולהרחיב ידיעותי, ואני רואה בכל אלה כמו יד שלוחה ממרום לגרשני, ליסרני ולענותני. אתם אומרים: לגדולות נוצר המשכיל בנו, —האספו ואגידה לכם, מה יקרה אותו באחרית הימים. —

לשוא, לשוא כל יגיעי, יגיעת אבותי, יגיעכם אתם. לשוא, לשוא אתם קוראים לתחית המתים, חצבו לנו קברות.

והיאוש בי הולך הלוך וגדול. מעקת הנפש הוא בא וגעגועיה אל ה' הן, ועל כן היא אומרת לא. האהבה והרעות האמתית חסרות לי בתור תשובה מספקת, ולכן אני מרבה לשאול... החיים הבלתי נתפסים ביד היו יהיו לעננים קודרים והגשם לא ירד. אלף שנה כיום אתמול בעיני התולדה, ובעיני היחיד יהיה הד רגע לנצח. בתדרי אני יושב ומחבק זרועות עולם. הנפש לא תמלא והחסר בי ישיר או יהגה נכאים.

ואחוד לכם חידת החיים ביחיד וברבים, בנוי אובד וגוי קיים. ממעמקים קראתי לה', לי יענה, ואין פותר.

קשר קשרתם עלי כלכם להמנני ולדכאני. גם אתם את המנוחה לא תדעו, ואנכי את נפשי איסר. הוי, אלהים אדירים, הוי, בורא עולם, למה יצרת את האדם לענותו?

שמעתם לאמר, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, ואני אומר לכם, כי גם הרוח הצק יציק. שמעתם לאמר: עבדו וחי, והחיים לא יבואו, לא ידעו. —

והשבעתני אתכם רגשות נפשי: חדלו הרע; השבעתני אתכם לדעת, כי מה שהיה הוא שיהיה, ואתם חדשות תבקשו. ומי תכן לב האדם, מי יחדש את דרכו? מי יבהיק הנר בנו ומי את הנר יכבה?
שומם אני, שוממים אתם, כלנו שוממים.

.III

תחיה! יאיר השמש. אלף שנה הנן כאין מול אור הבקר וטהרת הבקר. לא חטאתי, לא עויתי, לא פשעתי. בלבי מנוחה. מצאתי את אלהי ומצאתי את דרכי. — כל האומר מהבל הם כל בני אדם, אינו אלא טועה. כל האומר החיים יגעים, אינו אלא טועה. הקשיבו אל שירת הבקר, הקשיבו אל העולם הנתן לכם. אל אלהים שוכן בערבות, ואנחנו אליו נתפלל, הוא יתגלה לנו בחוון, ואנחנו רואים מחוות שדי. אם מכמני האהבה לי נתנו, אם הוד החיים, אם מחשבות החדשות נפלז בחלקי או דברי שירה היו לי למנה, בכל אני מכיר את בוראי, אליו אשתחוה.

שלוש שנים עברו עלי במפת נפש וכשלוון, ובבקר לא עבות אחד באה התחיה. הסער מתחולל, יהום הרוח, אמרתי לקום לא אוכל, נפל אפול, והנה לי יד ושארית. — לעקור חומות אורתי חיל בדמיוני. נדמה נדמה לי, כי גאה יגאה כחי וישטוף הכל בזרמו. מה לי ראשונות ואחרונות? מה לי נסיעות שנמעו אבותי והנוטעים הבאים אחרי? — אנכי אהיה להם לפה ואמצא להם דבר.

באודם השמים בערבים מבין חרשת-מצל נדמה נדמה לי כמו כל העולם כלו מתעטף וכמו הכל מחכה אל הרנה ואל התפלה. פעם דבקה נפשי בעצמי בחד השירה ואבלע בהמית חלד, ופעם הייתי אני לכלי-שרת לכל אשר מסביב. הויה אתם אומרים, אבל האמת אשר בהרגשתי לא תבטלו. דמיונות בעיניכם הדברים, ואצלי הם שרירין וקיימין. יש

שעות לאדם שהחי נותן אל לבו, יש שעות לאדם שהאדם שומע אל לבו. — — —

יום ירדוף יום, ירח ירח ושנה שנה והנני עולה ויורד, עולה ויורד. הגידו נא לי את קצו! הגידו לי מה יקרה אותי ואתכם? —

חבלי משיח בנפשי, לנאולה ופדות אשאף, ולבי אינו ברשותי. בן חורין אנכי ועבד כיחד. בלבי נושא אנכי את האור—בעוד שהכל יחשך בעדי.

לעוף אדע, והנני קצוין כנפים. אחלום הזומות עמי, ולבי ידחה מקלע אל קלע.

לעמי יאמר לא-עם ולצערי אין מנוח. על פרשת דרכים אנכי עומד ובידי אין להשמאל או להימין.

קללת אלהים מאז רובצת, הוי, הוי, מתי נשמע את הברכה? השמים שמים לה' והארץ מלאה היא תחתיתם. אם תאבו ומריתם, אין לשנות, צדיק ורע לו ורשע ומוב לו.

עשר פעמים ומאה פעמים ידעתי את הדבר והפעם המאה ואחת לי יכאיב. אמרתי אשוב אל עמי ואל אלהי, והוא לא יקל לי.

בכה אבכה על שברי.

על משכבי בלילות בעת נח לי מסביב הנני משתקע בימי געגועי וחלומותי. מי יעצור או בידי? מי יאמר לי אז מה תעשה?

עשירים המה החיים, אבל נתנים אנחנו בכלוב... להאיר נוצרנו עלי אדמות, והאור יכבה וירחה.

לי רע על שפת הדוני, שם אשב עתה עמו, והוא כבר מואס בחייו. מנסה אנכי לנחמו ולדבר על לבו, ובסתר ארגיש שלא כן אדבר. אמרתי לתאווה — הציתי בי אשך! וגם החטא אינו מעור. אמרתי והנה...

לוחות ושברי לוחות מונחים בארון, ויום יבוא וגם הארון

יוֹשֶׁבֶר. את נפשי אין אתם יכולים לקחת ואתם מהרסים את נוי.
כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם להשפיל ולגדע, יום
ילעברת שמים על כל אדם בצלם יתהלך.

נודו לאדם באין אונים וכחו במתניו, נודע למבורך ולמקולל.
אל תבקשני רק בשלום, אל תבקשני רק בחרבים, בשניהם
תמצא נפשי לשניהם כי איחל.
והנה טוב מאד זה המות, ואשרי לא ילדתו אמו ולא ראה
את הארץ.

וינחם ה'. ותנחם התולדה. קולר תלוי בנו מימי מעשי
בראשית.

שני אנשים החלו להיות לי למעוז באחרית הימים, שפינוזה
ואוריאל אקוסטא. את נוי נתתי למלקים ולחיי לכלימה. בשכבי
לפני אסקופת בית המדרש ובעבור כל העם עלי ויודכני ברגליו,
נצב בי רוח ואקח נקם בי ובהם.
משה קלל את עמו, אחיהו השיוני קלל, ירמיהו קלל.
ויתאנף ה' בי ובכם ובכל הדורות.
עבדים היינו ועבדים נחנו. לששלאות של ברול נתנו
אותנו, ואם נפרק אותן, גם אז נכשלים אנו בלכתנו.
הנה שביל של אור ושביל של שלג, נכוה ונתקרר. גיא
צלמות הוא הכל, רואים אנו רק רע.
משה כתב את ספרו ואת ספר איוב, ויפתח איוב את פיו
ויקלל את יומו. —

IV.

— הי נפשי אם לא ביד חוקה אשפוך עליכם את רוחי
ונתתי לכם את נפשי. שנות הדמיון יעברו וימים באים, שבהם
יחדל האדם ללחום את עצמו ואת רוחו ויעשה את הצעד
הראשון לכבוש את החיים אשר מסביבו ולעשות לו נפשות
למחשבותיו ולדעותיו. העולם אשר מסביב לנו לא גלוש מאותה

העסה, אשר ממנה נלושו נפשותינו. עסה זו אחרת היא לגמרי.

מה היא השארת הנפש? אם לא כבוש הלבבות ועשות אנשים לדעה ולמעשים. מהו הדבר אשר יערבנו, כי נרנו לא יכבה, אם לא פתילות חדשות להדליק ולהאיר. אין בן־דוד של אדם בא, אם לא ימצא את משנהו, את שלישו, את יורש נפשו ורוחו. —

שם, שם בקבר העמוק ובמחשכי תהום יהיה גונו מתלעלע בעת שפתים דובבות מחשבותינו תחת כפת השמים. האפס יפתח את לועו כאשר מושבע הוא ועומד, ואיזה רגש מאתנו ימלט והולך מלב ללב...

אלה הן תקוותי החדשות אחרי ימים ושנים של יגיעת בשר ורוח. בודד אנכי כשאני לעצמי, — אמרתי נגזרתי, ובשובי אל עולם המעשים, ראיתי כי רק ימי צרוף היו לי הימים אשר לפני עז כל כעסם והותם.

לימי המעבר תשאֵלני, מי שמך בתוך כך לשר ושופט? זאת גם אני שואל מאתי ואת נפשי, כי לא נקי אנכי מעצמי, מעת כחלוץ אבקש לעבור לפני המחנה. את נפשי עוד לא טהרתי, ולאחרים איך אשא קולי?!

הדת הנגלית היא טהרת האדם וקרבנו אל קונו. לא בתור בעל־הזיה אנכי מדבר, כי אם בתור אדם הרוצה תכך חייו בטהרת הרוח והמעשים. ממלכת המחשבות והרגשות לא תספיק לי, כי אם אחת אבקש: ידי יהיו נקיות ועל שפתי אל תעבור מרמה. אם אומר לאדם לך מיל אחד, עלי לדעת שבעצמי נכון אנכי ללכת ארבעה. אם אומר: הטיבו ושפרו מעשיכם, ישכני נחש, אם עוד הקורה על שכמי.

מרוק העז — זאת היא, אשר דרושה לנו לפני נצא השוקה לרעות את האנשים ולטהר את הדעות. טובלי שחרית היו אבותינו. איה נמצא אנו את כשרון הלב ומרגוע הלב לבקש חסד והטבת בדברים, שאנו באמת נותנים עליהם את נפשנו?

למה תקרע את נפשך השכם ודערב? קום ועשה ויכול
תוכל! אבל גם כרוז אחר אני שומע לאמר: את עצמך לא תקנת
עוד, ואתה בא לעורר את הלבבות? —

והחיים קשים לכבוש. עבדים אנו רואים רוכבים על סוסים
ואדונים הולכים רגלי. נתמטמו הדעות ונשתבשו המעשים.
איש איש לדרכו הולך ואת האמת לא יבין ולא ישמע. אלפים
דברים נעשים ונשמעים, והישר והטוב לא יעשה ולא ישמע.
עורו־הלב הוא וקללת היצר מאו, הרים יעקרו ובמישור לא נלך;
להיטיב תרצה, ועליך יאמר איש צר ואויב אתה.
ושמטה הארץ, ושמטה ההטבה, ושמטה כל דעה ישרה.
תבקשו להיטין, והרי אתם נדחים לשמאל; תבקשו להשמאל,
והנה כל העם מימינים.

ומדוע? מדוע ברא אלהים את האדם ואת החברה לשחת
את דרכם? מדוע נתן לנו הטוב ונבחר ברע?
ברית התנה האל עם משפחות האדמה, והמה יפרו אותה;
מוזנים אנו לבני אדם את הכוס, והיא תשפך לנו על פנינו...
הביטו, אם יש מכאוב כמכאובי.

מהי היהדות? השאלה היא תמידית, והתשובה שנתנה
לנו התולדה היא מעיקה... לתקן עולם במלכות שדי יצאתם,
ואת עצמכם לא תקנתם. לא הגלה הקב"ה את ישראל בין
העמים, אלא שיתוספו עליו גרים, וימים באים שבהם נתנה ראש
ונשובה. — מי ימצא את התיב? מי ימצא את אשר אבד?
החרשים שמעו והעורים הביטו לראות. מי עור כי אם
עבדי וחרש כמלאכי אשלוז, מי עור כמשלם ועור כעבד ה'.
ראות רבות ולא תשמר, פקוח אוזנים ולא ישמע. ה' חפץ למען
צדקו, והוא עם בוז ושסוי. מי בכס יאזין זאת, יקשיב וישמע
לאחור? יקשיב וישמע. — — —
ויגש אליהו ויאמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי

המעפים? ולא ענו העם אותו דבר. זאת לא עשו אבותינו ואנו. כי יום לה' צבאות, אבל לא יומנו. כי אל דעות ה', ואנחנו לא נדע..

V.

אהבה ומשטמה, שני היסודות הנפשיים האלה היו לבני ישראל מאת מאדיו ומדריכיו למנה כל הימים. וינחם ה', וינחם משה, וינחמו כל הנביאים, וכל אלה המעטים השרדים, אשר לוו אותנו בכל הדורות.

הנח לי ואכלה אותם כרגע, כה דבר אל מוציא עמו ממצרים. כי לי בני ישראל, עבדים הם, עבדים ובנים. ויבחר בנו מכל העמים — ליסר אותנו. רצה הקב"ה לזכות אותנו, ואנחנו כחייבים נתהלך.

תוגת-עולם מלוה אותנו כל הימים. הלב מצטער והלב חולם. שני אלפי שנה לנו חבלי משיח, והוא עדין שליף מסאניה ולביש מסאניה.

במחשבות ואמרים בקשו לרומם אותנו, ונכאי השירה נעלמו בין הנפשות. הליל הארוך ימשך עלינו, ואימתי יבוא בקר? כל ישראל ערבים, וגדוליו המה רק אחים לצרה. ה' ירחם לכם, ואתם תחרישו. ה' מפוצץ את לבבכם, ואתם אווזים בקרנות המזבח. שומו שמים, החרידו את הארץ, התקבצו לגוד לנו.

ובלכתי לשוח עם אחד מרעי בנן הבירה, שמה שבתי באחרית הימים, ואפתח לפניו סגור לבבי. גם הוא בחולמים זבשואפים למעשה, ולו דעות בנות מלים אחת ושתיים: גלכה אל הארץ וירשנו אותה עוד הפעם!

מלפני ברור הדברים האלה סר יגוני, ואהי כמשתומם מן המראה ההוא.

בראותי דגלי חיל צבא, התעוררו בי נענועים לדגלי ציון,
 וכל אספת-עם עוררה בי רגשי-עם.
 מה שהיחיד אינו יכול, הצבור יכול; ומה שהנשמה דובבת,
 יהיה ברבים לקול תרועה.
 מלפני ברור הדברים האלה נטלו בלי ויני מעלי, נלך
 ונעשה, נעשה ונלך. — —
 נחמו נחמו עמי, יאמר אליכם, דברו על לב בני ישראל
 וקראו אליהם, כי נמלא צבאם, כי נרצו.
 למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי, הרם את
 עיניך והחלף כח. אל תירא עבדי יעקב, כי עמך הצדק.
 הראשונות הנה באו ואת אשר לוקח מאתך אליך ישוב. שירו
 לה' שיר חדש!

ואמנם נשיר את השיר על אדמת נכר. לירושלים נשא
 את עינינו, ובגולה אנו נוטעים מטעים. אין היד הימנית יודעת
 מה שהשמאלית עושה, ואין הלב שומע על עצמו. —
 בית כי תבנה ושמת לבך אליו ממסד עד המפחות וידעת
 את מוצאו ומבואיו, כי אתה בו תגור, אתה ובניך וכל אלה
 אשר ישאו את שמך אחר־ך. מחשבה בלבד מבלי יכולת אינה
 עושה כלום, ודמיון בלי רצון יהיה לך לרועץ.
 העם יבנה מן הגורן ומן היקב, מן השדה ומן העבודה
 אשר יעבוד. אל תנסו לדבר על לבי, הראוני את מעשיכם, אל
 תשלחו אחרים, לכו בעצמכם לאשר תביאוני.
 לחלוץ הכינותי את עצמי, ואני עתה נאסף אל המחנה.
 לא אתן בשופר קולי, כי אם אשמע לקול הקריאה.

וארא בחלומי, והנה כל המון בני ישראל עוד נפוצים
 הם על פני האדמה, והם ונשותיהם ובניהם מתפללים: ותחינה
 עינינו בשובך לציון ברחמים.
 וארא אריות כי נשרו שניהם, וזאבי ערב נתעו אחרי
 הכבשה.

ואשמע והנה סער מתחולל, יהום הרוח, ואשמע את הרעמים ואת משברי הרקיע.

ברית כרת ה' לאברהם אבינו, שלא לכלותנו ולהביא אותנו אל הנחלה -- והגלים ישטפנו, אמרנו עד פה נבוא -- ועוד נוסף.

לבנו הולך מדחי אל דחי ואף עצמו לא יבוא. אחת דבר אלהים ושתים זו שמענו ובשלישית נקום ונחיה. הסער מתחולל, יהום הרוח.

ואיבה אשית בינך ובין האשה. בושתי מלדבר, תבינו את המאורע.

בשעה, שנפשי צופיה אל בליון עם ואדם, וארא את מראיה. בעת שאמרתי עקרו את התחומין, חפצתי לבנות לי בית. מי האיש הירא ורך לבב ישוב לביתו; ואני הצתי אש בביתי, שלחתיה מעל פני ומצאתי אותי יושב על פרשת דוכים. יהי רצון מלפניך שיכבשו אראלים את המצוקים, ואני את שניהם התרבותי. —

— יאיר השמש, הטבע תחדש את פניה, איה קרני ההוד, שהיו באים להאיר לי ולהרחיב את נפשי? חרבן עמי המית כל החי בי וארד דומיה בנדודי הגדול. — — —

* * *

זקנתי בלא עתי. מקרי הזמן ספחוני, בהיותי ערירי, אל אחת הכהונות, להיות עוזר בבית אוצר־ספרים בעד ככר לחם. יום יום אני עובד משעה התשיעית בבקר עד השנית בצהרים, ואחר כך אצא אל פרור העיר. שם בחדרי הנה מטתי, ספרי, שלחן הרחצה וכל אשר לי, כל עולמי.

בגוער מדדה האדם מקנו, וגם בשבתו בקרן זוית הוא מחבק זרועות עולם, בימי שנות אלה ילא האדם; גופל המסך או הקיר מבדיל.

אם אזכר חלומות נעורי והמית לבי מאז, אשתומם למראה
ההוא. מה לי ההוה, מה לי העבר, בבתי קברות לי הכל וגם
שפת המצבה לא אשמע.

משִׁרְתִּי היא תכריכי, ובעלת ביתי המביאה לי יום יום
לחם וחמאה ומים, גם היא לא יודעת עוד נפש.
מבעד חלון הדרי אני רואה את האנשים הולכים ובאים,
גם את בני הנוער אראה מטיילים ומשחקים יחד ולא אוכל לצרף
לי את האותיות.

יהודי גוע אני, אבל לא אדע עוד, כי גנב גנבתי מארץ
העברים. חדש ויו"ט לא אדע ואת השבת לא אכיר.
סבלנו, ואני לא אסבול עוד. הנה שרפת נשמה וגוף קיים
על ידי ספוגין של צמר, שלא ימושו מעל לבנו. שרפת הגוף והנשמה
פורחת באויר, כה כתוב על לוחותינו מעבר מזה וכה כתוב
מעבר מזה...

באין תקוה

משני עברים *.

(ספור).

א.

לא על מאורעו ומולו של אחד יסופר בזה, כי אם של שנים ושלושה, והם באים איש אחרי אחיו ומשולבים הם איש באחיו. יש חליפות להחיים; ואולם בלי חירות, והיד הכבדה המונחת עלינו, אותה לא נסיר כל הימים. —

באבי אמה אתחיל, בנתן הלוי.

נתן הלוי היה איש גדול קומה, בעל פנים כהים ומלאי מחשבה, והוא מכובד בין הבריות וגודע לאחד מן השלמים. הוא היה בן תורה במדה רחבה, יודע חשבון ותכונה, והיחיד בעיר, שהבין את סוד העבור וקדוש החודש. גם מליץ היה, עושה חרוזים בדרך הפייטנים, חד חידות חריפות, וכתב־ידו היה יפה עד להכליא. לו היתה נטיה גם לציור ולפיסול וכשרון לאלה; ורגש היופי היה ניכר גם בהידור לבושיו ולבניו, שהיה מקפיד בהם, שלא כדרך היראים. בימי נעוריו הפליג בקבלה ובספרי מחקר ויגיע עד „שער היחוד“; ובימים ההם היו לו גם וכוחים עם אחדים מחבריו, שהתחילו להתחמק, ולבו היה נרעש מן הסכסוכים הדתיים עמהם. אחר כך, כאשר הלכו הם, אחד אחד, אל מקום משם לא ישובו, ועניני החיים באו גם הם

(* גדפס ב, הבקר).

מצדם להטרידו, חדל גם הוא מהעסקים העיוניים והקדיש את עתותיו המעטות להתורה הגלויה, שהיא גם לחם-האדם... נתן הלוי היה רואה-חשבון רוב ימיו בבית-אוצר-כסף של איש עברי, הרחוק מעמו ועושה את מסחרו גם ביום השבת. אבל לו, ליהודי האחד מדור הישן שכתן שם, נתנו את שבתו ואת ימי מנוחתו, כי כבדו אותו. לחמו מצא בריות והכנים רב יותר בערך, מאשר יכניסו יהודים כנילו; אבל הוא הוציא הכל על יפוי ביתו. הסביבה של כלים נאים, הנהגת-בית רחבה ואיזה פינוק של עושר היו לו לצורך-נפשי, כמו שהיה לו לצורך להשכים בבקר ולהתפלל לפני אלהיו; ב"מי הקבלה" שלו התעצם בערך מהרה ויעש לו כונים...

ולנתן היו במשך ימי חייו שלש נשים. אשת נעוריו חנה היפה מתה בנעוריה והניחה לו שתי בנות יפות, את מלכה ואת פנינה. אשתו השניה, שנשא אחריה, לא היתה יפה, וגם היא לא האריכה ימים והניחה לו שתי בנות לא-יפות, ורק גדולות קומה היו כאמן. ואשתו השלישית לא ילדה לו כלל ואהבה להתהדר בהידור חיצוני ולהחליף מלבושיה, לפי המורה החדשה כפעם בפעם, ולבה לא היה לב טוב, לא לבעלה, כי לא הבינה אותו, ולא לבנותיו; ואולם את פניה העמידה, כאלו היא דואגת להן. היא היתה אוהבת גם כן לנסוע מזמן לזמן ללזמן, עיר מולדתה, ולשבת שם אצל אחיה ימים רבים. וכאשר הגיע תור מלכה, הבת הבכירה, להנשא ותיף ביפיה ובהדרה, היתה גם היא, אם חורגתה, המתוכה בעיני הנכבדות, ותיעץ לבעלה, כי יתחתן בבתו זו עם בן אבשלום-מאיר בעירה.

אבשלום מאיר, איש לזמן, היה ההפך מנתן הלוי. הוא היה מחויק בעירו את מכס הבשר והיה עריץ במקצת, ועם זה גם קל-דעת. את התורה לא ידע, במצוות לא היה עוסק; ואולם עם בני גילו היה איש רעים להתרועע. ולו, לאבשלום מאיר, היו ארבעה בנים; הוא לא חנך אותם יפה, כי לזה לא היה לו כל כשרון; וגם לא לקח לו פנאי להשגיח עליהם. הם למדו אצל מורים פסוק, מעט גמרא, לשון רוסית וחשבון, כדרך האנשים האלה, ובעיקר לא למדו כלום, כי ידיהם היו חזקות מידי המורה

והמלמד; ואוי לו למלמד כזה, לו רק הרחיב לומר להם דבר.. מן הבנים נוגע אלינו רק האחד, הבכור, שמואל, ואותו אתאר מעט. שמואל היה גבה קומה, בעל שערות שחורות ופניו היו מלאים אבעבועות. בטבעו היה איש נמהר ומהיר ולא חשב הרבה בדבר לעשותו; ואם החל איזה ענין, הרגיש מהרה איונו לאות ויחליפהו באחר. למין הנשים לא הרגיש קורבת יתירה, וגם לא בקש הידור בפניהן; ובזה היה שונה לגמרי מאביו ומאחיו.. שמואל בן אבשלום יכול היה לישא כל נערה בינונית ולא רע היה חלקו. איזה חשבון היה להאט התורגת, שתנתן לו דוקא מלכה היפה, איני יודע.

ומלכה לא לבד, שהיתה יפה ורבת חן, כי אם היתה גם אומנת במעשה ידה. תפרה וטותה יפה, ובכל אשר עשתה היתה רוח שירה שרויה. אמנם חסר ליפיה איזה חלום ועוו של הרגשת ישותה; תחת זה היה לה לב פתוח ואיוו קלות שבלב. ערפלי המחשבה של אביה לא חדרו לנפשה, וגם לא בא בה דבר מכינהערכים של דור הולך ומסתכל לאחור, כי בקר היה בסכיבה. באינדעת צעדה בחדר אביה, בעת בוא אליו אנשים, דברה ושחה עם רחוקים כעם קרובים ולא הרגישה, איך רוח כל לב למראה קונתה. ואין זאת סתירה ברוחה, כי היתה עם זה יראת ה' ברוחה: היא ידעה קצת כלשון־הקודש לקרוא ולכתוב, למדה להתפלל, והיא נערה ולא נשואה, התפללה על־פי רוב גם בימות החול, ובזה היתה לה גם איוו יהירות.

כי לא שאלו את פיה בדבר הנכבדות, אף־על־פי שבת וויניצא היתה—דבר זה מוכן מעצמו בתנאי הימים ההם. ובהזכירנו את המלה וויניצא, כבר יש לנו גם פתח למצוא את הפתרון, איך נאות אביה נתן, שהיה מרבה עיון בדברים ואדם לא נקל להעבירו על דעתו, לתת את בתו האהובה לו לאיש בלי מעלות יתירות. הוא נאות לזה, יען כי רצה, שבתו תצא מעיר גדולה, ששם היהדות החלה להתפורר מעט, ותנשא ותלד בנים בעיר קטנה, כי שם עניני הדת יותר מובטחים ויש להם מעמד... ואם גם לא בפירוש אמר את זה לעצמו, אבל מכללא איתמר, ואתם אל תתמהו על זה.

ותבוא מלכה לדומן בתור כלת אבשלום—מאיר ואשת שמואל ותשב על-שלחן חמיה. הטעם והנימוק מובנים מלמעלה. וידברו כל יושבי העיר ביפיה ובמעלותיה ויהללו אותה כל רואיה; ובכל מקום, אשר נראתה, היתה לשיחה. גם ליושבי עיר קטנה עינים ליופי!

ושלש שנים אחרי נשואיה כבר היו לה שתי בנות. ואז בנתה לה בית ותפתח היא ובעלה בדמי הנדוניה שלהם בית-מרכולת בסבור העיר. ותהי מלכה אם ואשה, מוכרת בחנות וצופיה הליכות ביתה, ומיפיה לא יחסר.

את בעלה, אף-על-פי שלא היה לו כשרון רב למלאכתו, אמנם כבדה, משום שהוא בעלה ואחרת לא יכלה... והוא—בכאן צריך אנכי לגלות מעט ממסתרי לבו של שמואל—הוא קנא ביפי אשתו ורצה בחבן, כי יתמעט באיזו מדה. לו היה יפיה רק חלק אחד מעשרה, כי אז לא חשב מחשבות והיה רואה חייו במדה שהם נתונים לו; אבל את העודף לא יכול לסבול—ולא פעם אחת באו בו הרהורים להשחית את תארה. ענוי רב היה לו בנפשו, בשעה שבא אציל לקנות בחנותו, והוא חשר בו, כי יהנה בעינוי מזיו תואר אשתו. ובצאת הקונה, היה יכול להרים את משקולת הברזל ולהעמידה בחוקה על השלחן, עד כי חרד השלחן וכל ארגוני החנות. אש קנאת אדם, גם של זה, אל תהי קלה בעיניכם!

ומלכה ילדה עוד בן ובת. ההוצאות גדלו והליכות החנות לא היו על צד היותר טוב. חסר היה לשמואל בעלה האומץ לעמוד בהתחרות. גם לא דיק בתשלומי חובותיו במועדן, ועל כן לא הלוו לו בנפש חפצה; ובאו ימים, שלא היתה כל הסתורת הנחוצה בחנות כזו, שנחשבה באיזו מדה בין הגדולות.

ובמשך הימים בא שנוי נמרץ במבע שמואל, כי החל לישון הרבה, יותר ממה שהיה רגיל. עצל נעשה בתהלכותיו, ולא חשב הרבה במה שבבית ובחנות; ועוד זה, אם לא האיצו בו הרבה לאכול, לא דרש אחרי מאכל. בשבת, בעמדו על מקומו בבית-התפלה, לא דבר את חבריו, כמו שהיה רגיל; וקרה פעם, כי עמדו הקהל לתפלת שמונה-עשרה בלחש, והוא נשאר—יושב...

ואת היום הזה לא תשכח מלכה לעולמים. היא שבה לפנות ערב הביתה ותמצא את בעלה יושב על־יד השלחן, מתופף באצבעו ומזמר בפני עצמו; והוא לא שעה אליה בבואה. ותנש אליו ותאמר לו: מה לך, שמואל? ולא שמע ולא ענה לה דבר. כה עמדה רגעים אחדים בתמהון ולא ידעה מה היה לו. והוא קם, פשט את מעילו ויחל לרקד. היא נבהלה לראות פתאם כאלה, ואין איש בבית להושיע לה. והוא מרקד סביבה, עיניו בולטות ומשלח לנגדה את לשונו. שערותיה סמרו ותהי כנדהמה... ופתע החל לצעק: אש! אש! וינחם, ויתגעש, וימהרו לקול הצעקה אנשים שכנים מן החוץ, ותהי מהומה גדולה. והוא חכה בכל אשר בא נגדו. ויעבתוהו בעכותים ויאסרוהו אל המטה. שמואל בן אבשלום־מאיר ובעל מלכה יצא מדעתו!

את מלכה העניה הוציאו בחוקה מן החדר. הבנים נשלחו לבית חותנה. ושומר נשאר עם המשוגע בחדר. ויבוא הלילה ויפרוש כנפיו על עיר ויושביה. ברבים מן הבתים ישבו עתה לארוחת הערב כנהוג, ובין כף לכף, שתחבו בהמרק החם, שחו בהמאורע של שמואל. נזכרה לזמן בדבר הזה: שמעיקרא לא היה ה"זוג" הגון, וינודו לגורל מלכה. אחדים מן החשכנים בקשו למצא טעם ואמתלא לשגעונו; ולאחרים היה הדבר ברור, כי בין הרביים והתתרים עוד ימצא מזור.

ובשעת אמרים ודבורים כאלה ישבה מלכה מוטת על כסא עץ והצער מצא פתח רחב ללבה. בפעם הראשונה בחייה חשבה על ימיה לפנים ולאחור, ואיוז שאלה נשארה תלויה בצרורות נשמתה והתגברה. "מדוע יסרני ה'?" התפרץ מפיה ותחשוב על גמול שדי, על אמה שמתה ועל אדות אביה ודרכו. נדמה לה, כי עוד ביום החתונה ראתה בפניו והנה אינם שלויים. מדוע היה אז לבה ככד כאבן? והיא ככת־מלך היתה ביום ההוא. שמעה מלפניה ומאחריה אומרים, כי "כלה" יפה כמותה עוד לא נראתה; ואיך פתחה ורעדה, במצאה עצמה אחרי החופה, והנה המולה רבת צלילים וקולות של כלי־הזמרים באזניה, הרחק מן המסובים, והיא

יושבת בחדר לבדה. מטה מוצעת לבנה כ"לג, ואיש קטן ממנה,
הוא החתן, בפנים אייפים עומד בפתח. והיא לא ידעה אותו אל
נכון ולא דגרה עמו דבר עד היום...

והחולה מהחדר השני החל לנהום. היא קפצה מעל הכסא
ותחפוץ לבוא שמה, ותמצא את הדלת סגורה. השעה היתה
העשירית בלילה, מורה השעות מכה אחת ושתיים, וכל דפיקה
והשמעת קול, כמו חודרת לתהום הנפש. האם לא יחדל להתנענע?
הלא יפסק בלכתו?

ותקם ותשב על המטה ותשען, ולא פשטה בגדיה מעליה.
גר חלב דולק על השלחן, מנורה אין בימים ההם, והאופל אשר
מבחוץ יגיע מבין החלונות. כלב מהרחוב השני נובח, ואחר עונה
לעומתו. מלכה הרימה ראשה ותשמע. היא עמדה ותרכן ראשה
להדלת... היא הכתה באצבעה עליה, וקול לחש עונה לה מבעד
לדלת: הסי! הוא ישן. שריד הגר הבריק. היא ישבה על חודה
של המטה וראשה בין ידיה. בכי גדול התפרץ מבין עיניה
והדמעות יורדות בלי הפוגות. היא יושבת ובוכה, בוכה על
ימי נעוריה...

אחרי ימים הובא שמואל לבית חולי-הרוח אשר בעיר
המה: שדה-לכן הסמוכה. והקדמת מעשה זה, שפסחו על
צרופי אומנות של נשים זקנות, צדיקים וקוסמים, עלתה בחלקו
של אבשלום מאיר.

שם ישב החולה ירחים שמונה. הרופאים אמרו, כי אין
לו תרופה. עצב נורא דכא את אור שכלו, וימק בשרו! הוא
לא הכיר את אביו, כי בא לבקרו, ושוכבת חיקו היתה לו
לורה; ובבוא השומרים ואמרו לו: „מלכה רעיתך מחכה לך
בהצר!“ ישב וגרד חטמו בכותל.

ובחודש התשיעי נפדה ביד חזקה מעקתו, הוא התקרר בגן
בית-המקלט ותאחזו קדחת וימת. וביום מותו הובא חולה אחר
ויירש את מקומו...

ותשאר מלכה אלמנה. ובחנותה בקעים הרבה. רבו
החובות. גם כחה לא היה עמה כמלפנים לעמוד על המצפה.

ויבוא אביה מוויניצא לשבות אצלה שבת. ובמוצאי-שבת נפגשו ה"צדדים", יחד עוד הפעם... בא אבשלום-מאיר ומען, שטוב לה להשאר בלוטן ולחנך את הבנים. ומלכה אמרה, כי מאוסה בעיניה העיר, שקרה לה האסון. אביה לא ידע עצות בנפשו. ובתוך כך לקח את ספרי החשבונות. חשב וחשב וראה את ה"חור" הגדול, אשר בהחנות ועסקיה, וירא, כי לא תהיה לה תקומה... ובכן עלה בגורל מלכה לנצח.

אביה קרא את בעלי החובות אליו, ויועדו יחדיו, ויתפשר עמם. אלה קבלו שלישי מאשר נשו, ואלה רביעית. כל הסחורה נמכרה, וכן נמכרו החפצים היתרים ונשאר בעד האלמנה וילדיה רק מעט.

ואז בא הגואל השני למלכה. דוד חשוך-בנים מכפר רחוק, עשיר קצת ומחזיק בית הרחמים שם; והוא, בשמעו את שמע מיתת קרובו שמואל, הציע לפניה, כי תבוא אליו עם ילדיה. והיא לא חשבה הרבה, ותאמר הן. ויקח אביה את בנה אליו לחנכו, וגם להקל על השני, וגם חמיה לקח אל ביתו את הבת השנייה. ומלכה ושתי בנותיה הרכות יצאו בקרוב אל הכפר. וילוו אותה כל השכנים והשכנות ובית הותנה. רבים נדו לה בלבם. ובעיני אבשלום מאיר ורעיתו נראו דמעות. מלכה כסתה בצעיף את פניה, עדי עובה את שער העיר. אבל בחלל הרהב בין שדמות שדי הוקל ללכה. רוח האדם יודע חליפות!

הכפר, אשר בו התגורר דודה של מלכה, אברהם מאיר לבית חיים, היה מונח ברצועה ארוכה בין שתי אחוזות של אצילים, ואכרים בו מעט. והם לא עובדי-אדמה, כי אם חומכי עצים, עגלונים וגם עושי מלאכה. על יד הנהר הרחב, המפריד את הכפר משרה מרעה רחב, עמדו רחים ממין הישן, ואותם הרחים היו שייכים להדור לצ"ט שנה...

אברהם מאיר היה גדול-קומה, איש פשוט ובעל לב ישר. רעיתו היתה ממשפחה יותר טובה ממנו, והיא נתחנכה ימים רבים בעיר וידעה בספר מעט וחשבון. בנים לזו היו להם ואת

האהבה לא ידעו. אבל הוא כבד אותה ויחשבה לחכמה, והיא מצאה בו איש עושה כל משאלות לבה. ובשבתם הרחק מן החיים, עבדו ועשו הרבה. אברהם עבד כל היום ברחים, ולפעמים גם לן שם. ושרה, כך היה שם אשתו, עבדה בבית והיתה צופיה הליכות הבית. בבוקר כבוקר שטפה את קרקעיות החדרים, נקתה את הכלים ותעמד הכל על מכונו. אחרי כן הכינה את ארוחת הצהרים; ואחרי הארוחה עבדה בקיץ בגן הקטן, המקיף את הבית, ובימות החורף מוטה ותתפור לבנים. מה מאושרה היתה, אם בא אורח יהודי אליה לפרקים, והיא יכולה לשרת אותו יפה ולהראות כבוד ביתה ונחלתה ולספר באוזני אדם על דבר הוריה; אבל עוברים ושבים יהודים היו שם רק מעט, ולא יפלא, כי באה כפעם בפעם רגש הכדידות, וביותר בימי מועד ושבת, לדחוק את הנפשות האלה קשה.

ככה עלה בלבם הרעיון, לקרוא את מלכה אליהם; ואם גם באכל ובצניף-אלמנה באה, חדר עמה רוח חיים לבית. משתי נפשות חיות זו בצד זו זה ימים רבים נהנתה משפחה. ומצאה מלכה את מנוחתה בבית הזה; ואם גם עזרה לדורתה בכל עבודה, היו עתותיה בידיה להשגיח על בנותיה הקטנות ולחנכן, כאשר מצאה ידה.

הקטנה, מיכל, היתה שתקנית ועצלה מעט. תחת זו היתה הבכירה, נעמי, יעלת חן רב ותעל באויר הכפר ותנדל; היא היתה אוהבת לתת בשיר קולה ולרקד, כי נפשה היתה מלאה. במשך שנה אחת למדה להלוך רגלית שלש פרסאות הרחק מן הכפר ולא יראה מבני הכפרים; וכשעיפה מעט, ישבה על גבי סלע על אם הדרך ותסתכל על השדות והעמקים כחולמת...

ומלכה מצאה את מנוחתה בבית הזה. דרך להנשים העבריות לשכוח את העבר ושלא לחלום קשה. בשעות הפנאי היה לה הסדור למתנה, ותקרא בספריה היהודיים בפרשת השבוע ותספר מזה מעט בימי שבתות, כשישבו לאכול והסעודה ארכה. — ואם האושר לא בא בנכול נפשה, מצאה רווחה בזה, כי ראתה בדברי חכמים את אורחותיו של רבון העולמים...

כה ישבה ארבע שנים בהכפר ולא היתה גם יום אחד

למשא. דודה ודודתה אמנם השבו, כי טוב שתנשא שנית, כמעשה כל בת ישראל במעמדי זה; ועם כל זה היה משוש הצעם, כי תרבה לשבת עמהם. הדבר לא היה להם ברור, ותנה קרה אסון. הנערה הקטנה השתקנית הלכה לרחוק בנהר, כי חם היום, ולא הגידה לאמה ותטבע. צעיר נכרי ראה מרחוק, כי משכו אותה הגלים, ויקפוץ בכנריו המימה, אבל הוא אחר לבוא. — ויספרו אותה ויובילו את המתה העירה לקברות. ובעבור ימי ה"שבעה", החלה מלכה לחשוב מחשבות לצאת לעיר, כי לא יכלה לראות מחלונה את המקום, שבו נקטפו שנית חיים ממנה.

כה נסתבב הדבר, שדוקא בימי אבל החלה היא לשמוע אל הנכבדות, אשר הציעו לפניה, ביותר ממה שהיה. היא קבצה בהכפר גם מכסת כסף, כי סחרה את האכרים לפרקים; והיה עם המעט, אשר הביאה אתה, לאיזה סכום לנדה. אשה מאד יפה במיטב שנותיה, בת איש נכבד, ולה רק בת אחת כרוכה אחריה, מצאה גם בעל חשוב ואמיד, יחסן ותורני גדול, ולו רק בן ובת מאשתו הראשונה, אשר מתה עליו בנעוריה.

ב.

שלוה היה שם העיר, אשר נשאה עתה שמה לאישה, עיר יפה באיזו מדה, ובה כחמש מאות משפחות יהודים. שם אישה אברהם מגיד, והוא נקרא מגיד, כי "הגיד" מומן לזמן דברי תוכחות בצבור, שלא על מנת לקבל פרס, והיה חשוב ומכובד בעיר.

ויחבב אברהם את מלכה, כאשר הכיר בה יותר, כי קודם החופה רק ראה אותה לרגע, כדי לקיים מצות חכמים, וימצא בה נאמנות בית ואשה מוצאת חן בעיני כל יושבי העיר. אברהם היה אז כבן ארבעים, בעל בשר מעט ויודע את מעמדו ומוצאו ושומר את צעדיו. מלכה — מאחרי שלא הניחה עתה פדחת של שער על ראשה, כי תנאי כזה התנתה עמו,

בבואה לשלוח להיות לאשת אברהם, והיא היתה מקיפה את פניה היפים במטפחת של משי — עשתה רושם כמו רבנית; והוא מרגיש את עצמו כרב, בשעה שהוא עומד על הבימה ודורש לפני הקהל. ובדבר זה לקח גם את לבה.

ותתקן מלכה כל איסדרים, אשר באו לבית בעלה במשך ימי אלמנותו, ותיטיב לבנו ולבתו ותהי להם לאם.

שם הבן מן האשה הראשונה, והוא הבכור, היה קלונימוס, ושם הבת רבקה. רבקה היתה ילדה בינונית במבטה ולא מכושרת, והיא אינה נוגעת לספורנו. תחת זאת היה קלונימוס נער בעל דמיון, טוב-רואי ובעל כשרון רב ויתמד בלמודים לפרקים; הוא אהב את הספרים ויעש חיל וינבאו לו עתידות. ותרא אותו נעמי בת מלכה, בימים הראשונים לבואה, יושב והוגה בספר גדול כלילה לאור הנר, ויקן את לבבה.

המה היו אז כבני שלש עשרה ויגדלו יחד, ותאהב נעמי את אחיה ולא הכעיסה ולא הרעימה אותו כל הימים כדרך הילדים. כל אשר לה חלקה עמו ושמרה עליו מכל משמר.

ובהיות קלונימוס כבן חמש עשרה, כבר היה רשמו כאיש בעל מחשבות; ביום השבת לבש בגד משי ויחגור-אבנט ויתפלל בסלסול ובקול נעים, אשר חונן בו. ויצא שמו לעלוי ולמושלם, כי ידע גם לכתוב היטב ולקרוא בתורה; ונברכו בו כל האמהות בשלוח.

ונעמי עלתה כפורחת. בקומתה, בקלות מהלכה ובחנה הרב היתה מוצאת חן בעיני כל רואיה; היא גם מותה כאמה יפה, והיתה מושלמת בכל עניני הבית, אבל מכל מעשה אהבה את מלאכת הרקודים —. בכל שבת ושבת קראה את רעותיה אליה, ובחדר גדול למדו לרקד, ותהי היא המולכת בהן, ותתונה, כי היתה בשכונה, וישישו כלם לראותה מרקדת.

לא יפלא הדבר, כי רבים בעיר חשבו את שניהם לזוג. נעמי וקולונימוס היו נאהבים ונעימים; ובשעה שישב הוא, קורא בספר על השלחן, והיא עמדה על צדו, נשענת עליו ומטה ראשה לראשו, היתה נחת לעין לראותם יחד! ומלכה חשבה לא אחת ולא שתיים בזה, כי יתחברו יחד.

בברית; וביותר היה זה שיה לחשה בשעת הדלקת הנרות ליום השבת, בשעה שידיה מכסות את עיניה ולבה פנוי אל צור-העולמים, אבי היתומים!

ונפלא דרך נשים כאלה. כאשר החלו לדבר נכבדות קלונימוס מעיר אחרת, ורצה אחד העשירים, שלו בת יחידה טובה מראה, לקחתו לחתן ולתת אלף רובל נדה, וספר אברהם לרעיתו את הדבר הזה ויתיעץ עמה, לא אמרה "לא"; — וכאשר נגמר השדוך הטוב, נסעה היא עם אברהם ותעמוד לימינו כמתותנת כבודה, וכל פה יודה, כי התיצבה אז כאם אמת. באו לימי התנאים" גם אחיות קלונימוס רבקה ונעמי. רק קלונימוס לא בא, כי לא יעשה כן בישראל בימים ההם!

ותקנא נעמי בהכלה בעת הסעודה ולבבה קשה ... וכשוב כל החבורה בקרון הביתה, ישבה בכל הדרך ושתקה ... היא שבה לשלוה ופניה לא היו עוד ... האם אמרה, כי התקררה. דבוריה נתמעטו ... ובשבתה על יד השלחן בעת הארוכה היתה כנדהמה ...

למה אאריך? נעמי הנחמדה חלתה במחלת-הרוח. אז נסעו עמה, לפי מנהג העיר ההיא, אל הרבי, ולא עלתה לה ארוכה. וידרשו ברופא-אליל, ולרוחה אין מזור. כפעם בפעם-היתה בורחת מן הבית, ותהי תועה בשדות ימים וליילות; וכשתפשוה והביאו אותה אל הבית וסגרו אותה בחדר, היתה מכה כל אשר בו לרסיסים. — כחה התנבר, כאלו הרבה רוחות רעות עזות אוו את נפשה להן למשכן, פניה עבו וצלם אלהים, אשר בו חוננה למרבה, לא היה לה עוד ויסר מעליה.

אז נסו להביא אותה לבית אוסף לחולי-הרוח, ותשב אחר זמן-מה שלמה ובריאה; ורק נשארה כבדת רוח. ובימי הקיץ השני, כאשר החמה יצאה מנרתיקה ברוב עזו בתקופת תמוז, נשתנעה שנית וימסרו אותה עתה לתתרי מכשף בכפר רחוק, כי יצא שמו לתהלה. ותהי אצלו ששה שבועות ויך אותה מכות רצח ויאסר אותה בעבותים. ובשובה לא היה בה מתום.

וחדשה באה עליה בימי הסתו. היא החלה לאכול דברים לא-מבשולים, ואם נתנו לה מאכל מבושל לא נגע אליו פיה.

מאכלה היה מעתה תפוחי-אדמה טבעיים כצאתם מן האדמה. נטל ממנה במשך הזמן כח הדבור וגם הכח להליך על שתיים, ויהי זוחלת על ידיה ורגליה, וקולה כבהמה. קללת אלהים! כל רואיה פחדו לנפשו! על מצע תבן שכבה בפנה של בית המבטלות, רק כתנתה לבשרה, ושערות ראשה פרועות. וכאשר עבר הקיץ בלי שנוי ואחריו באו ימי הסתו ואין תמורה לה, התרגלו בבית גם לדבר זה. מי יאמר לאל אלהי עולם: מה עשית בבן-אדם? בבקר בבקר נקו את חלאתה ממנה, הניחו לה מדת תפוחי-אדמה לאכל ומים במשורה. ומדי ערב שבת בערב שבת נקו את שקה, רחציה ונקוה מעט והלבישוה כתונת חדשה. — וכאשר חלף היום, וככל בית-ישראל היו מכינים עצמם לקבלת שבת-מלכה, לקחה אמה שני נרות תחובים בחמר ותציגם על החלון על יד פנתה, ושם ברכה עליהם לקדוש היום ותול דמעות לקרבן לה. ואז גם אז בא כמעט רוח חדש בקרב זהחולה ונסתה לשבת...

בנפש הנדעכה של מוכת האלהים-הואת עוד חי, צרור היה ומעולף בה איזה שיור בתוך התהום... את אשר יחלום אדם אחר בכירור, זה עלה בה רק קטעים קטעים... בחצות הלילה, כשרוח סועה היה סוער והבריאה מנהמת, הרגישה כמו דג מפרסם במעיה... לפעמים היא צוללת בעצמה במים, ולפעמים הכל מסביבה כאבן... וראתה פעם חיה שולחת לשון למולה, וגם היא של אבן. וכשיבוא הבקר והשמש מאיר ודוקר את עיניה, הכל סובב עליה... פעם ראתה, כי נשבר החלון והיא אכלה את הזכוכית... היא הושיטה את ידה ויבוא נחש לצחק בה.

ומכל האנשים, אשר ידעה לפנים, אינה יודעת עתה כלום. גמח כמעט כל זכר מקרבה, אינה מרגשת ישותה, אינה מרגשת קורבת האם ואינה שומעת אל דברי האמה אשר בבית, כי תדבר אליה לפרקים. רק צל אחד מרחף במוחה לפעמים, והוא קרוב לדמות אחיה החורג; וכשבא הוא אל בית המבטלות, היא מתהפכת על צדה ותשא את עיניה...

וקלוגימוס יושב כל ימי-הרעה האלה והוגה בספרים כבתחלה.

החליפות אשר בבית לא שנו בו דבר, ורוחו מבקש נתיבות במרומי על...

ובלילות הארוכים, בשעה שהוריו, אשר גם הם כבר הרגלו להאופל שבבית, הלכו לישון בחדרם, ושאר כל בני הבית הווים שוכבים, עוד הדליק הוא את הנר וישב לקרוא בספר-אלהי, לעיון ומחקר. ראשו מוטח על אצילי ידיו ועיניו מחפשות. ואז קרה לפרקים, כי מ' שהיתה נעמי היתה זוחלת על האסקופה ומסתכלת בנר וביושב לפניו. את יתור האלהים בשמי מרום יבקש בכור הבית, ושם בפנה נשמת אדם נופלתי — — —

עברו ימי החורף הקשים, נמס כל כפור ותיבש האדמה. העולם כמו מתעורר, ממרחק חלום הקיץ, ובאדם ובבהמה תבוא השאלה והתשוקה העולמית לחיים ולחביון החיים.

יהודים, כי נאספים בהקליו, אינם עומדים צפופים כדרכם בין מנחה למעריב לשמוע חדשות ולשוח בעניני העולם, כי אם פותחים את חלונות בית האל לרחבה, או נצבים ועומדים על המעלות ומסתכלים להשמים המהורים ומונים מספר לכוכבים. האשה העבריה, אם גם ילדה והיניקה בנים ששה וטרדות הבית ובית-המבשלות עולות למעלה ראש, תתגנב לרגע ותעמוד על סף פתח הבית לשאף רוח צח. עוים ופרות עומדות בחצר, מתגרדות ואוכלות מזונות הערב, פוסקות מלאכול וחושבות.

ורוח קלונימוס לא ידע שלו זה כמה. ממרום המחשבה בא לידי מועקה, וחידת הנוער התחילה להביא בו שממה. חג החירות עם הקו הרבים בא ויכתוב על לוח לבבו שאלות משאלות שונות... ימי הספירה נמנים; והוא סופר ומונה; יום ראשון לגאולה או לבריאה, יום שני, ובטרם אלה היה עולם התהו. — —

שעות שלמות ישב על הגמרא שלו ויחשוב כמה למעלה ובמה לפניו. בסעודת הצהרים היה לו הכל תפל מבלי מלח, וימלח כל פרוסה ותיכה פעמים ושלש, להניחה אחרי-כך על השלחן. קלונימוס אינו בהאי עלמא" התלוצץ עליו אביו במעט כעס עצור. וכשנודמן אורח הגון וכבדוהו בברכת המזון ופתח

ואמר: רבותי, הבו ונברך! ישב קלונימוס דומם ולא ענה דבר. כמתוכת אמרה האם החורגת: חש בראשך אתה, קלונימוס, כי אחרת בלילה אחרי חצות, שכב על המרבד ונח. ואת המניחה לא מצא!

כנמות צללי ערב היה סוכב בככר הרשא, אשר מאחורי העיר, היה משיח עם עצמו בעניני המושכל, והשמים ילימו פנים. על משכבו בלילות הסתבך ברמיון עליון, מחריש היה קם בהיות הבוקר.

„ה' הוא רוכב בערבות“, והוא נאצל מן המציאות. נער, אשר לא כלו לו עוד שמונה עשרה שנה, דופק על פתח העולם, והוא אל הקיר נלחץ.

יום מעונן היה אחרי עשרים לעומר. השמש עמדה כמו תחת מחצלת של קנים. איזה כובד באויר. אחרו בתפלה של שחרית. לאות וחוסר-פדיון בהחנניות ועיפות בהחדרים. סדרת השבוע: וידבר ה' אל משה... דבר אל אהרן אחיך... ואל יבוא בכל עת... כי בענן אראה... ופרשת הגמרא סנהדרין פרק שביעי: המדף אינו חייב, עד שיפרש את השם... מתגרדים הם המלמדים בפרחתם. יום פלאי היום!

בבית אברהם התחילה הילדה הקטנה — בינתים ילדה מלכה לאברהם — לבכות ולא יכלו להרגיעה. — לעומת זה היה החתול מתרחץ בקרקע וינבא, כי אורח יבוא גם היום. מלכה התאוננה, כי אין הכל מוכן אצלה כדבעי. קלונימוס פתח מכלי-משים ספר גדול מאד, „שאגות אריה“, שהיה מונח בקצה השלחן, ויסגרהו מיד. אכר מלובש עוד בשעירו הלבן ובמצנפתו של חורף הביא בראשו לבן למכירה. שכנה באה בבקשה, להלות אותה נפה לקמחה, ותסתכל בעוף הבריא בקנאה. שיחה החלה, ונודע, כי אסתר בת מרים קבלה את התנאים מהחתן בחזרה ותענם. עני זר פתח את הדלת, והושיטו לידו פרוטה של נחושת וילך. האמה אשר בבית נראתה ותשאל בזעף: „מה נתנו לה עתה?“ ופני מלכה קדרו...

קלונימוס לקח ספר עב, „יורה דעה“, וילך עמו לחדר השני, המוכן לקבלת אורחים, להגות בו, ובין דמיו אוהו ספר קטן,

„ענולת הרעיונות“, ויעיין בו, אבל האותיות מרקדות. הוא פסק מלקרוא ויעמוד על יד החלון. כלב צהוב ומסורבל רץ לדרכו, אחריו יבוא איש פסח נשען על מטהו. „הסבה ראשונה היא העילה והיא המתעלה“. עולם קשה הן המושכלות!

בערב ההוא, כאשר שב מתכלת ערבית מהקלויז — אביו התפלל היום בבית-המדרש — ראה את החלונות בכל החדרים מוארים, כמו בליל חג. והנה גם מרכבת-כבוד עומדת לפני הבית, הוסר הרסן מפי הסוסים, והם עומדים ואוכלים לתיאבון. רבע'לה אחתו רצה לקראתו ומבשרת לו: התדע, קלונימוס? המחותן שלך בא. אמו-חורגתו קוראת לו ומרמזת לו, כי יתקן את מלבושיו; הוא רחץ גם את פניו ויעש את פאותיו, לבש בגד אחר מאשר לבש, ויצעד בלב דופק אל החדר הגדול.

אדם אדמוני ועשיר, כבן ארבעים, ואיש בריא, קם ממישבו ויושט לו את ידו לשלום; ויחשוב: זהו המחותן. „מה מעשיך, קלונימוס? קרב נא אלי ואראך היטב“. אברהם יושב על כסאו בקזרת-רוח ואומר: „קלונימוס הוא בישן“. מלכה באה ותבא מרקחת ומים זכים בצלוחיות על טס נחושת ותעמדם על השלחן, וכלב טוב של אם אמרה: „איך ימצא החתן הן בעיניכם, מחותן? עלינו לא להתביש עם הבנים“, וכלכה התרחש מה. — אברהם מחליק זקנו והמחותן אומר: „שב לימיני, קלונימוס, אנכי חשבתוך גדול, מאשר הנך. מרים כמעט היא גדולה ממך“. ולוכד השם הזה נתאדם קלונימוס וירגש, כמו רגש אחות-מרחוק. המחותן מניח ידו העבה על שכמו. יחדיו נפגשו עתה; והוא לא ראה אותו בעת הנכבדות, כי אם שלח את דודו לתהות על קנקנו.

ושב ופנה להמחותנים והתחיל לספר את כבוד ביתו ועל-דבר ההכנות, שכבר הוא עושה. מלכה קמה, והוא מוסיף לדבר ואומר: „אתם לא תדעו, מה נפל בחלקכם. אלהים ואנשים מקנאים בי. מרים בצאתה הן אין ערוך לחנה, ובבית צופיות עיניה והיא יודעת כל מלאכה. בנות אחרות אצל בני-גילי, בהחילן להתבגר, קוראות להאב: הב! הב! ולא תדענה ספוק בבגדים, אבל לה חביב ממוני כשלה; וסוף כל דבר, יחידה היא לי. בשביל מי אני מאסף וקובץ? ולמי אעמול כל הימים?“ ופתח

אברהם את פיו ביהירות. להלל בפניו את בנו, היושב שותק ומביט, לאמר: "זו תורה זוה שכרה! וכי מילתא זומרתא היא, להיות חורש בש"ם ובמפרשים ובשני חלקי יורה-דעה?" והתחיל הוא בעצמו לומר חדושי-תורה מעט, מאשר העלה במולגו בימים האחרונים... וחפץ המחותן להראות, כי בימי נעוריו הסתכל גם הוא ב"אותיות הקטנות" וידע פירוש בנמרא. — כינתים בא היים משה מלמד, יהודי צנום הפנים ובעל זקן קצר; ובתתו שלום להאורח החשוב, נפנה למלכה ויאמר: "אשת ר' אברהם, אשה חכמה כמוכן יודעת, כי אף בחול אין מברכין על המים". שבת מלכה להביא יין-שרוף ועוגות מתוקות, מעשה מאפה ידה. החלה שתיה: לחיים! לחיים! שתו, מחותן! אכלו! הן לא באתם בצל קורתנו לרעב ולצמא.

— ועדיין לא דברנו על-דבר זמן החתונה—הפסיק המחותן— ולתכלית זו באתי.

— עוד אין אנו חושבים בזה—השיבו אברהם ומלכה כאחד— כמדומה לנו, שעוד יש פנאי לדבר.

— למה תעמידו פניכם, מחותנים? כשאני לעצמי הייתי רוצה, שתהיה החתונה בשבת אחרי שבועות.

קפץ אברהם ממקומו ואמר: "מה אתם חושבים, מחותן? להתל בנו באתם, ותודה לאל, בני אינו יתום". ומלכה, כמשלימה תמיד עם רצון בעלה, ענתה גם היא ואמרה: "אין בידינו למהר כל-כך, כי עוד לא מוכן הכל". משאומתן כרגיל!

והתערב המלמד ואמר: "מנהג ישן הוא בישראל לעשות פשרה, אם שנים חולקים; הצד האחד אומר: שבת אחר שבועות, והצד השני רוצה לרחות לאלול או ל"שבת בראשית", מה תאמרו, אם אפסוק ואומר, כי תתפשרו ל"שבת-נחמו"? וכפי אשר אדע, אין חתונות רבות בעיר למועד ההוא".

וקלוניםום שומע ומשתאה. הוא עזב את החדר לרגע. והמחותן נפנה אל אברהם ויאמר: "לא אכחד מכם: בנכם נראה לי הוגה ביותר... מלימוד התורה לא אירא, אבל מספרי-מחקר אירא... עליכם להשגיח בזה"... ואברהם חציו זועם קצת, כי לא ניתא לה.

מה שמתערבים בחינוך בנו, וחציו מקוטע: ומה שייך מחקר? הוא אדם בעל-שכל!"

בא גם כאן המלמד משה חיים כמתוך. הוא עומד נשען על-יד השלחן ואומר: "שמעו אלי, רבי שלמה! — שם המחותן היה שלמה — ידעתי את הנער ותכנתי את רוחו במשך שנים, שלמד אצלי. אני אומר לכם: בעל-תפיסה כמוהו לא תמצאו, ואיך הוא משיג עצם הדבר. אבל הוא בעל-דמיון, וגם מחוץ הוא טיובתא לנפשיה. מקצת מזה טוב לאנוש. בטוב תוכלו לפעול עליו. רוח היא באדם! וכך היה בכל הדורות וגם בזמן הרמב"ם... כשיגדל, יקבל העול יותר, ולא יפליג, לזאת אוכל להשבע בוקני ובפאותי. ועתה הניחו לו, הן גם בן הרב מטריסק הסתכל בימי נעוריו ב"חובת הלבבות", ורבנו בחיי יקרא בשם ה"חסיד"... אצלי בודאי למד אך גמרא ותוספות ומהרש"א. אנכי אומר לאברהם תמיד: לא טוב עשה, שלקחז מן החדר בעוד מועד ויעוכהו חפשי בהקלויז". —

קלונימוס שב. נפסקה השיחה. מלכה, שגם היא עובה את החדר, באה וקראה לסעודת-הערב המוכנה. המתותן קם, והוא מסיח קצת עם קלונימוס מעט בענייני-דעלמא, ושאלה על שפתיו, אף-על-פי שהבליע אותה: אם חביב עליו ממון? משה חיים שואל: "האם גם אנכי קרוא הנני?" — "בודאי", השיבה מלכה, נא, רחצו ידיכם, כי כבר הכל מוכן לסעודה".

האמה הגישה מים בספל של נחשת. המה רחצו את הידים ונגבו אותן באזונטית טהורה. השלחן מכוסה כלו במפה לבנה כשלג. המלמד מלא חדוה. ריח המרק החם היה לריח נוחה. הלחם הלבן נוצץ, כמו ביום השבת. אוכלים בהרחבה ומדברים בחדר ובנזרות על ישראל. נפתחה הדלת ויוחנן, איש גדול קומה, מלוכש פשוטים, וראשו מגיע עד התקרה, בא ויריע בקולו העב: "ערבא טבא!" אברהם שואל אותו: אם חפץ הוא ללכת ולהביא יין? ומדוע לא אלך? אצל מי אקנה, אצל דובי-עקב או אצל שמואל? ואם לבן או אדום אביא?" — "לבן ואדום יחדו". והוא הולך, ואחריו בא השוחט-ובודק דמתא, אדם בעל-שבר וצבוע. "ש'ום עליכם!" ענינו שוא ות. "המחותן שלי", אומר אברהם. כלכה, שלא אכלה עם

האורחים, באה להניש את הבשר ואמרו להשוחט: "רבי משה, מה שלום זונתכם?". "היא עוד מעלה שיעול בגרונה-השיב-היא התקררה; דור הוא היום, כל אדם שלישי יתקרר". שבו, רבי משה. "הוא בעצמו מעלה שיעול ומקנה את חטמו במטלית אדומה. "הלכתי מיוסל-נחמן - הוא אומר - וראיתי אור גדול בחלונכם ואמרתי: אבוא ואראה. האם נהיה קרואים בקרוב אל חתונה?". "כן, רבי משה-ענתה מלכה-ברצון ה' בסוף הקיץ". ולמה זה תאחרו ולא תעשו ב"שבת-נחמו"? קלונימוס-הוא פונה אליו-הן לי את "פני יהושע" לכתובות, צריך אני לעיין בו דבר קשה" ... הוא משמיע שיעול וגונה. יוחנן כבר בא עם היין ושולי בגדיו קרועים. "כלב עז-פנים קפץ עלי, בשלוח הכלבים בלילה המה בעלי הבתים שבעיר". הכוסות מלאות. היין הלבן חריף. המחותן הלל אותו, השוחט אינו מרוצה עמו, כי אכחיש דרי... שותים עתה "לחיים" מלא; והמלמד כשהוא מגיע לכוס השני כבר הוא מבוסס קצת ומתחיל ניגון מקוטע: "ביס-באם! ביס-באם!"

לפני חצות! המסובים כבר קמו ממושבים. השוחט והמלמד והשלוח של היין הלכו לביתם. להמחותן נפנה החדר הגדול למעון, ולקלונימוס הציעו את משכבו היום בחדר-האוכל. כל בני הבית ישינים. שתיקת מנוחה! אור הלילה הסהור יחדור אל החלון, ולב קלונימוס יפכה. בקיץ הזה ישיאנו אותו. הוא לא יהיה עוד פה, בשלוח, כי אם שם, בנהרים; הכל לו כמו בחלום. יעקב עבד בעד רחל, והיא באה עם הצאן... תחת החופה יעמידו אותו והכלי-זמרים ינגנו... רחשי קורבה הוא מרגיש להנפש, אשר נפלה בחלקו, לבלתו; והוא לא ראה אותה עוד, הוא פה, והיא שם, ואחרי-כן יהיו שניהם יחדיו... מ"שיר השירים", אשר קרא בפסח האחרון, נכנס ברוחו המקרא: "יונתי בחנוי הסלע". ימי באו הדברים האלה? — — —

הוא עומד על יד ארון-הספרים בחדר-האוכל וחושב: מעשה בבן אדם שנשבה... המושכל הוא ההקדם להשכל... הוא ילך לנהרים ושם העיר חדשה והאנשים חדשים. — עירבוביה במוחו;

הוא נזכר בה, מורה, שכבר עומד בו בהתחלת החלק השני. היקחהו עמו שמה? — הוא לוקח את הספר והופך בו, במקום שהפכיק. לפניו נצבות המלים לאמר: „ההקדמות, שצריך אליהם בקיום המציאות האלוהית בדרך“. הוא מעיין בהנרבוני וסוגר את הספר ... מוחו יעונה. הוא אינו יכול להשאר בחדר, והוא יוצא החוצה. רוח שלאנן לרום ולעומק! הכוכבים תועים... רגש יש בלבו, כמו נאלם פתאם הכל... בן-אדם נברא בצלם, והצלם הוא הרמות ואינו דמות אך בקירוב... מי אמר ויהי? מי שם החלקים הטבעיים לאחר? ואם אחד הוא הכל? — ולפתע בא בו רעיון נורא כברק ויאמר: מי יודע, אם יש אלהים אחד? אם יש אלהים? אם יש מחויב המציאות?... הוא קפץ פסיעה לאחור, כאלו נשכו נחש, והרעיון אינו עובר, נורא מראהו ומשחת: אכן אין אלהים עליון במרומים, אין מרומים, והכל הוא אויר מתנועע והולך ממזרח למערב וחוזר כל הימים. — המהות היא המהות בלי מניע. והשמים עומדים מחרישים ומשתאים לעזות בראינש. האדמה לא פתחה את פיה!

בפתח מקשה התננב קלונימוס הביתה, פשט מהרה את בגדיו וישכב במטה ויפרש את השמיכה על פניו. והמחשבה האיומה לא עזבה אותו ולא היתה בת-רגע. הוא לוחם עמה, דוחפה מאתו; את נפשו היה נותן, לו היה יכול לעקור מקרבו שורש פורה-לענה זה, והוא אין-איל... הוא מרים את המכסה ויושב על הכר. הכל שומם וריק. אין מחויב המציאות. אתו בחדר. הוא בקש לקפוץ ולצעוק!

וממחרת היום קם רצון אברים, וכמעט לא יכול להרים פניו ולהסתכל בפני איש. להצלחתו, כבר נחפו המחנות לדרכו. הוא עומד עטוף במלית על-יד החלון, המרכבה כבר רתומה. אחרי התפלה הגישו לו חמין ורקיקים; ומלכה נסתה לבקשו, שישאר עוד לארוחת הצהרים; והוא כופל ומשלש, שאינו יכול לעשות כזה. אברהם יושב ומסתכל בספר במנוחה, ובלבו הוא נמלך, אם יבקש הוספה להנדוניה... כי מאותה שעה, שהנכילו:

את החתונה, עגמה נפשו עליו, לתת את בן יקירו לחוץ, מבלי מתת כפלים אשר יקח. —

כבר נשאו אמתחת המחותן ומעילו העליון אל המרכבה, והוא גנש אל חתנו העומד בפנה, פתח את כיסו ויוצא משם שטר כסף של עשרים וחמשה רובל ויתנהו לו במתנה, כי יקנה לו במחירם „טורים“... ידי קלונימוס רעדו, וכמעט הפיל את הכסף ארצה. והנותן לא ראה כל זה במרדו, וישק לו בפניו לאות פרידת-שלום. ובאותו רגע התרגש גם אותו הלב הקשה, שזה עשרים שנה רצופות לא ידע אחרת, כי אם לאסוף הון ולאסוף. רבעילה, שעמדה נגדם, הבטיחה בנסעו, כי ראתה דמעות בעיניו. כן, בפני לב האדם אין סגור!

שלשה ימים ושלשה לילות נשא קלונימוס את הגיונו המענה ופניו נשתנו, כמו ישב בתענית קשה. כולם התפלאו בבית על אדות זה. ובתוך כך כבר הולך הדבור בבית, בלי הפסק, על-דבר ההכנות להחתונה וערכם ומספרם של הבגדים. ומלכה, כאם ממש, מוסיפה, ואברהם מוחק. והיה כאשר ישבו שניהם בחדר, הוא ומלכה, ודברו על ההוצאות, פסק הוא באמצע ואמר: „התדעי? כמעט לא אאמין, כי אמנם חתונה קרובה לנו“. ותשחק עליו מלכה.

וקלונימוס כמעט לא זכר עוד את הבקור האחרון ואת העתיד הקרוב. הוא לוחם עם האפס, אשר בקרבו, ואינו יכול לצאת מן המבוכה. לשוא יקח בליה את ה„מורה“ ויסתכל בהפרקים הבאים וישנן לעצמו את ה„מופתים“... נדמה לו, כי אין אלה מופתים אמתיים ואינם נאמרים בלב אמתי... הוא נסה, בהביטו מסביב כי אין איש, לפתוח את ספר התהלים, ושם הומה בצורה לאדם, אמר לו אביו, אבל הוא עומד מבחין...

ימי המצרים האלה לנפשו, נזכר ברעהו מנחם, הגדול ממנו שנתים ימים, ושגם הוא מרהיב בנפשו עוז לפעמים להסתכל ברד"ק, ויבוא בקרבו הרעיון לפתוח לפניו סגור לבבו ולבקש מועצה ותרופה.

ערב שבת! יום הכנה ומרדה! גם תינוק לא ינוח בעריסתו. חתול הבית יגורש ממקום למקום. עופות מבושלים. חלות אפיוות.

הגים מטוננים. מוכן היין ליום השבת והחמין להשבת. כל יד תעשה, כל פה קורא ועונה. גם המסחר והלמוד נעשים בקיצור. אין פנאי! זה עוד צריך להשחית את הסכינים וזה ליטול את צפרניו, או גם לגזו שערות ראשו. בבית-המרחץ מויעים על האצטבות העליונות, כמו בניהנום התחתון, ואף-על-פי-כן קוראים לזה גן-עדן. איש איש לובש לבנים, משחיר מנעליו ומחליף את בגדיו. עם-ישראל מכין את עצמו לקראת מלכו, מלכו של עולם!

וקלוניםמוס ומנחם מטיילים לפני בוא השבת, לבושים כבר בגדי שבת, סביב הקלווין, שעומד כמעט בירכתי העיר, ומסיתים. קלוניםמוס רוצה להגיד לרעהו דבר מה; והוא מרים את המלה שבלבבו וחוזר ומחניקה, בטרם יוציאה. מות וחיים ביד הלשון! אבל הוא אינו יכול לעצור עוד ברוחו וקורא לרעהו, עם דמדומי חמה, כאשר נשמט זה, באמרו: קבר יחל העם ללכת להתפלל! „מנחם! דבר לי לנצות לך, עמוד עוד רגע אתי. החלתי להסתפק, להסתפק במציאות השם”...

ופני מנחם עותו, ויוצא קול משונה, ויברח ממנו, הלך וקראו באוני האיש הראשון מאנשי הקלווין, שנפגש עמו: קלוניםמוס בן אברהם אינו מאמין במציאות השם! הוא הגיד לי כזאת לפני רגע, באוני שמעתי! והאיש יעמוד כתומר מקשה. באו עוד אחרים ותצילינה אוניהם משמוע. מהרה מהרה התפשט הדבר בכל הקלווין ומסביב, ויתגעשו האנשים, ספקו כף, השתוממו ופחדו לנפשם. המאחרים לבוא מוצאים את העמוד ריק עוד, וכנופיות כנופיות עומדות ומשיחות ודנות בהמאורע האיום. ואחרים גם עומדים אלמים מבלי דבר. קטרוג גדול יבוא על העיר בלי ספק. מלאכי השלום, פניכם מה חפו!

קלוניםמוס שב נדהם הביתה ויסגר בחדר. אביו קדש על היין יחידי, ומלכה ישבה בבית המבשלות, על יד הנרות הדולקים בפנת ביתה השוממה, ובכתה חרש...

וממחרת היום עוד עמדה כל העיר תחת רושם המאורע, וביותר לא שקטה המהומה בבית המדרש, בין האנשים הפשוטים. אברהם לא דבר עם רעיתו כזה, אבל היא הרגישה, כי נושא הוא בלבו דבר-מה. הוא התייעץ בחבו בתחלה, אם ללכת להתפלל

ואם לא, ויתגבר וילך. שום איש לא נועז בהקליוז להסתכל בפניו, יבכל עת התפלה עמד ומליתו על ראשו כביוס-הכפורים...

כנוף ישב קלונימוס בסעודה השניה, אחרי אשר פצרה בו אס-חורגתו עד בוש לבוא אל השלחן ותמשכהו כמעט בחוקה. אין דובר ואין מוציא הנה. מלכה מנסה עתה להוציא איוז מלה, כדי להתיק את הדומיה הכבדה, ולא יכלה. שבת כבד. יום מעונן. גם איש אחד בעיר לא ישן היום שנת צהרים.

ובצאת השבת, והבדיל אברהם על הכוס כחוק, מצא אמתלא לשלוח את מלכה ורבה'לה לבית שכן במלאכות איוזה דבר, אם גם מלכה מאנה ללכת. ובצאתן, עלה הגנה ויקח מֶנֶס חבל עב כאצבע איש ויכפלהו ויעש בו קשרים וירד ויבוא אל החדר הגדול, אשר שם קלונימוס יושב על המרבד וראשו משוקע בין כתפיו; וירם את החבל בכעס עצור ויחל להכות בלי חמלה בבנו וימטר עליו את המכות בראשו ועל פניו ועל גבו ועל ידיו, כי נסו להגן על עצמו. והוא מכה בכל כחו; והמוכה נושא את המכות ומדביק שניו אלו אל אלו, שלא לקרוא מכאב. ועצירה זו עוד הוסיפה חמת אביו וישלך את החבל מידו ויכהו בידיו, תלש בשערות ראשו וינע את גבו באש קנאתו, נוקם הוא את נקמת האל, ושכה, כי בתורת חכמיו נאמר: אל תכה את בנך הגדול.

מלכה שבה מן הבקור ותרא ותהי נבהלה. — —

*
*

מוכה ופצוע עמד קלונימוס למחרת היום, לבש את בנדיו ומבלי משים עזב את הבית דרך מכואו מאחורו. השמש מכוסה. פעמון המגדל של בית תפלת הנוצרים משמיע קול, —יום שבתון ומנוחה להם.

הוא עבר את המגרש הרחב, אשר מאחורי העיר. העשב הירקרק עוד רטוב מעט. צפור יהודה יחצה את האוויר במעופה. הרחים של-רוח הגדולים, הגשעונים על ארבעה עמודי עץ, עצים עבים, לא יגיעו היום את ארבע כנפיהם. משם והלאה משתרע שדה-המתים לאכרים. במקום מצבות ליהודים עומדים פה צלבים של עץ ואבן דוממיו; והוא, שם מתחת לקרקע בית-הרחים, יחצוב לו קבר באופל.

חושב באלעזר בן חנוך, ששלחו ב"ד והניחו אבן על ארונו. אלעזר בן הורקנוס לא קם בפני חבריו. בקשו לנדות את רבי עקיבא, את רבי מאיר. אין תקומה!

הוא הולך הלאה. כבר התרחק מן העיר פרסה. תמונת אבנר, זה התלמיד הרשע של הרמב"ן, נצב לנגד עיניו ויעונה קשה. כנגד מי התקינו תפלת „ולמשינים“?

הוא יברח. הוא ילך לעיר פלונית וישכיר את עצמו לעבודה. יהיה לבעל-מלאכה, לשמש. קצצו פה פאתי הדמיון שלו. הוא אדם, שסר רוחו וגוּזף...

לשוא יאמר לו הגיונו, כי צריך הוא לנקום מאביו. הוא חושב אחרי איוזה מבוא והרעשה בעיר וכחו אין אתו. הוא סר מן הדרך וישב על גבעת קטנה לנוח. הוא רעב. לוקח הוא אבן חדה, שמונחת לנגדו, ומנקה בה את נעלו האחת מטיט, שדבקה בה.

שורה של עגלות טעונות שקים, רתומות לפרות עוברות, אכרים אחדים קוראים לו דבר-מה, והוא לא יבין ללשונם... הוא איננו רחוק גם מאיוזה צל של פחד, פן יקומו עליו וירצחוהו נפש. שממון במוחו. הוא לא ידע אנה יסור וילך, לימין או לשמאל, לדרום או לצפון. הוא מנסה לחשוב ע"ד חייו, לבקר אחרי בני עירו וזרכם. — כרגע יתעורר מעט, וברגע השני הוא כבר בלי אוזנים. הוא מוצא עמק ומשתרע בו, הוא שוכב נשען על שתי ידיו ופניו למטה. אופל מסביבו. הוא בוכה חרש...

וכאשר גדל היום הלך ורד, והוא לא נמצא בבית, וישאלו אצל כל השכנים ובכל מקום אשר שערו, כי אפשר ששם הוא יושב, ואיננו. התהילו לחפשו במפח נפש. הקול יצא בעיר, כי קלונימוס בן אברהם נעלם, ויתלקטו נערים פוחזים לדלוק אחריו ולבקשו בכל עבר. הלכו גם איזו קרובים לאברהם, ויצאה גם אס-חורגתו מלכה במעטפה לצוארה ועל כל שעל העמידה נשים רחמניות, ושאלו אותה בגניחת-רות לכל המאורע מתחלתו ועד סופו ומסופו לתחלתו ונגדו לה.

בינתיים מצא גער אחד את קלונימוס תועה בשדות, ויודיע לחבריו, ותשמע מלכה ותמהר למקומו. ותפצר בו עד בוש, כי ישוב הביתה. וישמע בקולה וישיבו העירה.

נערים חלוצים הולכים לפניהם ואחדים מלוים אותם מאחור.
זעעברם את השער ויהיו כמעט למחנה קטנה. כל עובר עומד
ורואה, מביטים דרך החלונות. בלב קלונימוס מעין אותו רגש
של הוטא בימי הבינים, בעת יד הקהל עוד תקיפה, והוא מובל
בקלון. — — —

ואחרי שבוע ימים, בערב אחד, בא שליח מנהרים לשלוח
זכידו צרור חתום, ואת הנמצא בו, הלא תבינו: בו היו המתנות
להכלה בחורה. בו היו מונחים גם ה"תנאים" ...
רב ועלבון, לא קטנה האבדה השניה מן הראשונה.

סר וזעף התהלך קלונימוס מימי המאורע האלה. הוא
התרחק מאחרים והתרחקו ממנו האחרים. לא שח עם אביו, ואביו
לא שח עמו. גם ארוחת הצהרים לא יאכלו יחד בימות החול.
עקת רוח תמלא את הבית !

אברהם לא יתמהמה עוד בהקלויז אחרי תפלתו כמנהגו.
אינו מדבר ומתוכח בקול-רם וחדל להיות מוכיח בבית-המדרש.
ומלכה לא תדבר דברי מועצות לשכנים. גם רב-ה'לה אינה רצה
לדעותיה כמקודם. בבית המבשרות שורר משטר ונקיון לא כרגיל
כי גם האמה מרגשת מה באויר ולהתגבר על הדוחק ידיה מלאות,
עבודה. חדל לבוא השוחט, משה חיים המלמד אינו בא עוד לכל
סעודת מלכה-מלכה במוצאי שבת. — אין נכנס ואין בא !

קלונימוס שב ללמודיו, אבל הוא עזב את המחקר העיוני
ויחל להשתקע בעניני תכונה וחשבון. שקידתו היתה עצומה. הוא
מלא גליונות גליונות מספרים ותוים שונים, אבל לא דבר על
אלה ואיש לא שאל לו שאלה.

נכבדות חדשות לא דברו בו, ועל לב שום שדכן לא עלתה
המחשבה לגול את האבן הזאת. ואביו, גם אם החל לדבר
עמו קטעים קטעים, התיאש לראותו כדרך האברכים ויניחחו
לנפשו. קלונימוס היה כנוף ויגדל גם שערות ראשו, לא הקפיד
על נקיון מלבושיו, זקנו החל לצמוח ויעש רושם משונה,
בלכתו תפוש בשרעפיו ומצנפתו הישנה נוטה הצדה.

וחדשה הנה באה. במשך הימים, שהוא נבדל מן החכמה שבעיר ויחי לעצמו, נעשה איוו שנוי בנעמי אחותו החורגת. היא התחילה לאכול מזונות מבושלים. היא יושבת ולא שוכבת עוד תמיד. לפעמים תנסה לקום, תמשש בידיה בכותל ועושה איוו פסיעות. קולה אינו עוד כקול חיה. נסו לתת על כתנתה מעיל תחתון, והיא אינה מוחה. האמה תסרג שערותיה ותקלע אותן. היא כבר שוכבת על מטה ויושבת ביום על צדי המטה. השמש יאיר לה! החתול הלכן שבבית יושב לנגדה, והיא החליקה בידה על גבי ראשו. אמה באה לבית-המכשלות לטאב בצלוחית מים מן החבית, והיא פנתה אליה ותאמר: „אם! בא גדי! שב לה כח הדבור!—

היא למדה ללכת כקטנה ולהתלבש. היא עזבה את פנתה בבית-הכשול ותשכ בחדר. כבר שבה וידעה את אנשי הבית ויכלה מקץ ימים לעשות איוו שירות. סרה ממנה הירד הקשה והיא שבה למין האדם!

החייטת באה ותפרה לה בגד חדש. הסנדלר עשה נעלים לרגליה. ובנעלה את אלה, עשתה שערותיה ותצא אחרי הפסקה של איוו שנים על סף הבית. התפלאו האנשים ולא הכירוה. פניה מוצקים וגופה התעבה, והיא עמדה מול מרחבי ים, ראתה את השמים הטהורים והאור ייטיב לה והחוש השירי מעולף ואיוו שומע. נפשה בריאה, ואולם רוחה התכוץ.

ואמנם בשכלה היא עוד מוגבלת, במשך ימי עלטת רוחה לא למדה דבר בחיים. היא תעשה כל נלאכה בבית ובבית-המכשלות ואוהבת היא את השתיקה. כשהיא פנויה מעבודה, היא יושבת בפנה, תופרת או טוה או גם מורטת נוצות. האח והאחות רחוקים. וכמעט לא ידברו יחדו דבר.

ואת הסוף הלא תבינו. עברו איוו שנים בלי תמורות, ורק זאת, שאברהם נתדלדל מעט במצבו. קלונימוס כבר הגיע לבן עשרים וחמש ועוד לא נשא אשה. ונעמי — השם הנעים זה הוא האחר שנשא לא מימי עלומיה — כבת עשרים וארבע ומראית כאשה, והם נועדו שניהם לחופה!

החתונה היתה בכפר הסמוך, בלי כל־זמרים ובלי מצלתיים ובלי שום הכנות ל"משוש חתן עם הכלה"; והיה הכל, כאשר יקדש אלמן אלמנה, וכל קשור הנשואים וברית־העולם הוא בן שעה מעוטה במנין מצומצם, שבהם כבר נמנה גם בעל המלון הבור ומשרתו!

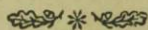
ביום ראש־חודש אלול היו הנשואים, יום מעונן וזועף; ובקראו הרב את הכתובה וברך בשם ומלכות: "אשר צונו וכו' ואסר לנו וכו' והתיר לנו", נשמע כמו קול דופק בחלון; מהרו לצאת ובקשו בכל עבר ולא מצאו דבר. מלכה נזכרה ביום־חופתה, ודמעה נתלת בעפעפיה; ואברהם, אם כי לבוש במלבוש משי שחור של שבת, ואולם בלבו כמו שבת־חזון... החתן עומד דומם בלי נוע תנועה בגפשו פנימה, ופני הכלה מכוסים, גם אם ירימו את הצעיף. מי זה יקום ויברך עתה: "אחותנו את היי לאלפי רבבה?"!

כל ימות החורף ישבו הנשואים האלה על שלחן הוריהם. ועל קלונימום אמרו, כי התחיל לעסוק ב"תשובת המשקל"; והוא בכל לילה וליילה ישב עד אחרי־חצות על ספרייו, ולפעמים גם ישן הוא בבית־המדרש. היה קם ורוחץ פניו במים של הרבים ונשאר עד ארוחת הצהרים. הכל סגור בקרבו ולא יבקש חבר...

וכשהגיעו ימי האביב, כבר פסקו המוונות. הוא שכר לו מעון במדור תחתון, משופל, ברחוב פשוט בעיר, ונעשה למלמד. ואנשי שלוה, וביותר העניים, שאין להם עסק בנסתרות, כמעט שכחו את מריו לפניו ושלחו לו את עויליהם.

דור שלם ישב במקוון זה וילמד לנערי בני־ישראל בלב מת מקרא וגמרא, וגם מעט כתיבה וחשבון. ונעמי אשתו אופה ומבשלת לפי מיעוט צרכיהם, וזה את זה לא מרו.

שנה שנה עמד יום יום לפנות־ערב, בעווב תלמידיו את החדר והלכו לביתם, נשען באצילי ידיו על השלחן והחלל ריק... והיא ישיבה בחדר המבשלות, בכלות מלאכתה, והביטה על הקיר. — אופל החיים!

דור הולך י).

(חזון).

עולים ויורדים. נפתחתא. עולם הפוך ראיתי בלוי-
דיזינה, עליונים למטה ותחתונים למעלה. גלגל החזור! בעלי
הבתים והנגידים, החסידים וטובי העיר, שהיו מדור דור במדרגה
העליונה — כי הם היו הנדיבים, היו היראים, היו הפרנצים והנבאים,
היו הממנים את הרבנים והשוחטים, והם, כשבא רבי לעיר, היו
מרואי פניו הראשונים — בקצרה, אנשי הקלויז ירדו כלם
מנכסיהם ונפלו מטה מטה. חדלו, הטחינות הגדולות עם משלוח
הקמחים למרחקים, אפסו בתי-משרפות יין-דגן, בטלה החוקת
הרחיים וסרסרות הצוקר, תמו ההלואות הגדולות, שהיו עושים
בעיר הגדולה הסמוכה; ובאין כסף, חדלה החשיבות בעיני
האצילים הפולנים, שהיו המושלים בכפה בכל הכפרים מסביב.
עוד שארית של פליטה נשארה לנשואי-קרתא אלה: לזה נשארו
עוד איזו כפות ומולגות של כסף; לזה נשארה כוס משוכחה
לקידוש והדס, עשוי מעשה-רשת, להבדלה; לזה — עוד עטרה טובה
זמתנוצצת על גבי טליתו ובנד שער, אשר בטרם התחילו
שערתיו להיות נושרות, עלה בדמים כך וכך; לזה — עוד מרכבה
ישנה, העומדת בחצר מאחורי הפרגוד, וזכר לסוסיו מלפנים;
ואצל זה — עוד איזו עצים בודדים וערומים עומדים ברשותו.
העצים יבשו. הכלב הגדול הלבן, שהיה אסור בשלשלת לפני
הפרוזדור של בית הגביר, הלך לעולמו, והגביר, כשמת, לא
היה עוד גביר... סוד זה גלוי.

איה הם בעלי הכרש היחשנים? איפה הלכו הפומקאות הלבנות, הפאות המסולסלות והירמולקאות של גאוה? איה האבנטים של משי, ואיה אותה ההדזה הידועה בשעת התפלה, שהיתה סימן לפרנסה בריוח? איה הן הנגידות והעשירות, שהיו יוצאות בשבת במלכודים יקרים ובנטיפות חרוזים של מרגליות על צוארן? איה האברכים הרכים, שהיו נלקחים לבית חתניהם, בהיותם בני י"ז או י"ח, והיו אוכלים עם נשיהם הצעירות על שלהם כיד המלך, כלומר, עד שהיה עוד להחתנים יד ושם בנדוניה שלהם והיו סוחרים בה, כאדם העושה בש"ז? — כתלי הקלויז לא טוחו זה ימים רבים; הספרים בארונות בלו ונקרעו באין כורך; תנורי החורף מקולקלים, ויש אומרים, שלפעמים אין גם במה להסיק בזהם; חייך קודמים, ואם בבית כבר חסרים עצים, הקלויז טגין? —

ובוא וראה: באותה מדה, שיד אלהים היתה בחשובי העיר, להשפילם ולהביאם לידי חיי צער ומחסור, ורק שאסור עוד לדבר בזה בגלוי, — במדה זו היתה ירו להיטיב עם התחתונים, עם האנשים הפשוטים שבעיר, הלא המה אלה, שעמדו עד עתה בויוטא נמוכה ויחוסם להחשובים היה עד אז, כיחוסו של הבד העב, המושם מעבר הפנימי של הבגד, אל הצמר אשר ממעל... חוטבי עצים מלפנים ושואבי מים, סוחרים סופים במקצת ומוכרי זפת, בני שמשות, נושאי סבל וסוחרים קדרות, אנשים לא קריין ולא כתבין, שגם את ה"עברי" אומרים רק בכבדות, התחילו לעלות בסלם הפרנסות, להיות בריוח ולקבוצ ממון. לזה כבר יש חמש מאות רוכב במזומנים, ורכושו של זה עולה גם לשבע מאות. את שלמה הדוב כבר מעריכים באלף רויכ, ועל נתן הבלן אומרים, כי עשיר הוא עוד יותר... והכל הם קוגים במזומנים; הן שלהם הן, והדבור שלהם דבור.

בחיצינותם המה עוד לובשים בגדים פשוטים בימות החול, ואין לזום פנאי או גם הם להם להתיהר בפנימיות וככרש ענה — אבל ביתם מלא כל טוב. הכתים טיפים ונקיים, החלונות נפתחים, ולאחדים מהם יש גם סוסים וגם עגלה, שאם אפנם גם משכירים אותם לפרקים, אבל אין אלה, בעלי עגלה סתם,

כי אם אנשים, שקנו להם את כל אלה משום שררה ומשום הנאה, בכדי שיהיו בעלי סוסים טובים, העומדים לפני הבית ואוכלים מן המלא. —

והם, שלפנים היו בבחינת „גבעונים“ שבעיר לגבי העומדים על גבם, הם המה עתה יסוד הקהל ותומכי הקופה של העיר. הם המה גם המושלים באמת בהרבנים ובשאר כלי הקודש. בית-המדרש שלהם, שהיה עד עתה ישן ורעוע, נתחדש עתה וקירותיו המשותחים בשיד נעשו עתה יפים כארמון העיר. החון הוא עתה שלהם, כלומר הוא מתפלל יותר בבית-המדרש שלהם, משהוא מתפלל בהקלויז; „חיונא“ שלו תלויה רק בהם. השוחטים באים כבר גם לביתם במועדים וימים טובים, בכדי לקדש על היין; ובבוא רבי לעיר, מבקר הוא אותם בביתם ועושה להם את הכבוד הגדול, לקחת מאתם את ה„שנים“, את ה„שששה“ כסף; לתת רק רז"כ או חצי רז"כ, או להיות פטור גם בלא כלום, דבר זה הוא עתה רק חלק אלה, שהיו ה„עשירים“ לפנים. בקצרה, להם, לבני ההמון הפשוט, עתה הגדולה והגבורה. להם העושר וההרחבה, אם כי ידיהם עוד עבות ולא יתבשו גם עתה לחפור באדמה סביב לביתם, או לשאת שק עם קמח על כתפם. במדות היראה ובגוף המצות, שהחזיקו בהן ישראל, לא נשתנה דבר; אדני הוא אחד גם בהקלויז וגם בבית המדרש. אבל איזה דבר נשתנה... אלהים חדל להיות רק רוכב בערבות בין העבים ועוסק בתורה; אלהים נעשה עתה אלהי הידים והעבודה הקשה; והוא מסתופף עתה, לא במקום הספירות והעולמות הנאצלים, כי אם בבתי ישראל פשוטים, בלי כל סבל רוחניות או זכות אבות. אנשי בית-המדרש של ההמון אינם צריכים לנפלאותיו של רבי יוסף דילה-רינה, לה„שבט מוסר“ וה„שער קדושה“, לה„כלבו“ וה„אור זרוע“, להרי"ף עם נושאי כליו; הם אינם צריכים לבן ציצית-הכסת, למהרי"ל מפראג ולרבי שמעון בן יוחאי; די להם, שמשח רבנו, שהיה איש ישר ונכון, כתב את התורה, ושגם הם יכולים לעלות ולברך על תורה זו בשבת בעבור „נדר“, ומשלמים הם להגבאי עוד באותו שבוע, בלי כל חכמות ואמתלות, כמו שעושים, להבדיל, אנשי הקלויז וכמ,

שעשו עוד בימים הטובים... להחמין יש מוסר אחר, מוסר בריא, המועיל לעצמו ואינו מזיק גם לאחרים.

ועוד אחת: העיר בעצמה נתרחבה פשוט. לפני, בשעה שהעליונים היו עוד למעלה, אז היה הדבר מובן מאליה ומובן לכל, שבמקום אחד תמיד טבור העיר ושם בקצה שם סוף העיר, ועכשו שהדבר כך, בודאי ובודאי אי-אפשר שיהיה כאופן אחר... העם פרה זרבה ויהי לו צורך בבתי, אבל מעולם לא עלה על דעת אחד לקנות לו קרקע בתולה מחוץ לעיר ולבנות לו שם בית; כי אם בנו על יד הבתים הישנים ובתוך המגרשים הנושבים, שקנו בהם חלקים חלקים, עד שהגיע בית בבית וחלון בחלון. אמות אחדות של קרקע כבר היו נחשבות לנדן שלם, וכבר היה מקום לחנות או לבית חדש, ועל העיר בעצמה אין להוסיף. — כך היה העולם נוהג מקדמו. הנה. אבל כיון שירדו המיוחסים מעל הבמה, ותחתיהם בא ההמון במבטו הבריא, החלו לשים עיניהם אל הככר הרחבה הפנויה, אשר מסביב לעיר, ויקומו לבנות שם בתים וגם חנויות. אז שחקו להם היהודים הנכבדים לאמור: מי סכל יקום לבנות בית גדול ולהוציא הוצאות גדולות לבנין עומד רחוק מן העיר? ואולם הם, בעלי ההמון, לא שעו אליהם ויבנו ויוסיפו לבנות, בית חדש אחרי בית; ובתוך כך, והנה עיר חדשה ויפה ורחבה עומדת על תלה. ולא עוד, אלא שהקונים התמידים, שהיו אנוסים מימים ימימה לקנות את צרכיהם בטבור העיר הצר, החלו לקנות בנפש יותר חפצה בסביבי העיר, והחנויות אשר בתוך העיר נשארו מעט מעט שוממות, לתמהון החנונים, שחשבו אותן למקור עפרות זהב לעולמי עד, והן נתרקנו אחת אחת. גלגל החורף! והשנאה הכבושה, שנשתרבה בין שני המעמדים האלה מדור דור, עוד גדלה עתה מבראשונה. המיוחסים נושאים את בשרם בין שניהם וחושבים את הדבר לחלול-השם גמור, שאריה לייב בן פסח השומר, בור בן בור, הוא עתה קצין-העיר ונדבן שלה, או שנים שלמה ביק משאיל בכל יומא דשוקא לאיוו אנשים, גמילות חסד, הכל, כמו שעשו הנגידים בימים הטובים לפני. ולהפך, שונאים שלמה ביק ואריה לייב בן פסח ודומיהם את הדלים הנאים, ה"קצינים" כביכול, שעוד לובשים בגדים

של משי ביום השבת, בעוד שהכתונת מטולאה. מה שיחרה להם ביחוד, הוא, שעוד היום הם, הנגידים שעברו חושבים את-עצמם לחשובים לפני אלהים, יען כי הולכים הם בפסיעות קטנות ומרדודות, כשהם נראים בחוץ, ומתפללים באריכות מעט. ומה שיחרה להם עוד יותר, הוא זה, שעוד היום יש להם לעצמם איזה, "דרך ארץ" לפני נגיד וחשוב כזה, והם נבהלים קצת, אם יקרה הדבר שאחד מהם נגש אליהם... יודעים הם בעלי בית-המדרש ההמוני בחוש, שבידם עתה טוב העיר והפרנסות, שלהם עתה הכל ושלאותו הנגיד, מי שהיה נגיד או בעל-הבית הנון, אין מאומה וכיסו ריק; אבל בסתר נפשם ירגישו, שחסר להם איזה דבר הנתון לו, לאותו מי שהיה נגיד, רק לו, ולא להם, דבר הנתון איוו חשיבות ואשר אי-אפשר להם להביע אותו ואת מהותו בפיחם — וזה ממרמר אותם מאד. למשל, קורא אותו זה שנגש אליו: ליב סתם, או איצי, שמעון, נחמן, תחנן שהם משיבים להשואל בלשון רבי שמחה, רבי אברהם, רבי מטיל, רבי חיים, מבלי שאפשר להם כלל לעשות אחרת... להם באמת עתה הכסף והכח ודומיהם — אבל הכנוי "רבי" הוא דבר הבא עם הלידה... ואת הם מרגישים וזאת לא יוכלו לסלוח להם.

ובתוך כך הם, הפחותים האלו, חיים בריות, אוכלים ושותים ככני אדם וישנים במנוחה, תחת שבעלי התואר "רבי" מלאים דאגות, חיים בפרוטות מנויות שאינן מצויות ואין להם על מה שיסמוכו. — רובם הולכים בטלים בלי שום מסחר, והנותרים גם-כן אינם עוסקים בעזו ובבטחה. גם זה לא יועיל עוד הרבה, אומרים הם בעצמם לנפשם.

כשריות בא לעיר, נופל הוא לידם של אלו היושבים באגף השמאלי, כמו שקורין בעיר הימנית לבעלי עיר החדשה. כשנשמים יורדים והשנה היא שנת שובע, אין זה שייך הרבה לעיר הישנה. ובבוא השמש ועמיני הפרות השבות מן המרעה מלאים חלב, אז גם הפרות משמאלות, ועיני יושבי הימין רואות וכלות...

מזה ומה וראשית הספור. בעברך את עיר החדשה ובאת אל המורד עד הנשר הגדול אשר לרוחב הנהר, וראית מעבר השני, והנה נבעת סלע ועליה בנוי הכפר, וקמת ועברת וראית, והנה שם במרום בית לבן ויפה וגנו עשוי ברזל. מעלות אבן עולות אליו ממעמקים, ובעלותך ועיניך נטויות אל העיר מעבר משם, והנה הכל לפניך כתמונה, אשר עשה האמן, והיא עולה ונשקפה מתוך שדרת הבתים העוברים בסך ומתאחדים מרחוק למראה אחד, כאשר יראה אותו העייר. עובר-אורח, אשר לא ידע את חיי יושבי העיר ואת האנשים ואת גורלם ואת אשר עבר עליהם, בראותו אלה ומלא לבו איזה יופי של מנוחה וישמח על תכלת השמים הפרושה ממעל להמחזה. גם אתה תשכח לפעמים את אשר בה, ותרגיש בדמדומי בין-הערכים את הרוח הדוברת משם. אל תראני מקרוב — ראני מרחוק.

והבית האחר, אשר שם בקצה, עושה רושם כחרוז מתוך שירה. יד חרוצה נראית בו, הטורים שוים, הסדור השלמי בו מיטיב לרוח; ועל הכל מרחף טוהר של אכרות. לא פעם ושתים יחשוב החושב-מחשבות האחד שבעיר, בן הרב דמתא, שטוב היה לו, לו היה יכול להתבודד שם עם ספריו ולחלום את חלום ההשכלה משאת-נפשו... אבל לעת-עתה אדם אחר יושב בו, שמו אייוק הירש, ובכתב עמים יכתב: אייוק הירש קרין.

מתוך האנף השמאלי יצא זה למלך, והוא גבר אלים, תקיף בדעתו ומתגורר זה ימים הרבה על פני החר. אביו היה נפח ובית עבודתו היה שם. גם הוא למד את המלאכה לעשות פרסות ברזל לסוסי האכרים ולהכות בפטיש, אבל לבו נשא אותו הלאה, ויעזוב את מלאכתו ויהי לנושא סבל, לרכב, ומענין לענין החל לסחור בסוסים ויעש עושר גם כהיתר וגם באיסור... כמות אביו קנה לו את כל החלקה מאת אחיו, שהיה היורש השני עמו, ויבן לו את הבית הזה עם בית ארוה. הוא בעצמו עשה בחומר ובלבנים, הקציע אבנים והתוה את הכנין. את היסוד עשה אבני גזית ואת החלונות עשה אמוזים, כמו

במצודה. החדרים היו מרוחים והכלים פשוטים, ואולם הכל נעשה לנגד עיניו, והוא היה המציא גם על הנגרים. הוא היה עוזר לאחיו בני מעמדו אשר התנאו בו, ויתן הרבה מכיסו לתיקון בית-המדרש ולשכלולו; גם את ארון-הקודש נדב וגם את הבימה העשויה ברזל. להפך, היה שונא ונוטר לאנשי המעמד השני, אשר בימי נערותו בקשו למסור אותו לצבא, ולא היה יכול לדברם לשלום. הוא היה שונא בכלל את כל מיני יראי-שמים, אם כי היה מאמין באלהים. הוא שנא את האנשים המביטים לארץ בלכתם, ואת היגיעים בחיים.

הוא היה מושל. בפקחו על עבודת בית-המדרש היתה חתימתו על כל העובדים, לעשות את מלאכתם באמונה, וגם בעצמו לא נמנע מלקחת את הגרון מיד החוטב, את המחליק מיד המסיד, והיה מראת להעובדים את אשר עליהם לעשות. הוא השגיח גם כן, שיום יום ינתן שכר הפועלים בעתו; וכשגמרו את עבודתם, קרא אותם לביתו וימלא גרונם וגרונו יישרוף כדת. אשתו היתה חולנית, והוא לא שם לבו אליה. כשהיתה בריאה, היתה עובדת כשפחה חרופה עד שארית כחה. הוא היה אוהב לשבת על המעלות שלו לבדו, כשהיה פנוי, ולהביט לפניו. — וכשקצרה לו השעה, רתם את סוסו וירכב עליו איוו מיל הרחק מן העיר, או היה רץ לדרכו, בלי כל מטרה, או נחה אל אחד הכפרים, לדבר עם אחד מן האכרים ממקורביו ולשאל אותו לשדהו ולדגנו, לפרותיו ולסוסיו. נראה הדבר, שכאשר ישב על אוכף סוסו, עלה בדמיונו הרעיון הזר, שגם הוא בעצמו לא היה מאמין בראשיתו, שיוציאו מכת אל הפועל, וזהו: להביא בברית התונה את בנו הבכור גדליהו, בור גמור, אם גם למד איוו זמנים בחדר, עם בתו הרכה והיפה של מנשה-שלמה לבית טוביה.

ומנשה שלמה, מנשה'לי כקצורו, הוא אדם שכלו משי: יחסן בן יחסן וחתן גביר-העיר היה. גם הוא ירד מאד מאד בשנים האחרונות; וללא הבית הגדול, שנשאר לו בירושה ומושכר עתה לבית-חולים לנוצרים, והוא בעצמו מתגורר באנף קטן בחצרו, כי עתה היה מחוסר-לחם ממש. עוד נשאר במעונו

איזה צל מן הימים שעברו: שלחן גדול עגול ממלא כמעט את שליש החדר עתה, ומכסהו הלבן יורד עד הקרקע, ושלשה כסאות גדולים עמופים לבנים עומדים אותו ונוקפים עד למחצית החלונות. עוד נמצא בחדר ארון של ספרים סגור ומורה-שעות מבראשונה, והעוצב הדומם השוכן על פני כלם יספר גם-כן ספורים מימי קדם...

ימים היו, והוא ישב בבית הגדול כלו, וחבית היה פתוח לרוחה, ואנשי העיר היו באים ושבים, היו שותים חמים, היו ליום מעות ומבקשים נדבות בסתר ובגלוי; שם היה מקום לחדשות, לספורים על-דבר צדיקים, לשיחות רעים או להלצות על-דבר שגעונות ופורונות של אצילים. — בימים ההם היה מנשה'לי נוסע במרכבה רתומה לשני סוסים והיה מבקר אותם האצילים, שהיו נותנים לו כבוד והיו מבקשים אותו לשבת על כסא אתם. אז היה לו גם משא-ומתן רב עם עשירי אומאן. אומאן! זו גלת הכותרת של ערי אוקרינה, היושבת על החר ונשקפת מרחוק עם ארמנותיה, מגדליה וטירותיה, כמלכת-אגדה היתה בעיניו ותהי משושו אז ושבתו הגדול. רגש היופי אשר בו התעלם לראות את זמרחב ואת הסדר על כל סביביו ולשמוע את שריקת הרכבים, ולראות את העושר בראש כל חוצות, ולבו הרגיש אז היטב, כי גם בעניני דארעא אנחנו מוצאים ספירות ומדרגות ואנשים הנולדים בבחינת תפארת... הוא שמח להיות נמנה עם אלה וללבוש את הכתונת היותר לבנה, שהיא היתה געגועיו תמיד. הוא היה הראש והראשון בכל דבר; גם למד גמרא עם הרב. בו היו באמת תורה וגדולה במקום אחד. עושר ויחש!

ועתה מה נשתנו הדברים! אשתו, שולמית נדיבת לב ויפה בנשים, מתה בנעוריה. אשתו השניה היא אשה פשוטה ומרת נפש. בניו עוברה וילכו למרחוק אחד אחד. בנותיו נלקחו בקשוי לאנשים ובחובות גדולות עלה לו זה; והאחת, הצעירה, עודה בביתו, והיא יתומה חיה היושבת עם אביה בתוספת יפיה. בית-החולים עם החיים הזרים אשר בו הביאו אל לבה איזה רגש של תמהון, והרחק אשר בבית אביה נתן לה איוו

רוח הרישית. ורגשי רחמים מתעוררים בלבה, כשהיא רואה את אביה לוקח מתוך ארונו את הספר הגדול הכרוך בעור אדום ומביט בו ויושב לפניו... האם החורגת עובדת בבית, והיא עוזרת על ידה באשר תוכל, אבל הן לא תדברנה הרבה יחד... מה תעשה בעתות הפנאי? לקרוא בספרים לא תדע ולבקר את רעותיה לא יקחנה לבה; היא מרגשת את עצמה לבדה ובודדה, — אם גם את זאת לא תבין.

ואייוק חרון ראה פעם אחת את הנערה, בעברו על פני הבית, והיא יושבת על הספסל הארוך אשר לפני זושער ומוכן לחולים המיהלים אל הרופא, וירא כי טובה היא. לא בפתאום עלתה המחשבה על לבו, רק אחרי ירחים שלשה או יותר, לקחת את הנערה הזאת לאשה לבנו, ויתחולל וישתכר במחשבתו זאת. הוא ידע את התהום הגדול, הרובץ בינו ובין האיש, וכי קשה הדבר, — אבל אייוק הירש רוצה. הוא רוצה להשיג דבר, אשר כל השומע תצלינה שתי אוניו.

אנקת אסיר. (המשך). וימים רעים באו למנשה. חובותיו אשר היו לו אחרי נשואי בנותיו כבדו ועלו שנה שנה. הבית היה נתון בערבון, ושכר הדירה לא היה מספיק ללחם ולרביית הקצוצה. הנושים חמלו עליו ולא הוידו לקחת ממנו את המקור האחרון למחיתו ולקפד כפתיל את חייו; והנה אדוני הבית, אשר לו היה חייב את רוב הכספים, מת, והדור החדש אשר ירש את השטרות לא ידע את כבוד האיש לפניו ויחל לתבוע ממנו בחזקה. —

והרעיון, להיות אנוס לעזוב את מקום מפלטו בחומר וברוח, החריד אותו עד מות, — והוא כבר למעלה מחמשים ושיבה גזרקה בו.

אתם, הצעירים לימים, שדרככם לנסוע וללכת בנקל ממקום למקום מעיר לעיר, אתם לא תרגישו, מה זאת יציאה לאיש בן חמשים, לצאת ממקום, אשר חיה בו יותר משלשים שנה רצופת, מיום בואו מעיר מולדתו בתור חתן הדומה למלך, וכל האנשים

מסביב תכו לרגליו ועד יתר השנים, שנות אושר ושנות רעה עד היום הזה. אמנם הוא ירד מטה, ואולם עדיין המקום הזה, שהוא גרבו, שלו הוא הבית הזה, והשלחן הקטן העומד על יתדות לפני חלוניו, עליו הוא שותה חמים בימות הקיץ, והוא ממלא לו עוד היום מקום נן. — שם שם מאחורי ביתו חיץ וגדר גבוהה מבדילה בין רשותו ובין המגרש הפנוי לימי השוקים, ופה הוא מבקש לו מפלט ... ידיו לא תעשינה עוד במסחר וקנין; נפשו עליו תאבל, הוא איננו יכול לשכוח, כי נטל ממנו עשרו וכבודו מלפנים, — אבל המנוחה תתן לו איזה מרגוע. כשאין לאדם מה לעשות, עושה הוא את חשבון הנפש; מתפלל הוא בדחילו ורחימו ועוסק גם בלמוד הגמרא. הש"ס שלו הוא מדפוס ויטומיר; וכאשר יפתח את הגמרא היפה וחזור על דברי אביו ורבא, רבי יוחנן וריש לקיש מאז, יש לו קורת רוח מעצמו. הם היו בלי ספק חכמים גדולים מאד ומופלאים ביראה וקדושה, ולא היו יכולים להעלות על דעתם כלל, שהוא, מנשה בן ראובן, ישב אלף שנים אחריהם או יותר, (במהלך הדורות לא היה בקי הרבה) בקצה עיר לודיוינה וילמוד מה שאמרו הם עם פירוש רש"י ...

ובוא וראה, כי גם התורה אינה מנינה ביום עברה. המועד האחרון לשלום החוב הניע, והנושים מטילים אימה. אנה יפנה בעת כזאת? ואיה ילין עם ביתו בערב חייו? — וזאת הפעם, אשר רוחו מרה עליו ולא ידע מקלט. הוא הרגיל במסחרים רעים, בהפסדים גדולים ונפילות; הוא ראה עמל הרבה, בהלקח ממנו אשרו חלק חלק, כאדם שנפלו לו שניו אחת אחת, או במות עליו אשת נעוריו ובנו הבכור; אבל הוא חשב את הדבר רק למור רע ... יד אדני היתה בו ... ואולי גם חטא לפני השם יתברך ולא התנהג כהוגן. מי בן-אדם יתכן את דרכו ויאמר ישרתי? אבל עתה הרגיש, כי לא המול הרע, כי אם דבר אחר ירע ויציק לו. יד אדם היתה בו לכלותו, יד רשע פשוט. — הן אמנם חייב הוא להם כסף משכבר. אבל מה יעשה להם? להם עוד מאה סוגים ויותר, והבית ביתו, מפלטו ... גולה הוא רואה בזה, לקיחת כבשת הרש.

ומדוע? מדוע אין אלהים בלבם? מדוע לא ירגישו הם במצבו הדל, כי יקחו איש זקן, שבור ורצון, וישימו אותו ואת ביתו אל תחת כפת השמים? מה יוסיפו להם האלף ר"כ או יותר? (גם הוא בעצמו אינו יודע את החשבונות כראוי).

הוא נסע לעיר אומאן, לדבר עם בני שיפמאן. מה שנו הדברים במשך השנים האחרונות! החומות אשר שם עוד גבהו מבראשונה, הרחובות החדשים עוד גדלו ביפים. והוא הולך לאטו. בני שיפמאן ידחו אותו. הם מתגוררים לא הרחק מן סופיה המהולל בהדרו, וסביב לעציו הרעננים אין מקום לאנקת בני-אדם...

וכלב גדול שער הביט בו מרחוק, בפתחו את שער הכרזל, אשר בתוך החומה המקפת את ארמונם. לאט הוא צועד. הוא מושך בפעמון ומובא לפרוודור, אשר קירותיו עשויים זכוכית. יודע הוא את המקום הזה. — האדון הצעיר לא נתן אותו לחכות, ועוד בטרם התחיל לרצות לפניו את בקשתו, אמר לו, כי הכל ללא-יועיל... הם נמנו וגמרו לקבץ את כל החובות שנשארו לאביהם, ואינם יודעים כלל, מדוע זה ישאירו לו במתנה את חובו הוא. הוא נתן את ביתו בערבון ועליו היה לדעת, כי גדולים לא ישחקו כקטנים... אם לקחת כסף, עליך להשיבו — זוהי שורת הדין הפשוט, ויותר הן גם לא יבוקש ממנו...

— ורחמי-אדם?

— אנחנו אין אנו חיים ברחמי-אדם. כשימכר ביתך, עוד ישאר לך איזה סכום, לקנות לך בית קטן או לגור בשכר דירה. אדם עני אינו צריך לבתים.

— אדון! — קפץ מנשה ממקומו, — אינני עני, השומע אתה? מיום, שעמדתי על דעתי, לא קראני אדם בשם כזה. אבדו לי מעותי, זהו אמת — עני אינני. משרתי אבותי היו נכבדים מאבותיך -- נבהל! ולפתע זכר, כי לא היה עוד שם כלל, וכי הכל בדמיון...

לא! הם אינם כלל רעים כל-כך. הוא רואה בחייונו, שאחד מהם בא במרכבה רתומה לשלשה סוסים וקופץ ממרכבתו

ונבנס לביתו עם שטר חובו בידו. הא לך, מנשה, בחורה.
כשתתעשר תשלם לנו, אל תדאג. ויפה הוא הדבר. לבבו קופץ
בו מרוב שמחה. הוא ננאל. איה אשתו, להגיד לה את הבשורה?
כמו ל"הכעים" הלכה עתה העירה. הוא הולך לקראתה, אולי
יפגשנה בדרך; ובראותו אותה מרחוק הוא זוכר, שגם זה רק
דמיון כוזב... האיש לא בא. את שטרו לא קבל בחורה. אדרכא,
הוא קבל היום מהם מכתב. מכתב! מכתב! מכתב! היה הדבר. מרה תהיה
אחריתך, אם לא תשלם; אתה אינך חתן שלנו. — חוצפה! הוא
כבר כבן המשים וזקנו מתלבן, ואותו הירש הכותב הוא פחות
מעשרים וחמש ובור נמור. חוצפה ועזות נוראה! לו היה עתה
באומאן, כי אז הראהו מי הוא. לירוק בפניו היה יכול, או
לקחת מקל ולהכותו על קדקדו... הוא "לא עקם גם שער על
הכותל" מימיו; יקומו ויעידו כל אלה, שהיה להם מימיהם דין
ודברים עמו, אם עשה לאחד מהם עול, אם קלל או בזה איש
יהודי; אבל על חצוף כזה אין לרהם. הוא יסע לאומאן וישבר
לו את חלונותיו; הוא יתבעהו לבית-דין, הוא יבקש ממנו
שימתינו, שיתר... וכשהגיע לאופן האחרון, התבייש בפני עצמו...
מה יעשה? הוא, יהודי שבור ורצוף וקולו חלוש, ידין עם מי
שתקיף ממנו? הוא יסע שמה ויבקש, יבקש בת חנונים. —
הוא נשען על הספסל, אשר ישב עליו ובכה, בכה חרש ויכס
בידו את עיניו. יהודי בן חמשים שנה, שגם בתו הצעירה הגיעה
לפרקה, בוכה כילד. מלאכי עליון, אל תגידו כזה בחוץ! סגרו
את הדלת, פן תבוא אשתו ותראה את בעלה בקלקלתו, כחדול
כחו, — מלאכי עליון, נודו לחיי בן-אדם עלי אדמות!

יחד נפגשו. [סוף]. ותחרד כל העיר לקול השמועה
ולא יכלו לתת בזה אמין. יושבי הימין נבהלו ויושבי השמאל
פנ לבם משאלת האמנם? האמנם יקח בן אייזיק הירש את בת
מנשה לבית טוביה ועיניהם תהיינה רואות? האמנם נעשה הדבר? —
בכל פנות העיר עומדים קבוצי אנשים בעיגול, ומדברים

ומתוכחים ומשתוממים. האנשים עזבו את החנויות והנשים את בתי המבשלות, העיר נעשתה כמרקחה.

בהקלויז יושבים האנשים כאבלים ומתביישים להביט איש בפני רעהו; עלה עליהם הכזרת. — ובבית המדרש הד כנצחון. החזן מתפלל בהרמת קול, החייטים מתיהרים, הסנדלרים מכינים את עצמם לכוסות מלאות, וכלם מעידים כי פלאות נעשו. נצחון הוא להם הדבר בלי כל ספק, ואולם פלא הוא, אשר לא שיערו איש.

לא שער בן-אדם, כי עלה יעלה האנף השמאלי ויעקור את השושנה אשר בנן הימנים לנמוע אותה בחלקו. לא שיערו גם התקיפים מבני ההמון, שככה ידם רבה. —

ואנשי הקלזו נבהלים, נכשלים ובסתר לבם כעש מרירי. הם קוצפים על עצמם, על החיים ועל רבונם של עולם כביכול. המעט הדבר, כי מולם דע כל-כך והם מחוסרי פרנסה זה ימים רבים ונרחקים לרגלי הבורים ועמי הארץ, כי עוד יויד אחד מהם, שאינו שוה להיות גם משרתם, לקחת לבנו הבור את הבת המיוחסת שבכיר, את בת מנשה'לי שלהם? שומן שמים! חפרו לכם בורות וקברו את עצמכם חיים! עד הלום באת, בת לדויזינה. אשר קנאו כך לפנים רעותיך!

היה היה הדבר, כמו גור דין קשה אשר נחרץ פתאום, כמו פתח האסון באחד הלילות את לוועו ויבלע את היכל הקדש. ספר תורה, כי נפל לארץ, והתענו כל אשר היו אז בבית ארבעים יום וכפר להם; אבל עתה, מי יקים את סכתם הנובלת? מי יחיה בדור כזה, אשר בו חשכת מצרים?

ומגשה מוכה בשממון. פניו נמקו בין-לילה ועיניו תועות. הוא אנוס היה לומר הן, בשעה שחרב חדה היתה מונחת על צוארו; ובאמת גאל אותו אייזיק הירש במאותיו, והוא יכול לשבת עתה בביתו באין מחריד. אבל נפשו פרועה, לבו צבוס תמיד כמו בצבת, עלוב הוא עד היסוד בו, עלוב לדורותיו. — — —

לשוא ינסה להרגיע את עצמו בין הפרקים ולומר: אונס רחמנא פטריה; עושה צדקה בכל עת, זהו החומל על ביתו ויוצאי חלציו. איך היה יכול להושיבם באחרית ימיו אל תחת כפת

הרקיע? התולעת שבֹּלֵב אוֹכֵלָה, אוֹכֵלֶת דִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ וְאֶת הַבָּשָׂר, אֶת מוֹת הַעֲצָמוֹת וְאֶת הַחוֹשׁ.

זֶה שְׁנֵי יָמִים, אֲשֶׁר לֹא אָכַל וְדָבַר לֹא בָּא אֶל פִּיו. הוּא מִתְבַּיֵּשׁ לְצֵאת הַחוּצָה וְסוֹגֵר אֶת הַדֶּלֶת, בְּשִׁמְעוֹ שְׂאִישׁ מִתְדַּפֵּק עָלָיו. שְׁעוֹת שְׁלֹמוֹת הוּא יוֹשֵׁב מִשְׁמִים בְּאֵין דָּבָר, וְאַחֲרֵי כֵן, כְּמוֹ אִשׁ צָרְבֶת בּוֹ, אִשׁ נִקְמָה מִתְלַקַּחַת. נִקְם יִקַּח בְּעֵצְמוֹ, בְּנַפְשׁוֹ, בְּכָל.

וְשִׁנְאָה עֹזָה כְּמִית הוּא שׁוֹנֵא עֵתָה אֶת יוֹשְׁבֵי הַשָּׁמַיִם, אֶת אֵיִיּוֹק הִירֵשׁ הָאֲכֹזֵר, אֶת בְּנוֹ, אֶת הַחֶתֶן רַחֲמָנָא לִיְצָלָן. הַשּׁוֹמְעִים אַתֶּם? זֶה הַבְּחֹר עִם הַפְּנִיִם הַמְּכֻוֹעֵרִים וְעִם הַיָּדִים הָעֹבּוֹת הוּא חֲתָנוֹ, חֲתָנוֹ שֶׁל מִשָּׁה בֶן רְאוּבֵן, בֶּן נָתָן, בֶּן מִשָּׁה! הַשּׁוֹמְעִים אַתֶּם? שְׁחֹק פְּרוּעַ מִתְפָּרֵץ מִפִּיו; הוּא קוֹפֵץ מִמְּנוֹעַ וּנְזָק: הַנִּיחוּ לִי! תָּנוּ לִי לְצֵאת הַחוּצָה וּלְשֹׁרֵף אֶת כָּל־סֶם בַּהֶבֶל פִּי!

עֲנִיּוֹ קָשִׁים. כְּמַעַט יוֹצֵא הוּא מִדַּעְתּוֹ, בּוֹכֵרוֹ אֶת אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה בְּבִיתוֹ בְּיָמֵים הָאַחֲרוֹנִים. כָּל־הוּא הוֹלֵךְ, עֵיף הוּא בְּכָל עֲצָמוֹתָיו. רָאשׁוֹ, רָאשׁוֹ!

כָּל הַנּוֹתָן אֶת בָּתּוֹ לְעַם הָאָרֶץ, הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא כּוֹפֶתוֹ וְאֵלֵיהּ רוֹצֵעוֹ, רוֹצֵעוֹ!...

הַצֵּלָה פּוֹרְתָא. הוּא קָם בְּבֹקֶר אֶחָד מִשְׁנֵתוֹ וַיִּזְכֹּר פֶּתָאם, כִּי רַק בַּחֲלוּם הָיָה הַדָּבָר, רַק בַּחֲלוּם חֲשַׁב, שֶׁהֵבִיא אֶת בָּתּוֹ בְּבִרְיֹת חֲתוּנָה בְּאוֹפֶן זֶה, חֲלוּם דַּע הַפְּחִידָהּ וְאֵין דָּבָר. הַשֶּׁמֶשׁ הָיָה בּוֹעֵר בְּעַד הַחֲלוּם. הוּא נִבֵּאֵל...

יֹדֵעַ הוּא הַיָּטֵב, כִּי כָל הַדָּבָר לֹא הָיָה מַעֲלוֹם וּבָתּוֹ יִחִידָתוֹ אֵינֶנָּה כָּל־כָּל שֶׁל אֵיִיּוֹק הִירֵשׁ, יִמַּח זִכְרוֹ, אֲבָל אִיזָה רִגֵּשׁ יַעֲצוֹר בּוֹ מִהֲגִיד כּוֹה בְּגִלּוֹי. הוּא רוֹאֶה, שְׁעוֹד מֵאֲמִינִים בּוֹה הָאֲנָשִׁים סָבִיבוֹ וְחוֹשֵׁב, שִׁישְׁחָקוּ לוֹ, כֹּאֲשֶׁר יִרְאֶה לֵהֱ, כִּי מוֹעִים הֵם בּוֹה. הַמִּתִּירָא הוּא מִפְּנֵי זֶה? — מַה לוֹ וְלָהֶם? דִּי לוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ אֶת הָאֵמֶת, כִּי בָתּוֹ לֹא תִטָּמֵא לְבוֹר זֶה. הוּא מִתְפַּלֵּל בְּאִיזוֹ רִגֵּשׁ תּוֹדָה לַהֶשֶׁם יִתְבָּרֵךְ, שֶׁחָלַץ אוֹתוֹ מִיד צָר. מְרִנּוּעַ בִּלְבוֹ; אֲבָל נִשְׁמַר הוּא מִלְּהֻתְעָרֵב עִם אֲנָשִׁים; אֵינּוּ מְדַבֵּר הֶרְבֵּה. —

הַחֲכִנּוֹת כִּבְרֵי הַתְּחִילוֹ, יָמֵי הַנְּשׂוּאִין מִשְׁמָשִׁים וּבְאִים.

והוא באחת: חלום היה הדבר, רק חלום ודמיון שוא. החיישים יושבים תופרים, והוא מתפלל על הדבר. מתפלל הוא עוד יותר, בראותו ב"שבת שלפני המחול" באים לביתו איזו אנשים ושותים אליו לחיים בכבוד ראש. משונעים המה, או אולי אינם יודעים כלל, שחלום היה הדבר. מתירא הוא לברר להם את מעותם...

כמדומה ש"חתונה" בכיתו. — והוא בעצמו יודע את הדבר, אשר לא כן — אשר לא כן ...

יום החופה! כל היום הוא כמתמיה ... המחותנים יצאו לקראת החתן. הוא התגנב מעליהם ונשאר בביתו. קול המנגנים ישמע, החצוצרה מריעה והתוף מלוח, מלוח ... וייקץ ... אמנם... אמנם כן ... החצוצרה מריעה והכנור משתפך ... ראש-חדש היה, ופסוק עולה על לשונו: יקר בעיני אדני המותה לחסידיו ...

הוא נפנה אל תיק הטלית והתפלין שלו, ויקח משם את האבנט המשוור ואת סדורו להתודות ... אחרי-כן קם ועלה הנגה. בן-אדם. צו לביתך! — — —

איבת עולם (*).

(ספור).

מלאכתנו, מלאכת המספרים, היא, ברוב, לשון על-דבר
רכי האהבה ועל אודות קשרי הנוער וחמדתו, בעוד שבחלל
החיים גם הפירוד והריחוק יכבשו להם מקום רב ואורחותם הם
בני-חזון. ואכן רב הוא לראות ולהתבונן לנפתולי בראנוש
במלחמת חייו, ולתגרת האדם באדם ולכל זה, אשר בין אחים
יפריא ...

בעיר אחת בינונית, אשר ברוסיה הדרומית, חי לפני ימים
איש זקן ונשוא פנים, ושמו משולם יהודה לבית יעקב, והיה
ידוע בקהלתו, בתור אחד מנגידה, שזעיה וחכמיה, כי נוסף
לעשרת אלפי השקל שלו, (בסכום זה ערכו את עשרו), וביתו
הגדול והרחב עם גגו האדום והכבד, שנראה למרחוק כמו נבעה
קמנה, בהתאדם דשאה בחום הקיץ, היה משולם, — או כמו
שקראו אותו במלואו: רבי משולם יהודה, — איש חכם ויודע תורה
ומבין גם במחקר ולשון. הוא היה עוסק כל ימיו ב"רבית-אצילים",
אבל הכל במדה אחוזה, ובלי לשמא נפשו בה. — יחד את סחר-
הכסף, בתור יסוד האדם וחייו, עסק גם בשכלול רוחו והטבת
מעשיו, וידע, כי לא דבר ריק הוא מאדם להיות חי משכיל
ולבחור במסלת יושר ודעת.

גזו החזק, זקנו הגדול, חדריו הגדולים, הרוחב שבכים,
וביותר אוצר ספרי העיון בביתו מימים, שעוד ידעו בני ישראל

(*) גרפס במאסף, שלכת".

מדברי חכמה והגיון, נתנו למבטו איוו הרמה, שבה התעלה על שאר בני עירו. הוא אהב את התורה הכתובה וכבר כל נקודה ממנה, אבל כבר עמדו למליץ לה בעיניו הרד"ק ובאוריו הישירים. מספרי הלכה כבר את בנין משכיותיו של הארדכל הגדול משה בן מיימון; וכשהיה מעיין בדברי אנד-הכמים, לא היתה נפשו סולדת גם מדברי ה"בונה" ... ואל תאמינו, כי רופפו בזה עמודי אמונתו במה, לא! הוא עבר על עמוד חזק וישר; ואם הסיר איוו אמונות מפלות ומנהגים מפלים מלבו היה זה, כאשר נסיר מאילן חזק איווה עלים כמושים — ושרשיו הכו עמוק בארץ, והוא עוד ינדל ויעשה צמח.

ומה ששמר ביותר את רוחו ונתן לו אותו האימץ, שנכר במהלכו ובדבורו עם הכריות, היה הסדר והמשטר בטבעו, זו המתינות הנראית ומשקל הנפש בכל אשר עשה, אם דבר קטן או גדול. כל ימיו התרחק מהפסד וגם משכר בהול. לא עשה דבר היום, מה שיכול לעשותו למחר; אבל גם לא רחה דבר, שצריך להעשות מיד. הוא לא פור ברב, ורחוק היה מהוציא על מותרות, אבל בהכנת צרכי-הבית אהב את המרחב. למשל, כשהיו מסיקים אצלו בימות החורף את ששת התנורים בכל ששת הדרי, היה משגיח על השפחות, שלא תבערנה עצים יותר מן השעור. אבל בחצר הגדולה היו מוכנים עצים להסקה שדרות-שדרות, שהיו מספיקים להחם בית גדול שנים רבות; ואם אכלו מהם הרבה בימות החורף הקשים, מלא חסרונם בכוא הקיץ עוד בעודף. בעומק המרתף שלו היו קבורים הרבה בקבוקי יין, אם גם יותר מ"קידוש" ו"כוסות" לא שתי. פרותיו היו שמנות ובריאיות, ובחלבן רב עושר. שני סוסים להובלת מים מן הבאר הרחוקה היו עומדים בארוה שלו, וכל אחד יעבוד בשעתו. לולים של תרנגולות, אוזים ובנות-אוז. בבית לא יחסר המזג מאוצר שלם של תפוחי אדמה, פירות מכל המינים, גופת ודבש, — ולא תאמר האמה לקנות כל דבר מצרכי הבית יום יום!

ובבית גופא כלים מכלים שונים. בארנוים של זכויות נשקפים כלי כסף מעשה חזל וקודש. כלי נחושת וסירי נחושת אין-מספר תלויים על הקירות. — בכל אשר נפנה נראה בנין לעד, ועוד זה,

מלבד הכסף העובר מיד ליד, לו צרור מטבעות ושטרי כסף
בתיבה מיוחדת של עשת; מונחים המה לכאורה לבטלה, כי
אינם עושים פירות, אבל את החזק, שיתנו לנפש, יודע רק מי,
שמפתחם בידו ...

וזה הדבר. משולס־יהודה היה לא רק בעל איזה אלפים
שקל, כאחד מבני הדור הזה, שכן אדם יושב בכאן עם ממונו,
ולמחר יקח את צרור הכסף בידו, או בשטר, וירחיק לכת,
כעצם מטולטל ממקום למקום. הוא היה דר בעירו וגדל בעירו,
וכל אשר רכש -- קיים ואיתן. הוא עמד באמת על רגליו, וזאת
הנחלה, אשר ברכהו השם בה, היתה לו למעוץ נפש וגם לשיון־
נפש. הוא היה חי בעד עצמו ובעד אחרים, חי למקום ולבריות,
ולא עברה רשות אחת את גבול חברתה. בכוקר הלזה בדעה
צלולה ומיושבת לאציל בטוח, בעל נכסים רבים, סכום גדול
בדיוק התנאים, והכל כתוב ומפורש; אחר כך הלך להתפלל
בבית־המדרש, עמד על מקומו הקבוע ודייק בבטוי המלים, לפי
חקי השון, שלא זרים לו, ונתן ליושב־עולמים ומצוה על התפלה
את שלו ברב חפץ. אחר כך שב לביתו, אבל סעודת־צהרים
מספקת ויברך כהונן לפניו ולאחריה. נח מעט על מרבד קשה,
קם ונטל ידיו, שתה חמין מצלוחית זכה, הסתכל כשעות שתיס־
שלוש בפנקסי חשבונותיו ... סגרם אחר־כך ונטל בנטות צהרים את
ספר ישעיה עם המלבי"ם ולמד בו פרשה, עמד על באור המלות
ועל באור הענין; אחר זה הלך עוד הפעם אל בית־המדרש להתפלל
מרוחב לב תפלת מנחה וערבית, דבר עם אנשים מעט במילי
דעלמא ובעניני חכמה, שב לביתו, שתה צלוחית חלב ואכל ריקק
קל. כן מעשהו יום יום. ובלילה, כשאנשי הבית כבר היו פנוים
ממלאכתם, לקח ספר עיוני, והיה מעיין בו בדבר ה"גרמים
השמימיים", או בדבר ה"שכל הנאצל" ...

וביתו, זו אשתו, שמה מרים, היא ממשפחה ידועה, רכה
וטובה, וגם היא צופיה הליכות הבית ביושר ובתום, ותכבד את
בעלה כמלאך אלהים.

ובנים להם שנים: בן ובת. שניהם נשואים, ואחרים לא היו
להם, ובנים אלה ותולדותיהם הם תכלית ספורנו הלאה.

הבן הבכור של משולם יהודה היה שמו מנחם, ושם אחותו
הבאה אחריו דבורה. והיה מנחם נוטה לצד אמו, כי נחל ממנה
איזה רוח, וגם בלבנת פניו היפים מעין קלסתר פני אשה; ולהפך
נח על דבורה מעין רוח אביה, ותהי מוצקה בנופה, וידעה מה
הוא היקום לאדם עלי אדמות... למנחם נתנה אשה מבית רבנים;
ודבורה נשאה בן-אמידים, שידע אמנם גם הוא בתורה, ולמד
מה בימי נעוריו, אבל ידע לסגור את הספר לאורך ימים, ולעשות
תחת זה עושר. שמו היים-נתן!

כבר בנעוריהם, בשבתם אל שלחן אחד לאכול לחם, היה
עוין האח את אחותו ובעלה. החתן התעמל לקנות לב חותנו
זהבן הלך בו רכיל. חדריהם היו סמוכים זה אצל זה, נג אחד
קשפע את שניהם, ולבותיהם רחוקים.

בבית המדרש התפלל מנחם על יד אביו במורח, והיה
מתערב בכל דבר ובכל מאורע; הוא נוח להתפעל ומסתמך בעיקרו
על עוז אביו. תחת זה התפלל גיכו בצד דרום, עושה את שלו
בתוך הסדור, מקמץ בזמנו והולך לו אחרי כך, ושב לביתו
ולמעשהו. מנחם לא אהב את הנתינה ברב, בכל זה הוציא
הרבה ולא ידע בעמל הכסף הנתן לו; ונתן סופר ומונה רויכ
לרויכ, עשרה לעשרה ומאה למאה. הוא ידע, כי סיג לעושר
שתיקה, והיסוד לאדם לכל ימי חייו נעשה בחשאי ושלא ברעש.
ותלדנה הנשים בשתי הפנות: אשת מנחם ילדה לו בן ושתי
בנות, והבן, הבא אחריהן, לא ראה מזה העולם, כי אם את
עריסתו שני ימים, ויעזוב אחר כך את החלל הצר הזה, וילך
לעולמים. ותלד דבורה גם היא בת אחת ושני בנים. בת הרב
חלתה תמיד איזה ירחים לפני הלידה ואחריה, וציריה קשים
עליה: למיצרי ההויה עליה להביא חי מדבר, ולה אין אונים.
לאידך, עשתה דבורה את שלה, מבלי שום טענות ומענות, כאשר
אכלה ומחתה פיה כן ילדה, ותבא את פרי בטנה לעולם, ונצבה
אחרי שמונת ימים קוממיות — ועוסקת!

מנחם יושב בחדרו כהולך בטל ממש. פתאום תבוא הרוח
עליו לשנות את סדרי הכלים, והוא קורא להאמה והעבד, ואשתו
החלושה, היושבת על יד החלון וטוה פומקאות, תקום ממושבת

כנבחהלה; ימהרו גם לקרוא שכן קרוב לעזור. — מסיעים ארון כבד ממקומו, איש איש מחזיק בקצהו, והחזה שואף. זה הדומם יסודו מעץ הוא, גדול על כולם וחזק מכולם, ואחר-כך, כאשר יעמידו אותו במקומו החדש, והחבורה מתפרדת, חושב מנחם בלבו: למה היה כל העמל? רוחו מפעם, כשל איש שתעה מי דרך; והוא מתחיל להתוכח את כלגנופו על דבר בני אדם, שלא ידעו תפקידם, על אביה שלא ידאג לה כלל, וחושב ש"העולם-הבא" שלו כבר פוטר אותו מכל חובותיו לה. ולפתע יקום ויחל ללמד את בנו יחידו ובכורו ברכאל את החומש... הוא צועק ומושך בלשונו את המלים של הפסוק אחת אחת. הנער הנחמד עומד ומסתכל בו וירא לנפשו! וכשהאב חוזר על מלה קשה, והוא לא יבינה, יתפרץ בבכי, ואמו קמה ואומרת: מה לך, מנחם, לעמוס עליו כל כך, עוד ילמד תורה. בכעס עצור עוזב הוא את החדר, יוצא החוצה, ועם האיש הראשון, שיעבור עליו בחוץ, יחל לדבר על מקח החטים והשעורים העומד בשער, ורב הוא, ולמחר ירד, — ירד עד חלק שלישי ממש, ובני-עלמא סכלים המה וקונים, קונים וקונים, וכורים בזה קברים לעצמם... אתם לא תדעו, מה ביכולת מנחם לעשות, לו רק צייתו לו ושמעו בקולו. הוא היה יכול לסדר את המקחים באופן, שזה לא ירבה וזה לא ימעיט. במסחר העצים הוא יודע היטב, בחניות ללכד ולצמר הוא בקי, בעסקי הלואות מי ישוה לו? הוא יתן לכם עצות לצאת מכל מצר, יודע הוא, למי נוכל להאמין על דברו, ולמי לא נוכל להאמין; ואף-על-פי-כן הוא בעצמו אינו יכול להרויח... לכאורה הוא מקדים לעשות, ונמצא מאחר. הוא חשב הכל מרישא לסיפא, ודוקא בזה שלא קרה, לא חשב. הוא האמין, ואין אמון. באותו בקר, שצריך היה להשכים ולנסוע לרגלי עסק, ישן הרבה ושנתו ערבה לו. הלא את שלו לא יחטפו ממנו — וחטפו ממנו. כה הלכה שנה, שנה. הוא כבר כבן שלשים וחמש, ופניו וגופו ברוחם כשל בן ארבעים, והוא אינו מכנים מאומה לביתו. בוראי הוא חי ברוח, והאם לא תספיק גם מחצית מהון אביו לתת לאדם אמידות הגונה, אבל אמידות הנלקחה אינה כזו, שנתעמל בעבודה... ומנחם, האם לא ימל

הוא, האם לא טרוד הוא, גם בלכתו בטל? אדרבא, לו אין פנאי תמיד, ועל כן הוא מקצר, מקצר בהאכילה, אם גם ערבה לו, קם והולך, יושב וקם, מסיח עם אנשים ומפסיק בדבריו, כי עליו לחשוב בזה ולעשות מה, ובעיקר לא עשה דבר מימיו, התחיל ולא סיים. שמא תאמרו, אין כאן אהבת הממון ביסודו, אבל שאלו את מנחם לערך הכסף, לערך העבודה, ויגיד לכם על אחת שבע, ויבאר לכם הכל על נכון. בעיקר איש נבון הוא, וגם חושב, חושב ודן גם על אודות אחרים. את אביו בוודאי שהוא מכבד, אבל גם האב הוא ענין... למשל יכול הוא לצייר לו בדמיונו, שהלז כבר הלך לעולמו. עכשיו הוא בן ששים, עד שבעים -- עוד עשר שנים; יאריך ימים עדי עד, בלבו אין גם הרהור כל שהוא וחפץ כל שהוא, כי יפנה לו אביו מקום, -- אבל סוף כל אדם למות. רואה אתה את הזקן, שומר את המפתחות, ואיך ישמור אותם, -- וביום אחד יובל לקברות, והמה ישארו תועים לשעה, כאין להם מנהיג... ואז יקום הוא ויקחם, יקחם לידו! ואת אחותו ובעלה ישליך החוצה. משומדים וכלבים ממש הם אלה, שעל פי דינא, הם עצמו ובשרו. הן ראיתם, כי אומרים אנשים על שנים, שהם קרובים יחד, ובאמת הם קרובים, כי הלא אם אחת ילדה אותם, והם מה רחוקים! כל אחד בעיר, וגם הפשוט שבפשוטים, קרוב לו למנחם מאחותה ובעלה חיים נתן. ב"צלוחית של מים" יכול היה להטביע את שניהם, ולא התחרט. חי נפשו, כי נקעה מהם, כי מתעבים המה בעיניו, כי רוצה הוא לחנק אותם. היתכן, כי איש יהודי יקום ויעשה רצח, הידו תגואלנה בדם? אבל שנאה, שנאה שבלב מי יעצור בעדה? מי לא ישנא בני-אדם כאלו, כאחותו וניסו, היושבים בצלו, ולבבם אתם להתעשר בכל, ולהרבות את הונם בכל. גם את יוצאי הלציהם הוא מתעב, את כלם יחד, גם את זו הנפש הרכה והתמה, בתם היחידה אלישבע, -- ותמיד ירקע ברנליו אם רואה הוא, כי מתרועעים הילדים שבבית יחד ...

ובימים כאלה ישב ה"צד" השני, חיים נתן ורעיתו דבורה, בחדרם. לא חשבו הרבה, אבל עשו הרבה ... חיים נתן לא היה.

מאלה בני אדם, הכהולים על ממונם, וגם לא מאלה, הזהירים בממונם, אבל מן אלה, היודעים מעם הממון והחזק שבממון. הוא לא הלך לאט לאט, בדרך הכבושה, כחותנו, כי אם נטה מעט הצדה, והוציא תחת זה רבות כפלים. — ה"מחשבה" שבממון לחוד וה"עסק" לחוד, עסק לשם עסק. בודאי נפתחו לפניך תאי נפש איש, כשנצרך הוא לך ולקופתך; או הנו בידך כחומר ביד היוצר, ומשחק הן לך גדלותו וגם יראתו. אבל הנח לנסיגות אלה, שבלאו הכי יפלו בחיקך, והסתכל בתוצאה... ממון מושך ממון, זהו הכח הפנימי המושל, והרי הכל שלך — ובידי אחרים. אותם האחרים, שרודפים אחרי שלהם, וקלי דעת הם בעמקים. — כי אם לא כן, שוב לא היו לוויים הרבה. — אלה הם שוטרי כספך בפירותיו ופירות-פירותיו. היש לכם דרך מסוכן יותר מזה? ואף על פי כן, אתה הולך בו, אתה הולך בו בקרת-רוח ובלא עקימת-הפנים. מאה פעמים יאמר הלוה לתדור אל רוחך, וגם מאומה לא ידע. הוא יחשוב כינו לבין עצמו, בונה לו בנינים על גבי בנינים; ואתה הנך יושב בביתך, ויודע את אשר יארג בלב. חיים נתן היה נושא בחבו תכנית כל בני העיר וטבעם וידע למוד מעמדיהם אחד אחד. בכל עת ובכל שעה הוא יכול לשתוק ונפשו חושבת. הוא שתק, כאמור, והבא לעשות אתו עסק דבר. לפתע הפסיקו בדבורו, ושאל לו לדבר, שלא מן הענין, ונבהל הלו להשיב מן הענין... הוא לא היה מלוה, כי אם חוקר דין, הוא לא בקש להתעשר באויר, אבל בנה בנה את כספו אבן אבן ויסוד ויסוד. שמרותיו היו לו מעין, כל חתימה והתימה על טופס של שטר — רבת ענין. לא! לא אותיות מתות הן אלה, הכתובות על גליון נייר בנושפנקא דמלכא: אנכי החותם מטה חייב לפלוני ופלוגי, ואני הנני אותו פלוני. אני אדונכם, ואתם עבדי!

ובדבורה לו אשה כערכו. שנים, כי יתחברו, וילכו בדרכם ולהם דרך אחד, יעשו יותר מאחד. אהבה, תאמרו, קיום המין. לא! מושג זכר ונקבה אין כאן. יש כאן רוח אחד לבנות בכסף ולעשות כסף; רוח אחד בנופים שנים. — והתנגלו המכוונות. זו כפנה זו של הבית, ולה מעשה

ארג ועסק עם רוב אנשי העיר, ועמדה לעומתה זו בפנה השניה, אבל עוד משמיעה קול נחר... ובשתי הפנות חורשים רעה האחד על משנהו. בזה יאמר: „פן יעצם ממני“, והוא כבר עצום, ובוה יבוקש תמיד: „אך יחלש ממני, ואל תהי לו בכורה!“ שנאת כחות שונים ומשונים וריב בשר. למה לזכר תרכו נחלתו? ולמה יעשרו אלה גם בלי נחלה?

כה התבצר באותו בית על יד ה„גרמים השמימיים“ מצד אחד, ורוך נפשות פורחות מצד שני, ענין-חיים פשוט וכל ההתפרצות שבחיים. —

* *

*

מות! מעומק המות, רב-פלאים, החלו לדפוק על דלת הבית הזה, והקריאה היא להאדון, להיושב ראש. איש קרוב לשבעים ואורת הגון בחיים, אנוש עוד במיטב כחותיו, יושב בין אוצרי קניניו, אשר כבש וברא לו אחד אחד, נזכר פתאום בשנוי יסודי ותהומי, רואה את צלו... אלפי פעמים מדברים החכמים בספריהם ממהות המות, וזהו גם בגדר השכל האנושי זמן המעשים בכל יום, אבל כל זה אין מול זה המות, הקרוב לך ממש, וחרבו שלופה בידו.

משולם יהודה, המוצק כארגו והחושב בעיקר, שעוד יחיה הרבה, התקרר ועלה על מטתו בלי רצון. ביום הוא זון התנחם ואמר: גם זה יעבור. הוא הסתכל באצילי ידיו החזקים, בשכבו כך רק בכתנתו לבשרו, וירא בהם עדי הבשר, אבל ביום המחרת כבר נחלש יותר, כבדות ואי-מנוחה בגוו, ואגלי זעה ירדו ממצחו... בעיני שממון מביט הוא על הקירות ועל התקרה הלבנים, והנה אין פניהם כתמול שלשום. מקנח הוא את הזעה, לפתע נברק בו רעיון, ונבהל: אלה הם אגלי שאול. צו לביתך!

מות! וזהו דבר אחד מן האמירות בימים הנוראים: מי בקצו ומי לא בקצו. פה לוקחים בלי רחם את האדם, יובילו גופו למקום חושך, ואת הנשמה לפני כסא המשפט, לפני

הנאצל הראשון, שלית מחשבה תפיסא ביה; ואחר זה באים הם, בניך, ללחך את אשר אספת בעמל, ונצים הם על כל בלי וכלי, על כל כוס וגביע, והיה הנותר בהאי עלמא למהומת אחים. מירוק העון, תשובה בנשף החיים, חרטה, חרטה ועיון גמור בכל מעשיך בהאי עלמא, שדרך כסל למו, תובעים שם ישואלים במרומים מכל צד; ואלה מטה מתכנשים לקרוע אבר אבר, אבר מן החי ואבר מן המת...

וכך היה באין חנינה. מלאכי-המות לא עזבו את המטה דיקם. שבעה ימים סבבו אותה ועמדו על המשמר. לא עשב וענף פה לקטוף, כי אם להסיע אילן ולעקור אותו משרשו. הרופא וסמיו, בקור-חולים כדבעי. יוצאים ובאים ומלחשים, זכיום השמיני בבקר כבר מונח מת על הקרקע, ונרות דולקים למראשותיו ורגליו. הכינו עצמכם ללזיה ולצרוק הדין!

ומנהם הוא העסקן והאבל הראשי. הלא הוא אומר ה"קדיש"! הלא הוא הבן והוא היורש! המנין בבית, בימי השבעה, מרובה באוכלוסין; מת איש שוע ונכבד ליהודים. הכל מספרים בשבחו של מת; שמין את ההון הנשאר, וכל אחד עומד על דעתו ועל השערותו בעקשות. מנחם מוקף מלחכי פינכא, ויועצים ובוחנים מכל צד. דבורה רוצה חלק בהנחלה, כמשפט הבנות, והיא גם היא עצם מעצם המת ובשר מבשרו; ומנחם ממאן ומתרגש. הוא כל כך נרעש מן השנוי הנמרץ בגבולו, עד שאינו יכול לקשר, מלבד המאון הזה, את שאר רעיונותיו ולהסבם למטרה אחת; הוא רץ מחדר לחדר, פותח כל ארגו וארון וסוגרו מיד, מטפס הוא גם על עלית הבית, יורד למרתף; בכל ישים עינו, וההיקף נעדר ממנו. בינתים מודיעה לו האמה, כי בא הרב דמתא לבקרו, באו גם השוביים ושאר הנכבדים לשוב ולנחמו, ובעיקר לחנך בינו ובין אחותו. דבורה נשבעה להגיש הדבר בערכאות, אם לא יתן לה את חלקה, ובני העיר אינם רוצים להביא את הדבר לידי חלול השם...

והריב הזה כבר התפרץ. פעם אחת בין ערבים חרדה דבורה והשכינה אצלה כל כלי הכסף והתכשיטין שבבית;

ומנחם צועק, כי יפוצץ את מוחה, אם לא תליב את הנולדה. והוא קפץ ושבר ראי בחדרה. שומעים את הקללות והכלמות ברחוב. התנלע הריב בכל כעורו.

לא אאריך בפרטיו. משך שנה תמימה אכל משני עברים, ויערבב גם את העיר ויושביה. עסק ואהבת הנצחון. קנאה עקשנית נוראה ואיבת קרובים. עצמותיו של מת מתנועעות. ונגררות על פני קרקע...

והנה עוזבו דבורה ונתן חדר מושבם וישכרו להם בית מיוחד. כבתה האש המרכזית הבוערת בכל יום, ונשארו גהלים עוממות... כחולמים חלום קשה עומדים הכלים הכבדים בכל החדרים, יתמי דיתמי! אין כח מניע, אין עוד גם שאון החלוקה. בגוף עניני הכסף וסדורם, עוד יותר בתחיתם, לא ידע מנחם מה, הוא היודע הרבה. הוא מאסף את החובות — לאצילי אביו אין לו שום קשר — הוא מונה וחושב בכל לילה וממלא בעט. עופרת גליונות שלמים במספרים רבים ובינתים הוא יוצא הרבה לעסקיו. יש לו רעיונות רבים למעשים ולמסחרים, הם שוטפים ובאים, מציעים לפניו הצעות שונות מכל צד. ואינו שב מבית התפלה יחידי בלא לוויה של סרסורים; עליו אך לומר „הן“ או „לאו“, ומחכים לגמר דעתו, והוא אינו גומר; כל דבר הוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד, עליו רק להכנס בדבר ולתת לו כחו ושכלו ויביאהו לשכר; אבל הוא אינו נכנס; לעת-עתה אינו נכנס, עוד היום גדול! הלא כל פויו סופו להכשל, אדם שכמותו צריך לעיין ולחשוב ולבדוק. כה עברה עליו עוד שנה, ללא עבודה מסוימת. ומי יודע, אם הגיע לזה בפעם אחת, אלמלא הראו לו את הדרך אויביו, אחותו וגיסו, אלה הרשעים בעיניו, שהם יושבים והורשים עליו רע כל היום.

דבורה ונתן פתחו להם על יד סחר הרבית וזנות גדולה לצמר ולפשתים, למשי ולאדרת שער, והיתה החנות, הנועדה בשביל אצילים, לכסות עינים וגם לאמצעי לסחרם. מה עשה מנחם? הלך ופתח לו גם הוא חנות כזאת ממולם... פוזר נפשו מצא שוב נקודה בוערת. ואמנם המעשים התכופים: שכרת החנות, הנסיעה לעיר גדולה לקנות, הבאת הסחורות וסדורן.

אם גם תחת השגחת משרת חרוץ ויודע במלאכתו, כמו שנו
את טבעו. תוכן בקש למחצית ימיו והנהו לפניו. הוא נעשה
אדון למעשה אחד; ויש לפניו רק מבוא אחד להשכים ולהעריב
לחנותו, לחכות לקונים ולדבר עם קונים. גם אשתו החולנית
באה אחרי הצהרים החנותה ושבה. לפעמים יאכלו בהחנות
נופא את ארוחת הצהרים. בקצור, מנחם הוא חנוני אדוק,
והוא גם מוכר במחיר בינוני. אנשים, שכבדו את אביו, ועודם
זוכרים את אביו, באו אל חנותו לקנות. מנחם הלא אינו רמאי
הוא, אם גם חפץ הוא להרויח; ואם מחזק הוא את מחיר
הסחורה בשבועה, אין זה כל כך רחוק מאמת. מה שהפריע
אותו הרבה במלאכתו, הוא ענין ההתחרות את אחותו ואת
ניסו. בעיניו לא הוא בא להסיג גבולם, כי אם הם מתחרים עמו.
הוא ראה בכל מגע ומשא שלהם מעין מזמה נגדו, וחשב את
כל קונה, צועד על ספס, לגזול מידו. תחת להיות צופה ומביט
במעשי החנות ותהלוכותיה הפנימיות ולהביאה לידי דבר עושה
פרי, שוב נמטה כל תכנית לבו וכל מחשבותיו כלפי חוץ.—הוא,
המתחיל זה עתה ללכת בחיים, והכל בסיוע משרתו ועל פיהו,
חפץ להתור חתירה תחת רגלי אנשים, הולכים לבטח דרכם,
ויודעים מה התוו להם. צפור דרור נלחמת את בני הנשר!

עברו ימים, ושוב החלו ניסו ואחותו לעסוק עוד בענף
מסחרי אחר: הקימו להם חצר מחסן של קרשים ושל עצים
לבנין. וימהר מנחם, בלי לחשוב מחשבות הרבה, להשתתף עם
עוד אחד ולהתחרות עמם גם כזה. נתן ודבורה לא נטו הצדה
בעסקם זה. האצילים, שבאו אל חנותם, והיו להם אתם משא
ומתן רב גם בדיני מטונות, מאחר שתמיד הם נצרכים לכסף,
הם אדוני היערות ומוכרי החומר בכל כופר; והאנשים הבאים
להחנות לקנות סחורה, בשוכרי רחיים, בעלי משרפות, הם גם
כונים בנינים. כן סובב ומסב מסחר את מסחר, כשן גלגל את
חברתה במכונה, ומביא רב תועלת. לעובת זה הקשה מנחם
לתהלוכות חנותו, כי עליו היה להעביר חלק מרוח החיים בה,
את ממנו, להמסחר השני. ובעיקר, גם אם לא תבקשו
חשבונות רבים, לדבורה ונתן יש מול, ולמנחם אין מול...

כמעט הוא בעצמו מתחיל להאמין בזה, בראותו, איך הכל
יגע אצלו; ושונאו ואויביו בנפש אינם יגיעים כלל. גיסו ואחותו
המה עוד מלויים לאחרים, ועליו ללכת, כדי להחזיק מעמד.
להרשעים והאכזרים — רק בשם זה הוא מכנה אותם — תבוא
ההצלחה במעשיהם תמיד. עולם אי-צדק! ואתה אינך יכול
לשנות בזה, אם תצק, ואם תסבול.

ובתוך כך גדלו בניהם אלישבע וברכאל; ופה נראתה יד
אחרת — בכל אך שווי-משקל שרר פה. אלישבע, ה... הבכירה של
נתן ודבורה, כל רואיה יהללה. נערה בריאה ויפה עומדת
לפניו, והיא בעלת בינה ומשיבת רוח. נסו נא לדבר עמה
ולשוחח אתה, והיא תשיב לכם על אחת שבע; וכי תצחיל
פניה, ותמלא שחוק פיה, ונעו שערותיה, אדומות כזהב, הי
אלהים אם ישאר ענן בחביון לבכם! עלה עלה הקיץ גם בסביבה
מלאה אך עבודת הממון. וברכאל, שאר בשרה, הבן הבכור
לדודה, גם לו נתן הטבע תרומה. אל תביטו לאמו, המתנונה
והולכת, על אביו האוכל את בשרו בשנאה ובריב תמיד, — הוא
נער חמד, בעל קומה גדולה, ולו לב משכיל. בעיני מנחם
היתה בת אחותו מכשפה קטנה, ולא יכול לראותה בשלום,
וגם דבורה שטמה את ברכאל ותמאסהו. צילי משטמה ואיבה
יקיפו את הנפשות הצעירות מכל עבר, והן תשנשנה ותגדלנה
ויוצאות ממחבואן...

אבל בממשלת האיבה גם בעד קרבת הנעורים, שלא
חטאו, אין מוצא. ברכאל, בשמעו בסעודה סעודה, בבואו
מן החדר, את חרפת דורו וכל אשר לו, נשאהו לכו להאמין
גם הוא באלה, אם גם בסתר נפשו חשב, שטוב היה, אלו
ייתה אלישבע אחותו ויושבת אצלם. ואלישבע, היא גם היא,
עמדה כחרוצה על יד אמה במלחמתה את אחיה, מלחמת מגן
ומלחמת תנרה. תום ואהבת ההורים! דודה נכשל פעם אחת
באבן ויצעד כחגר מעט זמן מה; ובכל עת פגשה אותו צולע,
ראתה בזה אות, כי חורש הוא רעה על אביה. אמנם את שם
ברכאל לא יכלה שמוע מיואץ. גם היא בחוץ נפשה חשכה:

לו היה הוא אחיה, כי אז דברה אתו הרבה, ושאלה אותו דברים הרבה ...

האמנה את המאורעות אחד אחד ? מנחם נסה להסיר לב משרת עובר מאצל אחותו ולהסכו לחנותו, למען ידע ממנו צפונותיה, ורוח לו; ואין זה רע בעיניו, הוא אך לוחם, לוחם את אויביו. וגם הצד השני לא סמן ידו בצלחתו. פעם בא הדבר, בכגוד קונה תדירי בחנות מנחם ובבואו לחנות אחותו, גם לידי מהלומות. מהלומות במושב נגידים ולא בין המין העם. בושו בעיר וידברו בשניהם.

שנאה! השנאה והמשטמה בין שני הבתים האלה נעשתה לשנאה כבושה, ואין נשר. והדרך בעד בעליהם הלא היא סלילה. זה עולה ומתעצם, וזה בא מעקה לעקה. נתן ודבורה, כי קמו בבקר למעשיהם, ידעו, כי הכל נכון לפנייהם, ומנחם לחץ תמיד אל הקיר, אין שנוי במולו ואין סלוח ...

בא הצל גם בכיתם של דבורה ונתן. יותר מצל — ימי עברה וזעם היו להם. אישבע, הבת הנחמדה, ומחמד נפשם, נפלה למשכב. בתחלה אמרו: אין דבר! ועשו רק רפואות בית. אבל היא חלתה מאד, ויחושו אחרי הרופא, וישכם ויערב לבוא, ולא יכול הוא וסמיו להושיע לה. ויעברו ימים רבים למחלתה האנושה. נסו באומרי ה"תהלים", נסו לשלות פדיון לרבי רחוק, אם גם לא היה להם אמון רב בצדיקים, נסו למוד את בית העלמין בפתילות, ולעשות מהם נרות לבית-המדרש, חלקו צדקה ברבים, הם הידועים ללא-נותנים; התנפלו גם לפני "ארון הקודש", ויללו ליושב-מרום. זה כשבועים שלמים, שלא דרכה כף רגלם בהתנות. משובש חייהם צפוי למות. למה להם הונם ורכושם? —

ובכיתם מהומה, הדלת נפתחת בכל פעם, ובאות נשים ושכנות לנוד ראשן ולעוין עצות. הרופא יגרשן בחמתו וצועק, כי יפריעו את החולה האנושה ממנוחתה הדרושה לה — ואין שומע. פני דבורה היו, כאילו היא קמה מקברה עתה, ונתן, זה

המוצק ובעל הלב העז, נמס, ובמסתרים הוא יורד דמעות
ובוכה כילד...

הסכנה הניעה עד למעלה. מאלישבע נימל כח-הדבור,
ותבערת הקדחת בוערת בה, בוערת מבלי-הרף. מלאכי מרום,
בקשו בעד החיים הרכים ואל תתנו לקדוח את הנשמה בת-
יונים! רצו אל בית מנחם ו, בקשו ממנו מחילה על כל עלבון
הריב המנונה, שעשה שמות בשני הבתים, התרפסו לרגליו! —
ורצה דבורה גם היא לשם. בקרבה נכרך הרעיון פתאום, ויהי לחוות
בנפשה, כי אם יסלח לה אחיה, וישלים עמה, כי אז יסור
שבט אלה מאת בתה, ותחלם. והוא ישמע לה; לא לב
אבן לו.

ואחיה לא שמע לה! בלילה, ליל סגריר וקר, באה עמופה
לביתו. מי האמין, כי היא עשה תעשה כזאת, אבל מה חזק מלב
אם? לבה דפק בחוקה, בבואה, ונפשה כמו בצבת מעיקה, ותבקש
ותתחנן לפני אחיה, כי ישלים עמהם ולא יסור להם עוד, על
כל אשר נפל ביניהם, ותשבע לו שבועת-אמונים, כי תשתדל
מעתה לישלם כל הדורים, אם אך יאמר סלחתי! והוא לא אמר
כזאת. עמד על יד השולחן והסתכל בה בעינים מוורות, והסער
מתחולל ברוחו. בידו היא עתה, אם לשבט אם לחסד. האשה,
שלחנם הרתה אותה אמו יחד עמו, ושהיה יכול לרצחה נפש,
איתה ואת בעלה, שבע פעמים ביום, נצבת עתה לפניו. תיי
בתה הביאו אותה לכאן. מה לו ולה? לא! לא יכיל סלוח!
נמאסים אתם לי, ונתעבים. הוא צריך לצוות להם: זה חצי
דור שלם, אשר הרי אתם ממיתים אותי בהי נם ובנגודכם. את
בלעי תוציאו מפי ומביתי. למה נולדתם? מה אתם הפצים ממני
עוד? כתומר מקשה הוא עומד ושומע, שומע יותר את עצמו,
מאשר ישמע את תחנוני אחותו. היא אוחזת אותו בכנדרו, היא
לא תרף ממנו, עד כי יפרדו בשלום, והמנוחה תשוב לשני
הבתים: האם אין אלהים מומותיו? האינו בן אב אחד? מנחם,
אחי מנחם, אל נא תדחה את אחותך, רחם עלי, עלינו! והוא
לא ידע רחם; הוא מתאזר ומתחיל לקרות בקול משונה:

הרפיני, הרפיני, ארורה, הרפיני מיד ועיבי אותי, לא אתן ידי
לכם לעולם. לעולם! קולו נשבר: „תגרשני מביתך, אותי—את
אחותך?” — „לכי מזה, לכי!” הוא צועק. רעיתו נראתה על
סף החרר ונבהלה. „מנחם!” — „אל תתערבי בדבר!” עיניו נתמלאו
דם, הוא מלא חמה על עצמו ועל אחרים. אם עוד רגע תשאר
בבית, כי אז מי יודע, מה יעשה לה. — דבורה עזבה אותו בפתי
נפש. רוח חזק ינשב, ובבית מנחם נשארה עקה חשאית. הוא
ישב על הכסא וראשו נשען על ידיו. מרים מרחוק: מנחם, מה
עשית? והוא לא יענה. צללים שחורים הוא רואה. — — —

לאחר שבעת ימים שבקה אלישבע, זו הבת־רעננים, חייה,
ונקמפה באבה, ותהי תאניה ואניה. בכל העיר דברו באותו
מאורע; וכולם נדו ראשם ויאמרו: קשה־לב כזה עוד לא היה
בישראל!

גם בלב ברכאל בא פרץ ושעמום, ולא ניחא היה לו ממעשי
אביו. הוא היה יכול לשבת בחדר שעה שלמה ולחשוב בהמתה.
בעת ארוחת הצהרים הוא אוכל ושותק, אביו מדבר, והוא
אינו שומע...

יום ירדוף יום, ושנה שנה, והחמה העצורה אוכלת משני
העברים עוד ביותר תוקף. על הפרצה כחומה הכצורה של נתן
ודבורה ממר המות אמנם עלה קרום מעט; על־כל־פנים אין
פנאי לחשוב בזה הרבה בימי המעשה, בעת שנלגלי המסחר
מסובבים תמיד ומסיעים את הכל עמם. והם הלא גם יתעשרו
ויתעצמו מיום ליום, אבל הדחיה לא נשכחה. החלש לא נכנע
מפני מי שתקף ממנו. לדבר זה אין סלוח. ומנחם בודאי לא
ידע סלוח. מי ומי אשמים במולו? מי שם ממש בסד רגלו? ואין
מוצא ואין מבוא, אם לא הם. חנות מול חנות עומדת! שמה
יביאו תמיד סחורות חדשות, ופרקו את הצרורות הכבדים מעל
העגלות; ואצלו הכל — סתו, סתו ארוך... כבוכי־קברים מונחות
חתיכות הצמר והפשתן, ועל הכל יכסה האבק... חדלו הקונים

לבוא. כוחרם אתה מה' ואדם. קום וחצוב לך קבר בחיים!

לא! הוא לא יתן למוט רגלו! הוא לא ימלא מאווי אויביו הנוראים, האורבים לו ולכל אשר לו, הוא ינקום מהם את נקמת חייו, הוא יצית אש בביתם ובחנותם, יקעקעם, ימרסם, ירמסם, ברגליו ירמסם. תנו לו כחות, תנו לו כחות שבעתים, מאשר אתו. הוא מכה בידו על השלחן, בכל עת יזכור שמש, עד כי תודעו שנאתו, עברתו עוברת כל גבול.

ובתוך כך הוא יורד, יורד מטה מטה. ביתו ממושכן, חנותו ממושכנת. ביתו נתרוקן מכל כלי הכסף. לחייו נמקו ועיניו בולטות, ומלבושיו זה ימים רבים אינם מחודשים. כמת מתהלך הוא עלי אדמות, ונלחם הוא את החיים. אין משפט, הכל יענתו משפט, עולם! זה אתם קוראים, עולם, — בושה וכלימה לדעת ממהלכים כאלה ולשתוק. מנחם, הוא מנחם בן משולם יהודה, בין עניים יבוא ויתחשב, ושונאיו בנפש עולים מעלה. השמעתם ממין משמר כזה? בעלי חובו יאמרו, כי יניחו חותם על החנות, ויחלקו ביניהם את שארית הפלטה. נוגש אחד רוצה, שישכיר לו את ביתו, והוא יסתפק במדור האחרון... את דמו מוצצים ממנו, כשהוא בא לבית המדרש הוא שומע, כי מתלחשים מאחוריו על אודותיו. הוא ומצבו הם שיחה בפני הבריות. עד מתי אלהים לא יראה להם, מי הוא ומה זהו?

בא „איש משונע“ אחד מקרוביו והויד ליעץ לו, כי ישלים סוף כל סוף את אחותו. אולי יבנה. — וירק בפניו. מי שמע עונות נוראה כזאת? הוא יצעד על סף הטמאים! הוא! קחו סכין וחתכו אותו לאברים אברים. לעבד כנעני ישכיר את עצמו, על הפתחים יחזור; אדרבא, יכירו וידעו כל באי עולם לאיזו מדרגה הביאו אותו, ועל ביתם של אלו לא יעבור! מי שהנה ברוחו את הרעיון החצוף הזה, מותר לקרעו כדג. הא! הא! הא! צחוק פרוץ יתפרץ מפיו. כלילה על משכבו הוא יושב במטתו ורואה בעיניו את ה„סמך-מס“, את היועץ... כל מלחמתו את אחותו במשך כל השנים היא לו ככדור כבד, שהוא מחזיקהו

בידו. הישליכהו לארץ? בשעת גסיפת האדם ועמידתו לפני
התהום גם בקעי מחשבה כאלה עולים. אופל מסביבו, אופל
תמהוני בוקע גם מבעד לחלונות...

וחנותו נסגרה, נסגרה לעולמים. וביתו, בית אביו, שבנה
לדורי דורות, עומד להמכר ולהיות למדור לאחר. סאת עוני-
נפשו נתמלאה, ואחוזו השבץ, וירד, עני ומת — ועוד אין הוא
בן חמשים — שאולֵה.

הבנים והאבות.

(ציור).

בטבור העיר, פנוי לכל הצדדים, עמד בית וחנות המרכולת של פנחס נאמן, ונראה למרחוק בכתליו הלבנים ובגגו הירוק. הבית טפל היה להחנות, ובו אך שני חדרים קטנים וצרים; תחת זה החנות רחבה ורוחה בה. אך בשלש מעלות נעלה אליה; ובכואנו פנימה, כבר נראה את החיים השוררים בה. פינחס נאמן הוא בעל שפע מימים ימימה, אבל לא אבד את מתינותו, וברוח שקט הוא מוכר ומודד, לא ידבר, אך הירידים עסקניות והקונים אינם מחכים הרבה אצלו; סחורתו, אשר ימכר היא טובה ומשובחה, משקלו נאמן ולא יעות; ועל כן יכנוהו נאמן. הוא היה גבה-הקומה וצנום-הפנים. על מלבושיו שורה תמיד אבק קמח, — גם מיני קמחים הוא מוכר — מנעליו ישנים, ולו בעצמו אין כל הצטרבות... בששת ימי המעשה עמד בהחנית מבקר עד הערב, תפלתו ואכילתו בקצרה, וגם ביום השבת לא התפלל הרבה. לא שהה באכילתו ולא שח, אבל ישן הרבה. נפשו שתקה תמיד, ולא היה לו עסק הרבה אפילו עם פלג גופו, הלא היא חיה, חיה'לה הנכאית התדירית שבעיר. אשה קטנה וכעורת הפנים, שהסירה ממנה זה רבות בשנים את עול הבית ואת החנות גם יחד; והיא סובבת כל היום במלבוש ישן של משי שחור ובמעטפה ירוקה ככרתי לאסוף נדבות ולחלקן. היא מאספת ממון בעד ה"תלמוד-תורה", בעד ה"הקדש" והתמחוי לעניים; היא מגדלת יתומים, משיאה בנות עניים, שהגיעו לפרקן,

זאין לה שום רעיון אחר במוחה רק לקבץ ממון, כל יתר הדברים קהו אצלה; ולהיותה שכיחה תמיד בכל בתי-העיר, נהגו בה קלות-ראש במדה מרובה, וגם זולזלו בה לפעמים; אבל היא לא השניחה בכל אלה, וליום מחרת כבר דפקה על דלת אותו בית, שעוד ביום אתמול השיבו פניה ריקם. לפינחם ולחיה'לה רק בן יחיד אחד ושמו ישעיה-דוב, ובנים אחרים לא נולדו להם.

ישעיה-דוב דר מימי נשואיו בבית מיוחד, ולו בנות רבות ובן אחד, וכל יתבו על אביו. הוא גם עוזר לרוב בהחנות ויהי בעל שכל חריף ומבין בחיים, אבל איש נמהר היה ויהיר. הוא היה גם בן תורה ממין מיוחד. ואעפ"י שלא למד הרבה, ידע הרבה, דן ושח על הרבה... הוא היה קטן הקומה, יפה הפנים מעט ובעל זקן עגול ושחור, — לאביו היה בטרם זרקה שיבה בו זקן אדום — והיה לבוש בטעם ונוהג איזה סלסול בעצמו. את הרב התוכח תמיד, את השוכ"ם דמתא היה אוהב לריב ולהראות להם אי-ידיעתם בתורה. את משכילי העיר התחרה בתכונה ובחשבון; וגם היה יודע נגן מעט, מחבב את קולו וחושב את עצמו לבעל תפלה משובח. בטבעו היה איש אוהב במלה וטרוד ביחד; לפעמים שרת ירח שלם בחנות או יותר ויכלכל הכל במשפט, ואח"כ התבטל ממלאכתו וישב בבית המדרש ללמוד, ויחל לנסות את הבחורים ואת האברכים ולשבח עצמו בעיניהם. והוא לא היה כאביו נאמן. אדרבא, מדבר תמיד לא אמת ואומר דברים, שלא קרו; — אבל לא מצד השקר עשה כאלה, כי אם מצד הדמיון ומעלת החרות הגמורה, שיש בכגון דא על דברי אמת המוגבלים... לו גם אשה יפה, מאד יפה, ולה חוש יופי בהנהגת הבית ובסדור הכלים בהחדרים הנמוכים. כל הבא לשם, הרגיש מעין קד שירה. שם בבית ישעיה דוב ורעיתו פריל היו מקבלים את כל מבקר בסבר פנים יפות. לשתות שם חמים ממיחם נוצץ ומצלחיות מאירות כבדולח היה עונג. ואז היה גם ישעיה דוב משיח בלי הרף ומרחף ממעשה לדמיון. —

ובנו יחיאל, בנו יחידו של ישעיה דוב, אינו בעל דמיון

כלל. יש בו מהיבשות של אבי אביו, גם גבה הקומה הוא כמהו, אבל רוחו עקש ואינו ישר כמהו. אביו חפץ ביד חזקת לעשות אותו ללמדן; והוא לא היה למדן כלל, וגם לא אהב את הלמוד. מן החנות הרחיקו אותו. יחיאל יהיה לבחור חשוב וגם מלבושיו תמיד היו חשובים; וכל רואיו חשבו, כי יש בו מה. כה בא הדבר, כי עלה ביד אביו לשדך אותו עם בת איש אמיד ונחמד, ויקבל נדה אלף וחצי ר"כ. סכום גדול ונכבד בעירות כאלה! אמנם כלתו לא היתה יפה כל-כך, קמנה היתה ונחמנית. אבל לא זה הוא העיקר!

לא אאריך, יחיאל כבר נשא, כבר ישב שנתים על שלחן חיתנו ושנה אחת על שלחן אביו. לו כבר כסף בשני אלף ר"כ, ויליו להתחיל לעשות במסחר, רב מופלג לא יהיה, זה ראו כולי עלמא, ולמה יבלה עוד זמנו לריק?

ובימים ההם כבר זקן פינחס מעט, על בנו ישעיה דוב להתערב בעניני החנות יותר ולעסוק בה באמת, הצרכים מרובים, כי על החנות לפרנס שני בתים, ומצב החנות אמנם בטוב; אבל דא עקא, כי אין סחורה הרבה בשם ולרוב סחורה דרוש כסף הרבה, וכסף מוזמן אין לבעלי החניות. זה כבר תבינו. —

כה הכנים, בן הבן יחיאל, בהגיע מועדו להתל לנסות ידיו במסחר ובמעשה, אחרי שקלא וטריא ארוכה והתיעצות עם חותנו, את כספו להחנות ונעשה בה שותף שלישי...

ולהחנות אורה ורוחה. מעט כסף הוציאו לתקן את הבקעים, ללבן את הכתלים ולרצף גם את המגרש לפני החנות באבנים; וכעד הרוב קנו סחורות חדשות, ולא אך מעיר השחוז הסמוכה קמעא קמעא, כי מרחוק באה ובמהיר יותר נמוך.

יחיאל, אשר הרוחניות שלו לא יושבה איתן בלבד, למד בזמן קצר להיות חנוני, ללבוש בגדים פשוטים ולעמוד כל היום בחנות; ורעותו למדה את המלאכה, למכור ולמוד ולדבר אל הקונה בלי-הרף, עוד ביותר קלות ממנו. המה שכרו להם מעון קטן בשכונה וישבו כל היום בחנות, גם ארוחת הצהרים הביאו להם שמה, ולא הסיתו את עצמם מהחנות אפילו שעה אחת.

לא עברו ימים רבים, והנה החדשים האלה, שמקרב באו, בקשו גם להיות אדוני החנות בכל—בקול הזקן חדלו לשמוע, ויהי בעיניהם למשרת פשוט ולא כבודוהו כלל; והוא נשא הכל בחבו, כאילו לא בא שנוי כלל. אבל גם את האב עצמו, שימים רבים ירא ממנו, לא כבד כל-כך יחיאל. עינו צרה בצרכיו הרבים של אביו, ויתלחש תמיד את רעיתו, אם ראה אביו נוטל כסף או גם מן הסחורה לצרכיו.

והחלו דברי ריבות מעט. יחיאל דרש, כי כל ההוצאות להצדדים יהיו בשעורין. באו אנשים ותוכו ועשו שטר כתוב וחתום, שבו נאמר, שהזקן יקח כך וכך לצרכיו, הדור השני כך וכך והדור השלישי כך וכך. ואל תחשבו, שמעתה כל הרכסים היו למישור. יחיאל ורעיתו החלו למצוא תואנות על העומדים עליגבם בשנים.—ציירו לעצמכם, האב הזקן, שחמשים שנה רצופות הוא מושל בהחנות, והוא—עבד החנות, איש שתוכו רוחו וגוו שייכים להחנות הוא אינו מבין להתהלך את הקונים היטב; ואלה, בני-הצאן החדשים, שעוד לפני זמן לא ידעו את האלפא-ביתא בקניה ומכירה, המה ילמדו אותו באלה בינה... יחיאל מוכיח את אביו, ומתוכח עמו קשה. האיש שהיה בנך, הלך אתו ברצועה, חנכתו ולמדתו מראשית כל והיה ברשותך ונכנע תחת רצונך ימים רבים, ועתה יחל למרוד בך, לחשוב עצמו חכם ממך ואדון לך. מי יכול לראות כאלה? הגידו בעצמכם.

ולשוא שפך ישעיה דוב את מרי שיחו, בתחלה אך לפני רב העיר, ואחר כך למתי סודו ואחר כך לכולי עלמא... אין שומע לו. בן מורד באביו, כלה בחמותה! אשתו של ישעיה דוב שלחה החנותה וברישה עשר ליטרות נופת—ונתנה הכלה רק חמש. שעוריה. ישעיה התעבר ויאמר: כי יגרש את עז-הפנז מן החנות, ובנו טוען: אני אדון החנות, לי הכסף ולי הכל. הוא כבר החזיק במפתחות החנות. הוא פותחה והוא סוגרה ואוצר הפדיון בידו.—אמרו נא לגדור בעדו הדרך ולא להניחהו לעשות זה.

הנה גם הגיע התור אצל ישעיה דוב לשדך את בתו

הבכירה אחרי בנו. עליו להבטיח נדה, לתת מתנות ולהכין את עצמו לנשואין מיד, כי בנדה. והאח אינו מניח. הוא יחשוב גם את חלק הרווח, שעל חשבון אביו — ומאז הכניסו את הממון החדש בהחנות התעלתה ותביא גם ריוח רב — לגולה ממש. ואם תמעון עמו ותוכיח לו, כי לא לו הצדקה, לא ישמע לך ולא יבין לך. אלם לבנו... האב והבן כבר לא ידברו יחד. פני הוקן שחורים מעצב, אם גם מחשה. אומרים בעיר, כי פעם חפץ הבן גם להרים ידו באביו, כי התקצף. שערוריה! השמעתם כזה בין היהודים?

ובימי מחלוקת הללו נפלה מלה אחת—, מי הוציאה בראש? לא ברור,—והמלה אומרת: יחלוקו! זה חפץ לקחת הכל ואלה אינם חפצים לתת. אין אפשרות לשני הצדדים לחיות ביחד ולעסוק בחנות ביהד, יחלוקו, יקח הלו מה שהכנים עם הרוחים ויצא וישארו אלה בחנותם בלעדיו ככתחלה.

יחלוקו! וכשיצא יחיאל, יצא עמו ממונו, יצאו עמו רוב בנין ורוב מנין הסחורות שבחנות, יצאו גם שני כחות עובדים. יחלוקו! ומה יעשו אלה בממונם או גם בסחורתם בלי חנות, בלי חנות זו המפורסמת וידועה ועושה פרי. מעבר מזה ומעבר מזה חושבים בדבר ושוקלים בדבר. יחיאל אינו האיש, שיכולים לסדר עמו ענין; וגם ישעיה דוב מעורבב עתה ברוב ונפשו מרה עליו. בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. האם לא נתקיים בו מקרא זה במלואו?

וחלוקו! יחיאל שכר לו חנות אחרת, ויחל להוציא את שלו ולהסיע סחורות רבות שמה. ובא אביו ולא הניחו, גם הוקן השותק המיד נשתנה היום ויאמר: זהרף! מרבים אתם לקחת. התערבו אנשים משני הצדדים ותחי מהומה. יחיאל גם שכר לו אנשים להחזיק בידי האב. שוד בצהרים! נושאים תיבות תיבות מלאות סחורות. המיה ברחוב! נערים וכל הולך ושכ מתקבצים לראות במחזה מלחמת בן ואב. ישעיה רודף אחרי נושא סבל ומשליך התיבה מעל שכמו, והסחורה מושלכת לארץ. קצף וקללות! אם לא יפרידו ביניהם, תהיה יד איש באחיו. מיום שעמדה העיר על תלה, לא היתה יעוד שערוריה כזו.—

מלא בושה השכים ישעיה ליום המחרת, בשבת הריב והפירוד הגמור וירא בחורבן החנות, אין תיבה שלא נתרוקנה, אין בקבוק עומד על עמדו. לקח לקח יצא הלציו הכל ואיתו הציג ככלי ריק. — ובאותה שעה החל בנו לסדר את הסחורות בחנותו השכורה; אבל עיף הוא מאתמול וקולו נחר מאתמול. מעט לא שלם גם הוא ברוחו. בור גמור הלא אינו ומכבוד אב נאמר שם ...

רעיתו אמנם נסתה להשתיק מוסר כליותיו; ובימים הראשונים לשכחול חנות, הלא המרדה יתרה ו, המוח חושב באלף דברים, צריכים לבוא ביחס עם זה ועם זה; צריכים לרכש קונים; חנות של פינחס הנאמן ידועה וחנותו של יחיאל אינה ידועה וחדשה היא מקרוב באה. —

והבריות דרכן לבוא במקום שכבר רגילות לבוא. שם יש קונים, אבל אין סחורה אך מעט; ובכאן סחורה רבה וקונים מעט מזעיר. — ואם גם יווילו את המחיר לא יועיל, אנשים רבים בעיר, שהרשיעו את מעשיו נגד אביו, חשבו גם לחובה לפסוח על חנותו. גם האכרים מסביב והפקידים המעטים באו להאב ונחזו את הבן.

אבל מה יועיל רוב הבאים, אם כמעט אין מה למכור. מכל סחורה נדרשה יש אך מעט. וכסף עובר למלוה בעיר אין; ובעיר המחזו אין נותנים סחורה בהקפה. צריך אתה לשבור את מוחדך, בכל פעם נוסעים שמה, להשיג כסף מה, ותמיד לא יספיק, ולהכעיס רבו הדורשים על המוכן. סדר לא טוב בעולם! אבל כה מתנהל הכל שבוע שבוע. ישעיה לזה גם סחורה משכניו ונותן להם ריות מה. הוא מנסה על ימין ושמאל להחזיק מעמד; וגם יחזיק, אחרי שהמקור שלו נאמן. ובנו לא יחזיק, אם גם יסודו נאמן, מה תועיל הסחורה הרבה והסדורה במשמר, אם אין קונים דיים, אם אתה מאסף ומכין ואין מוצא. עונשו דבר הזה עוד לא פלס לו נתיבתו, ואולי באמת עונש הוא. רעיתו שוחקת על זה, אבל בכוא יום השוק, וכולי עלמא מוכרים הרבה, והיא אך היא מוכרת מעט, אך מעט, חושבת גם היא בזה. מי יודע? בספר התפלות יש רמז על זה ... ולו לא היו

עקשים, שוב היו מתרפסים. אבל המה, שלהם הרכוש וחנות מלאה, יתרפסו. —

כה עברו שלש שנים, הסחורות נתקלקלו אצלם, זרם קונים כדבעי לא בא, סרה ההצלחה מעליהם תחת נג אחר. וסוף היה, שבא המשבר ויצאו כמעט ריקם. הזקן מת בינתיים בשבע והלך לעולמו.

ונסלח להם מהאב. מה יעשה אב עם בן-יחידו ללא להם? המה נתקבלו שוב בהחנות לעזור. האבות שונים מהבנים!

אויבי.)

(ספור-זכרונות).

לפני ימים רבים קראתי ברומן-נעורים מאת אחד המשוררים הגדולים ספור בתוך ספור, איך שבימי נעורי הגבור, והוא עוד בקר בבית-הספר, נהפך אחד מרעיו לֹא לאויב ויענה אותו עד מות - ואזכור, כי כדבר הזה קרה גם אותי, כל פרט כפרט וכל מאורע כמאורע. ברגע ההוא השתוממתי מאד ואמרתי, אי מזה ידע אותו המשורר, והוא אינו מבני-ברית, וגם יושב הוא בארץ רחוקה מעמי ומולדתי, מה שקרה אותי בארץ העברים? ובנותי וחשבתי לַמַּלְאָכִים בציור המעשה הזה, ויבוא רוח להשיאני לאמר לחדול ממנו ולהניחנו בקרן זוית, פן יאמר, כי לקוח הוא עמדי מעם זר ולבשתיו רק מהלצה עברית. ואם לא שמעתי בקול הזה ואסַּפֵּר לכם, קוראי, ספור זה היום, - הלא רק יען, כי לא אוכל לכבוש את נבואתי ולהמית את אשר בקרבי. ואלהי הרוחות הוא יודע, כי סדנא דארעא חד הוא, וכי לַכֹּל חי תחת השמש עומד השמן נגדו...

בימים ראשונים אָחֵל.

יחיד ורך הייתי לאבי ולאמי. והם משני עברים באו. אבי מבית רבנים היה ומגדולי היחש, מבני אנשים העומדים יותר בשמים מאשר על הארץ ותורתם אומנותם, ואמי מבית

(גדפס ב, הבקר).

בעלי-בתים אמידים וקצת נגידים יצאה. המשפחה התורנית מושבה בארץ אוקריינה הרחבה, ארץ מישור ויכול רב ונחלי מים; והמשפחה האמידית חיתה בפורוליה העליזנה, בארץ אשר אדמתה אדומה, יערותיה פרושים ועמיה-הארץ עובדים בה קשה. וכי תצא מארץ לארץ, אם גם נעליך תמיד ברנליך ומקלך. מקל עס-גורד, בידך, ומדינות הגוים ידעת, מה מאד ידעת, הנה ה' שתי אלה יעמוד כך. מן הצד האחד כבוד האבן ומן הצד השני נאות דשא — והנשמה מתחלקת ואבד לה מנוח...

עוד בטרם לבתי אל החדר יראתי את העננים, יראתי את העננים הכבדים, העולים להקדיר את השמים ולהשחיר את העולם. במוח הקטן של בן שלש לא קננה עוד התורה, כי מאפלה נצא לאור גדול, או ש"הרע הוא כסא להטוב", וגם את דבר השבועה, שנשבע אלהים לבלתי הביא עוד מבוך על הארץ לשחתה, לא עוד ידעתי. וארא והנה ענן עולה בירכתי הרקיע. והוא מתגדל ומשתרע על הכל, והנה השתור בולע את התכלת, וכמו מכסה סתום נפרש על ראשנו ואין בקיע ואין ניצוץ אור. הבריאה חילמת חלום קשה, הלב כמו אסור אל מה והנשם יבוא בועם ובסער וירד, ירד בלי הפוגות, ויהפוך את עדן האדמה לנחל; והמים באים ועוברים את פי הדלתות וחודרים אל הבתים למלאם מים, ואני קופץ מספסל אל ספסל וצועק מרה מפחד. גשמי אוקריינה בשמץ עוזם, מי לא ידעם!

מן הטבע אל ממלכת האלים! בערבי שבתות עם חשכה, כי יחלוף היום, אשר בו מהפכה בבית, ערבוביה ומלאכת-נקיון בכל החדרים, ומרדה רבה בבית-המכשלות. אין פנה, אשר נוכל לשבת שם במנוחה, ואין מקום בעד הרגלים הקטנות. החלונות יושפשו, הרצפה תכחל, מעמידים את הכלים ופורשים לבנים מבהיקים על כל שלחן. כי יום שבתון לנו יבוא, ונצב כל איש לבוש חדשים. גם שמין דבר לא ישאר על בשרי מימות השבוע ומאבק השבוע, ואני עומד מרוחץ ומלובש; ואמי בעלת

הבית, קומתה גדולה ולבושיה נקיים. חגורה סינר מבהיק ומטפחת של זהב משי על ראשה. שעת הדלקת הנרות: שני נרות מימין, אחד קטן ואחד גדול, ושני נרות משמאל, אחד קטן ואחד גדול, ואחד עולה על כולם באמצע, כמראה הקשת. מנוחה, מנוחה-אלמת תבוא, ובידיה תכסה האם את עיניה ושפתותיה דובבות.. רגעים נצחיים!

וחרד כל הארג הרך של אלף הימים, אשר על שכמי, מפני יום האתמול הארוך... והרגשתי, כי אם ירימו את המסך מעל העינים, ואראה עולם חודר בהן, אשר לא אבין שיחו, והוא קרוב אלי, כמו בחוון, ונפשי מפכה, מפכה מאד. המית-פלאים ועקת-פלאים!

אל החדר! ראשית ימי קיץ. א' ועירא של "ויקרא" מתנערת והיתה לכל בן ארבע מן הזכרים בכני היהודים להתחלה, שאין לה סוף, ולחותם חייו... וקמו בבקר ועשו מעשה ריקים, ועל הרקיקים פתוחי אותיות בדבש, ונשאו גת הנער המרוחץ והנדה עמוף במלית לקרבן הספר... אנשים רצים לשוק, לעבודה ולחניות, נשים יוצאות לקנות צרכיהן או מלוות הן את הפרות והעזים, אשר אחרו לקום, לשדה מרעה. שם בהחדר שלחנות ארוכים של עץ פשוט וספסלים ארוכים, ועליהם יושבים נערים ונערות מכל המינים ומקרקרים. המלמד מקבל את הפנים החדשות בנעימות עשויה, ומושיבים את החי הקטן בראש, ופותחים לפניו טבלא גדולה, ובה שורות שורות של אותיות ונקודות שחורות... ומראים באצבע על הראשונה; ופתאם תפול פרוטה של נחושת על הגליון מלמעלה, ואומרים להתינוק בבחינת אדם: "המלאך הביא לך את המטמון הזה חלף, אשר תלמוד", ונתנו לו גם את הרקיק של דבש לאכול. הרי תורה, והרי שכרה!

ואני נבהל הייתי מכל מראה עיני. ערך הממון לא היה תקוע בלבי, הדבש לא מתק לחכי; ובפנותי וארא נער אדמוני, ולו כמעט עינים אדומות, יושב ממולי, והוא שולף אלי מבטים

זרים. נשאתי את קולי ונעיתי בבכי! המלמד נסה להרגיעני. האיש, שמביא אותי, פתה אותי בכל מיני פתויים, ואני בוכה וירא מאד מפני המביט אלי... אני בוכה בלי הרף. בארבע שנים ושלשה חרשים נפגשתי בחזון עם השטן, עם שטני בעולם. —

ובלכתי אל החדר אחרי-כן יום יום, נתקלתי תמיד בנער האדום ההוא ואירא מפניו מורא גדול. אליפלט היה שם הנער, ואביו חצי סוחר וחצי מווג ויושב לא הרחק מן הקלויז. וכבר השם בלבד עורר בי רושם מוזר, ולא אדע את נפשי. אליפלט היה גדול ממני חצי שנה ועב ממני בבשרו. צוארי ארוך, והייתי יכול לסבבו ולהרימו לבל עבר; ולו ראשו יושב על כתפיו, שפתיו עבות ומראהו כחיה. הוא היה רגיל לחטט באצבעו בחטמו, ופעם תחב לי אצבעו המלוכלך בפי, עד להקיא. מאחורי היה בא ויספק יד אל יד להפחידני. זוכורני, שבאתי פעם במעיל חדש לחדר, ואני כבר ידעתי אז את ה"עברי" ישר והפוך ולבי גם עלי, ויקח הנער סכין ויגזור לי את כפתורי אחד אחד. וכחו פי שנים, והיה אם אֶאָבֵק עמו. והפילני ארצה ורכב עלי וצרמני בשתי אוזני.

ואם קבלתי עליו לפני העוור והרבי, או הוסיף עוד לענותני. ספרתי את הדבר לאבי, ולא הבין לקשי-רוחי. חגרתי עוו ברוחי ונגשתי אל אביו וקטרנתי עליו, ויאמר לי: אם מתגרה הוא בך, התגרה גם אתה בו. שניכם הנכם שקצים. שניכם! ובנפשי הצעירה עלה כבר אז רגש התנגדות. מה? אני בן אבי, מבני התורה, המתרגל כבר במצוות ובמנהגים, והנני נעשה בפיו שותף של זה הנער הגם.

בן שש הייתי. נפתחו לפני מראות החומש ומבראשית. הנה הניגוד בין קין וחבל ו"לפתח חטאת רובין". ורבי מסר לי את באור המלות: ולפתח — פאר דער טהיר. חטאת — די זינד, רובין — אָווערט. "שבעתים יקם קין". וימי הסתיו קשים, גשמים מרובים מרכבים את פני האדמה ועומק הרפש כרבע אמה. אין מוצא ואין מבוא לקטנים כמוני. פני השמים קודרים. והעוור הראשי נושא צרור ילדים חגורים באבנט וקשורים על

כתפיו לבית החדר, ובין השלשה הנשאים קין והבל גם שניהם—
אליפלט ואני יחדו. —

והנה יוצא אברהם את פני תרח אביו מאור-כשדים והולך
לבוא ארצה כנען; שם יקח את הגר על שרי; הגר תלד לו
את ישמעאל, ושרי את יצחק. זה פרא-אדם ידו בכל, וזה —
זה הוא יצחק. ומתגודד בן האמה עם בן הנבירה ומענה אותו.
וככל זה יקרה אחרי כן גם את יעקב ואת עשו. „ויתרוצצו
הבנים בקרבה“; ואני לא אבין, איך היו שנים אלה שני אחים,
זה האדמוני וזה התם. „ויברח יעקב מפני עשו אחיו“. בכיתי
והתחננתי לפני אבי, בעבור ימי החורף ומצוקותי על ידי
אליפלט גדלו, כי יקחני מחדר זה ויתנני לחדר אחר. והוא
יענה, מבלי הבין: לא אקפח את פרנסתו של מלמדך בחנם.

רוח והצלח עמד לי לשנה, לשנתיים, לשלש שנים. מצבו
של דוד אבי אליפלט הורע, ובאו הנושים ונגשו בו. בעירנו
לא יכול להחזיק מעמד, וינסה לצאת הוא וביתו לעיר אחרת
יותר גדולה, לבקש שם את פרנסתו. מעשה כזה לא היה מן
השגורים אצלנו, כי הורגלו בני עיר מגורי לשאת עליהם עול
החיים הקשים עד תומם, ולא היו משדרים את מערכת-המול
ביד חזקה. ואני שמחתי על הדבר, ואולם גם הרהרתי בדבר.
מצד אחד הוקף לי, ובלכתי לבית-החדר או לבית-המדרש הייתי
הולך בלי מעצור ואין פגע על דרכי; ומצד השני אמרתי—אם
גם לא מפורש כמו עתה—אם אין מעצור פה, הן ישנו שם...
ריק היה ביתו של דוד שלשה ירחים, קודם שנכנס בו השוכר
להתישב שם; ובכל עת אשר עברתי על פני החלונות האלמים,
ראיתי כמו צל אדם מרחוק, ונדמה לי כי הוא השמן... „ורדף
אותם קול עלה ידף, וכשלו — ורודף אין!“ את המלים האלה
מן התוכחה האיומה בתורת-כהנים, אשר עשתה בי שרמת,
לא הבינתי כערכן, ואמרתי: איך יאמר, כי רודף אין —, ויש
רודף.

ולא אתאזר לכם בארוכה את ארבע השנים האלה, ימי

החומש וימי הנמרא, ולי כבר ימי ספרי-מוסר מעבר מזה — וימי הפוסקים מעבר מזה. דינים ומשפטים! הלכות וחקים ותורות, אלפי תורות ומעשים ונדנונים בין אדם לחברו ובין אדם למקום, בין ישראל לגוי ובין חי לבהמה, כל אלה עברו לפני עיני שכלי והוגיעו הרבה את מוחי. את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו! את זה תעשו ואת זה לא תעשו! וכני אדם עושים, אוכלים כזית מבהמה, שנשמטה הגרגרת בשעת שהיטתה, מטמאים עצמם בעצם פחות בשעורה, חפר זה בור ברשות הרבים, ובא זה וסתמו. דיני ירושות ונחלות! אשה זו הביאה לבעלה מאה שפחות ומאה עבדים, ולבסוף נתרושש ואין לו במה לשלם כתובתה. עולם רחב במאורות ובמעשים! זה נשבע ופטור, וזה מעיד ונמצא מוזם. לפני גם ארבע מיתות בית-דין נחנו, ואת החייב לשרפה, היו קורעים את פיו בחזקה ומשליכים את הפתילה הבוערת בו... וכל אלה צריך אדם להבין על פי הפשט ועל פי הקושיא ועל פי שקלא-ומטריא ארוכה. חמשה ימים בשבוע תשב בחדר ותענה את מותך קשה מבוקר ועד ערב, ובימות החורף הקצרים גם כלילה, ואין מנוחה. ולי אין מנוחה פי שנים. מאז סר אויבי מבחוקי, כמו יד אלהים היתה בי מבית. בימי-החורף צבו רגלי, ורק בקושי הכנסתין לתוך נעלי, והן דחקו אותי תמיד ואסבול רוב מכאובים.

ובקיץ הזכיתי במחלת-העור, ואחטט בבשרי עד זוב דם. פתאם החלו אזני לזוב, ובהרפאן ונחלשו עיני; ועלי היה לשבת בחדר אפל ימים רבים, כי קשה עלי אור השמש, אשר הוא מרפא לאחרים. ושם בסתר החדר היה לי פנאי לחלום בהקיץ ולצייר לי את שבעת מדורי הניהנום, שבהם נדון אדם, אם יחלל את השבת או ישל באיסור אחר. בספר „שבט מוסר“ ו„שער הקדושה“ הניתי בימים ההם הרבה...

ובאופל יום כזה ואישן, וארא והנני עומד על סיר נחושת גדולה ושני נערים שתומי-עין עומדים ומכים במטילי ברזל בסיר, והקול מצלצל ומרעיש; ואני קורא: הניחו! הניחו! והם אינם שומעים לי, אז נתבקעה הסיר, והחלו לזחול נחשים ועקרבים זמיני רמשים גדולים ומשונים. ונבהלת, ולא היה רות בי מרוב

פחד. ואשמע קול קורא: אלה הם אויבי האדם, כי יחטא. ואשמע קול אחר פרוע ואומר: גם כי ישוב, לא ימלט. ועל דבר רשע וחוטא הלא קראתי אז. הקיצותי ומששתי את כל עשר שנותי המעטות ובדקתי אחרי חטאים ועיונות, ואענה את נפשי וגם צמתי על פי רוב עד חצות והתמוגגתי בדמעות, לדעת את מטשלת השטן...

בימים ההם, ואני כבר נרפאתי והלכתי שוב אל החדר, ללמוד ולהגות בתורה הגלויה ולשוב אל ממלכת האדם ומיצריו, והנה חלתה אמי מחלה אנושה ותשכב על מטת-המות, לא ירדה ממנה חיה. עלה רקב בלבה, צבו רגליה וכטנה והמים הנגרים עולים לחנק אותה. — רופאים, נשים וקנות, ורביים — כל אחד הביא את כמו ולחש-מרפא שלו ויתערבו כלם לקטב-מרירי, אשר מלא את החדר. האמה תגנוב בסתר ובגלוי. אין גבירה לבית. השכנות באות ולוקחות, שואלות לשלום הרבנית ומצטערות מאד ושואלות להן זו נפה וזו לחם וזרות או עצים ונחלים. הכל הפקר! אבי יושב על ספריו ודן. בבוקר, בעלות הבוקר, לא נטמא עוד העולם ממשא-זמתן, הוא הולך אל המקוה, ואחרי כן הוא שב ואומר תהלים ומביע במזמוריו את צערו ושיחו, וקרא לזה תפלה. רחמי-שרי מרובים; ואם רק רוצה לרחם, יכול הוא להחיות גם מי שכבר כתוב למיתה. אמרו כבר גם "תהלים" ברבים בצירוף האותיות משם אמי ישר והפוך ובמזמורים מתחילים באותיות: אל נא רפא נא לה. תכסיסי ישראל! עם מלומד באלה. והארון, אותו הארון, שאני זוכר אותו עוד מימי סרני הפלשתים, הנה נפתח, נפתח להתפלל בו. וביום מהומה רבה נמודו בית-העלמין הישן והחדש — ולא סר מר המות. בת עשרים ותשע שנה הובילו את אמי לקברות. אחרי בכיה ויללה רבה הונחה על הארץ וטהרה כנהוג. נושאי המטה עושים את תפקידם בלי הרהור, עם רב מלזה את אשת רבם, נערים מקשקשים בקופות וקוראים: "צדקה תציל ממות!" ואני ירעתי, כי אמי היתה נותנת צדקה הרבה בסתר ובגלוי, ולא היתה אשה טובה וכשרה כזאת במלוא כל הארץ. אל

תשאלו לדרכי ה', הוא לא ישיב לכם נכוחה וישים לב בסתר פנים. — — —

יום תשעה-באב לפני הצהרים!

היום הזה, כי מתחיל הוא לבוא עוד מיום אתמול בערב, וגלגל כל עם היהודים בביצה טבולה באפר לחצץ שנים. כפיית המטות! הספסלים והשלחנות בבתי-כנסת ובבתי-מדרשות יהפכו על צדם, ויחף בלי נעלים יושב העם המכבה על הקרקע. והשמש אסף ננהו. האופל יבוא, ולאור עשיות קטנות או נרות עבותים העשויים דונג ירוק, מתחיל החון לגנות בנוסח-בוכים: איכה ישבה בדד העיר! בכה תבכה בלילה! גלתה יהודה מעוני! ואז מתעורר בקרב כלם פחד מקשה, ובצללים עלי הקירות מתנועעים רעבי ירושלים; בתולותיה נוגות! ידו פרש צר ורחק ממני מנחם! אלף ושמונה מאות שנה אחרי החורבן יושבים הבנים ובני בנים אבלים ומגודים. וכאשר יחל החון אמנם להגביר קולו ולנסח: אני הגבר, אני הגבר, שלש פעמים. קינות הכהן מענות, אשר ידע לקונן מאין כמוהו, יתמו; ואחריהן יבואו בעלי הקינות המסודרות בשפתם המאובנה. ולנו בני הנעורים כבר ארכה השעה, ואנו מחכים לצאת הלכנה ולטייל ברחובות באנפילאות לבנות ולשבת על יד מדרש-איכה רבתי וספוריו וחכמת הייני דבני אתונא, עד אשר תבוא הצות הלילה; ובין כהצות ובין הצות נעמוד על רגלינו ונחכה, אולי יפתחו השמים ויגיד איש איש מכם את בקשתו המיוחדת חיש מהר כלפי מרום, ואז כמעט נפל כובד האבן מעל לבנו. —

וביום המחרת, בתשעה-באב עצמו, השמש הנה יצא. אין תפלין לגדולים, אין עול לקטנים. בני אדם מאתמול יושבים בכל אותם המקומות מאתמול ומאריכים בקינות עד יגיעת נפש. גם המהדרים והיראים מתגנבים ומסתכלים, אם עוד רב מספר הדפים... בעזרה כבר מעפרים הנערים בעפר ומשליכים איש על רעהו קוצים לשם מכאוב של שחוק. הואמוטים הקטנים, בני החומש והעברי בין שש ושמונה, מחזיקים בידם קני-רובים של

עץ לבן, ומורים בהם באויר וממלאים את מקום גבורי ישראל, חרף הנפש מאו. שמחו צעירי יעקב, היום לא תלכו החדרה ותוכלו לרוץ ברחובות, לקפוץ ולדלג כמתנת נפשכם התמימה בלי מפריע!

והעם המתענה קם והולך שורות שורות לבית-עלמין, לבית מועד לכל חי. אבל הבית, שהרבו כל-כך לשאת קינה עליו ו"שפכו עליו דמעות כמים", לא יספיק לצער עד גמירא, ודרוש עוד עצב מלאכותי... קום ובוא אל בין שדרות המצבות והקברים: הנה בכל קבר שוכב אחד ממיודעינו וקרוב אלינו—, אולי יתן החי אל לבו. כן חשבו בעלי המנהגים.

אבל לא לבד בני הנעורים, כי אם גם הגדולים, כיון דדשו דשו, בחופש האויר הרחב ובין ירק הדשא אשר בין קבר לקבר. — והיום יפה, מבלי אשר ידע את אשר לפניו, והם עומדים ומשיחים, בוחנים את המצבות החדשות, ובעומק הלב כבר פנ כל השבר הגדול. השמש עומד ברום רקיע. לוקחים את מורה-השעות מתוך הצלחת ומונים כמה שעות עוד להתענות... כך הוא האדם!

מדה אחרת היא בנשים הישראליות. הן, המרודות כל ימיהן בחנויות ובבתי-המבשלות, למכור, לאפות ולבשל ולתקן את בנדי הקטנים, הן, שאין להן מקום רב לא בספר המצוות ולא בספרי הלמוד, הן, הבריות החורגות אצל האב שבשמים, שאינו מתעסק עמהן הרבה—להן דוקא בבית-הקברות וביום כזה, שאין עליהן עול בית-המבשלות, על-כל-פנים עד הערב, הגיעה שעת כושר גדול לשפוך את לבן על קברי אב ואם, או על קברי ילדיהן, שנקטפו באבם והלכו לעולם הרוחות. להן השעה לא עת של הרחבה מעט ובטול ממלאכה, כי אם של דוחק-הנפש, להן הקבר הוא חי שומע... והן עוד נושאות בלבן שארית תום האלילות של הימים הקדמונים, — דבר אשר בארץ אבות ובמקום קברי ארץ אבות עוד ישנו ממנו איוו שארית עד היום...

ועמדה בשורה הראשונה סמוך ל"אהל" מערכת נשים ותבכינה ותיילנה, ואיש אין פונה אליהן. ובראותן אותי עוד מרחוק, החלו אחדות לקרוא: הניחו להיותם לבוא לבכות על קבר אמו!

והמערכה התחלקה, וכמעט נמשכתי בידים רבות בחוקה, וזכרנע עמדותי דומם לפני המצבה העשויה עץ, הרכנתי את ראשי עליה; ובלבי היה כעין תמהון, אבל דמעה, דמעה לא היתה בעיני.

לשוא התאמצתי לבכות, ועמלתי לתאר לי את כל הצללים, אשר בחיי הקצרים, למען ענות את נפשי ולהוריד טפה, והיא לא תבוא. נסתם הצנור! הנני נושך בשפתי, הנני מכה את עצמי על פני במני, וכמעט צעקתי מרוב מכאוב, אבל עיני לא תוריד מים; ובוש בושתי מאד לעמוד במחנה נשים מימיני ומשמאלי, וכלן צופות עלי ומביטות על היתום האמלל, ואחדות עוד מוסיפות לליל. אין מוצא. צערי, על העדר הבכי, גדל מנשוא; את ראשי הייתי מכה על המצבה, כי יוזב דם. הלא בעל-בכי הנני ולבי רך; ועתה כי נצב אני לפני קבר אמי, אשר חוללה אותי ומפתה אותי ואבדה ממני, אבדה לנצה לפני ירחים, לבי נקשה. ומרוב שיחי ורגזי על-דבר, אשר לא אוכל לבכות כראוי ומרוב כלמתי יחדו, התפרצתי בבכי גדול, כמעשה ילד מתעקש איזו שעות לבלתי עשות דבר, ולבסוף כשל כחו לפני הגדולים ממנו ואנוס הוא לציית להם...

ונער אחד זחל מעבר הקבר השני וימשוך אותי בשולי בגדי הארוך, עד כי כמעט נפלתי, לולא הייתי נשען על המצבה. השפלתי את עיני למטה ופלצות אחותני. האמנם? כן! אליפלט הוא! הוא! פניו עבו ומלאו אבעבועות. כשר משחית נגלה לי, והוא עומד לפני. הנשים כבר נעו משורה לשורה— כאיש אשר עזב נחלתו לשעה, והוא שב לרשת אותה... „מה? לא תכירני?“ קרא; ונגלו לי שניו הבהות. ואזכור כי שמעתי, אשר גם עליו מת אביו בשנה ההיא, ואמו שבה לעיר מולדתה לפני ימים.

אנכי הפגיתי את שכמי לזכת מאתו, והוא לא ימוש ממני, עד כי נעזוב את האהל. הנני אומר אליו: „מה לך אלי?“; והוא לא ישמע בקולי ומלווה אותי. אני פונה לימין, והוא אחרי... הנני שב ונוטה לשמאל, וגם הוא חוזר לצד שמאל. אנכי סר מאם הדרך במשעול צר, והיא רודף אחרי. הנני שב אל הדרך

הרחבה, כי יראתי, וצלו על עקבי. אני קורא בכעש: „לך מעמי לעזאזל, מי קראך הנה? והוא עונה: „אל תדמה, כי שכח שכחתך... אני מרים אבן מן הארץ ברוב חמה וקורא: „אם לא תסור מעלי ואשליכנה עליך“; והוא נגש, חוטף ממני את האבן ומניח אותה לתוך מנבעתי ומשליכן בכח, עד כי תעופנה שתיהן. בעמל רב אני מתאמץ להרים את מנבעתי, כי מדי אקרב אליו, ירים אותה ברגלו וישליכנה הלאה; וככה הוא הולך אחרי ומעפר לעומתי: מה זה עשה לי אלהים ביום הצום?

כעשי ומררתי על דבר הפגישה הרעה הזאת, בהתחדש עלי כל ענווי הנפש מלפנים, אשר אמרתי: כבר חדלו, גדלו כל-כך, עד כי בשובי בעמל הכיתה ונמלטתי ממנו החדרה, התפרץ קול בכי עז מקרבי; והפעם התפרץ מעומק הלב, ובכיתי בלי דעת עלי ועל גורל העם, אשר מחלציו יצאתי ואשר לא ידע מנוחה. בכיה לדורות!

אני, טוביה בעל המאורע של הספור הנוכחי, ואליפלט אויבי היינו שנינו בשנה זו מאומרי הקדיש בבית המדרש. מקומי, כמובן, היה על יד העמוד, בשעה ש„השליח צבור“ עובר לפני התיבה, ואליפלט כבש לו כבר כאזרח קבוע את המקום השני. אני קורא: יתגדל ויתקדש שמה רבא! ואדע ואתבונן לפירוש המלות הארמיות, כי יש מרא דעלמא, בעלמא הדין ובעלמא דאתי; והוא, שכני, רק קורא להרעימני בקולו... אני גדול מעט לפי ערך שנותי, ואולם דל בשר אני ודק הקול, וקולו עב ומשונה.

אנכי קצתי מעודי בגידול צפרנים, ובכל ערב-שבת העברתי עליהם את השכין ואשרפם בשני עדים כדין, אם גם כבר החליתי לעיין בדברי מחקר... והוא גדל את צפרניו השחורים, ובנעצו אותם בפני, אז נזל הדם ואפצע. שונאים היינו איש לרעהו, הרחקתי ממנו כפעם בפעם ונתקלתי עמו. לא עבר יום, שלא הכעיסני, ושלא מצא לו סבה להקניטני. אם הנחת את הסדור רק לרגע, ממך אותו ולא יכולתי למצאו. בהתרחצי בנהר

בימי חום גדול ולשוט לא יכולתי, כמשפט כל בני היהודים מן היראים ומפחדי המים, קפץ הוא המימה ומשכני בחוקה ויאמר להטביעני לשם שחוק. קולי כקול יעקב בלחש, וידיו כירי עשו; ואם החיוק בירי, אז הכאיב לי מקום המגע יום שלם. אם לבשתי בגדים חדשים, הוא זרק בהם חול. בשבת עמל לטנף את נעלי השחורות, ודבר לא נבצר ממנו לבעבור הכעיסני. מה לו ולי? שאלו אותו ויענדם: כי יש לו תענוג עצום לראות במשכתי; ובכל אשר אתענה, והיה לו לחדות נפשו.

ואז עלה על לבי, לפנות לו את בית-המדרש ולהתפלל בבית-הכנסת, ש"א על דעת אבי, כי מאן בזה, וגם שלא על דעתי, כי היו לי קירות האבן הקרים של בית-אל זה כעולם מוזר... והנה רק החלתי לבוא שמה, ויבוא גם השטן שמה, וגם שם עולל לי. רבתי עמו ואין מושיע; זכרתי, כי באמת בן-יעקב הנני, ואתרפס פעם לפניו לבשתי לכפר פניו בדורון, ואמרתי לית לו מעט מעלי-הקטורת המזכים אשר לי — הוא כבר הרבה לעשן ויהי אדוק בקטורת — אם אך ירף ממני; והוא אמנם לקחם מידי, עשנם עד תומם ויוסף לבקש מידי; וכאשר גלאיתי לתת ולחזור ולתת — ופעם אחת לקחתי את הכסף לזה מאבי באיסור ולא בהיתר — הכה הוא בעצמו אותי בלשון ויתן את שמי לשמצה, מלבד אשר הוכיחני אבי קשה, כי יד לא הרים עלי. ומאז שטמתי אותו, את אויבי, עוד יותר, כי סבלתי מאד מאד מתגרת ידו.

וראז רעי הנאמנים לי, כי אין לי מנוח, וגם אנכי שפכתי את לבי לפניהם תמרורים, ויוהירו אותו, כי ירף ממני, ואם לא, ידם תהיה בו; ויתלכמו גם אליו נערים שובבים ופוחזים. ויהי בלילה בלכתנו מבית התפלה, ותהי המלחמה חזקה בינינו. שתי המחנות הצוררות אשה את אחותה כל הדורות, בני „עמי הארצות“ וה„חברים“, עמדו פנים אל פנים, וכלו אחת ברעותה כל קנאת אחים ומשטמת-עולם. נשכנו איש את אחיו, הכינו בידינו וברגלינו ונאבק בשצף קצף ובאין רחם, ולבסוף גברה-יד האויב. אמנם ריבו וניגודו של היחיד נעשה לריב מפלגה של בני הנוער ולניגוד של רבים; אבל כשם שאליפלט נשאר תמיד

הפקיד של המחנה האחת, כן נשארתי אני בתור הסובל היחיד במחנה השנית; ואת עניי ומרודי במשך השנים האלה, עד הגיעי למצות, ילאה עט סופרים לתאר. חיי ממש לא היו חיים. שבת כל משושי בלמודים והגיון, ולא הועיל לי, כי הללוני מורי על דבר אשר אני עושה חיל, כי מה לי כל אלה, אם שטני יושב כנגדי ומצער אותי בכל אשר יכול. אדרבא: כל אשר אוסיף להשתלם, כן נוספה משטמתו עלי; ואחשוב לפעמים, כי הוא יעמוד עלי לרצחני נפש. ובקראי בנמרא על דבר אלה, ש'מורידין אותם ולא מעלין', אמרתי, מי יתן ואשליכהו לתוך בור, שיש בו נחשים ואכלו את בשרו. השנאה שבינינו היתה שנאת-מות! ואת החוון הזה לא אשכח לעולם. אנכי טפסתי על גבעה גבוהה, הרחוקה מאם הדרך, במוצא העיר, ואשב עליה ואסתכל יל הנחל הנוזל במורד חרש, ומנוחה רבה מסביב לי. שכחתי את רישי ועניי, ובנפשי היה מרגוע. והנה החלו השמים להתקדר בעבים, ואראה צל אדם רוכב, והוא יורד וקרב; ולפתע והנה נצב כמו איש ופניו כפני אליפלס, והפנים מלאים אבעבועות וידיו ארוכות—ואירא ממנו מאד... והוא נגש אלי וידחפני במלוא כחו והתגלגלתי ונפלתי לתוך המים, והם עמוקים, ואחל למבוע ואצעק בכל נפשי: הצילו! ואיקץ בחשך הלילה, וכל בשרי רטוב מועה ולא יכולתי עוד לישון, וארא פלצות בבית, ותאחוזי קדחת ואהי חולה ימים רבים, והרופאים כמעט אמרו נואש לחיי. ובכל עת אשר עצמתי את עיני, ראיתי את פני אויבי וידיו ארוכות, והוא נועץ את צפרניו בי לחנקני, ואמרתי: נגורתי מארץ החיים! נרפאתי ואקום, וחזרתי לבתי מעט מעט; והנה בא עוד הפעם הגואל. מכתב מאבי-אבי, רב בעיר אחרת יותר גדולה, בא אלינו, ובו היתה הבקשה כתובה לאמר: כי אבוא אליו ללמוד ואשב אתו. ובלי מחשבות רבות סדרו את כלי, תקנו את מלבושי ויכינו אותי בכל וישלחוני לעיר ההיא. —

הימים היו ימי קיץ. היכול קט בשדה צפוף, שבולת לעומת שבולת, ורוח צח מנשב על פני שטח העליון בלי סוף ועושה בו גלים קטנים. מרחב! שמי התכלת שוקטים, כי עשו את שלהם, אין קמט בכריאה, והסוסים רצים ושמחים להביאני למנוחתי.

לברי אנכי יושב בענף, אשר על-פי מקרה שבה ריקם מעירי לעיר ההיא; והענף איש רופי כבן עשרים יושב רק בכתנתו לבשרו וחנורה שחורה של עור חנורה על מכנסיו ובה כפתורים עשויים נחשת קלל.

או הביאני לעיר מגורי זקני לפנות ערב, והעיר גדולה. ונעמוד לפני בית ארוך, ובו חלונות רבים, ויצא על סף הבית איש זקן ונשוא פנים, ואדע כי הוא זקני, ואחריו נסרחים איוו נכדים ונכדות; וקנתי כבר הלכה לעולמה. וארד וישקני הזקן ויברכני לשלום ויאמר אלי: גדלת כל כך, טוביה! ואבוא ואשב אל השלחן ואבט בחדר הרחב ובמנורה, התלויה על התקרה, ובארונות הספרים העבים והגדולים, רבים פי שלשה, מאשר בבית אבי. ונערה הביאה לי צלוחית חלב ורקיק; וזקני החל לפלפל עמי תיכף ב"סוגיא דנשר"...

ולא אתאר את הרושם, שעשתה עלי העיר החדשה, כאשר לקחוני קרובי הצעירים ויראו לי את מבואיה, רחובותיה, מנרשיה אחד אחד. חנויות גדולות, בתים מהודרים והרצפה נמשכת לצדי הבתים; לבית-הכנסת הגדול דשם כפה גדולה, עגולה. המסחר גדול בכל אשר תפנה. לעת ערב הולכים אנשים ברחוב הגדול, למייל אפילו בימות החול. וקומת ההולך אינה נמויה, המלבושים נקיים והפנים מפיקים איזה אומץ. הכל נתן האלהים ביד רחבה פה; ואני שואף רוח. בכל יום ויום ארכש לי חברים חדשים. לב זקני טוב אלי. ולא יכבד עלי אכפו בלמודים. שותים בביתו חמים לא רק בבקר, כי אם גם בצהרים, ואוכלים רקיקים ונהנים במנוחה. הרחבת הדעת ומרחב האופק! במשך זמן קצר גדלתי, והכל עולה ופורח בי. מה יחסר לי בימי נעורי אלה? כנן עדן היתה או הארץ לפני.

ויגרש את האדם!"

ליל סליחות! באו ימי האלול הגדולים, נתכרכמו פני הקיץ ובאו ימי הכנה ליהודים. שלשים יום לפני יום הדין הנורא, שבו עוברים כל בני תבל בבני מרון לפני כסא המשפט, פותחים את

השערים וקוראים לאמר: הכונו! והתפלל העם מדי יום ביומו בצבור ביתר אורך ובהוספת מומורי תהלים. תחת שיחיה-חולין, הממלאות חללם של בתי המדרש, ישים עתה כל אחד אח לבו ללמוד ולתפלה. יושבים האנשים ומסתכלים במשניות, בודקים את הסדורים, אם לא נקרע מהם דף, בודקים את הצניעות והתפלות. החגורה הדוקה ביותר אל הבטן, ונתקע בשופר בכל שעת צהרים, לכאורה רק לשם נסיון, וגם אמנם מתרגלים לזה; אבל אל תאמרו, כי אין זה מנקה מן הלב את החמץ... מלוי ברבית אינם מסתכלים היטב בהשטרות, שהם מקבלים בימים ההם, ואין משימים אותם בכיס בתוך כיס, ורק מניחים אותם בנרתיק של מכתב, והכל בדרך ארעי. — בעלי החנויות אמנם לא יחליפו את המלקות הישנים, שכבר אבד משקלם מעט, בחדשים, ואולם זהירים הם לשקול היטב ונותנים פרוטה לכל פושט יד, בלי עקימת הפנים. — הנשים כבר בקרו קברי-אבות, היראים והלומדים הולכים בכל יום אל המקוה ומאריכים שם לשהות. שבת באה אחרי שבת. ימי עבודה לגבאים ולשמשים, לתקן ולנקות בתי-אל, להשכיר מקומות למתפללים. החונים מיטיבים קולם ומלמדים נגן את החניכים. והלמוד בהחרים רפה, רפה מאוד... מי יחיה ומי ימות? מי בקצו ומי לא בקצו? ימים כאלה הנה קרבים ובאים; ואז לא ינהה הלב עוד אחרי בעלי התוספות, המהרש"א ומהר"ם וכל כלי נשק השכל הכבדים.

ובא יום השבת שלפני ראש-השנה, ובמוצאי שבת — הסליחות הראשונות. לילה! באשמורה שניה, מתוך שינה עמוקה וממושכה ישמע קול דופק מרעיש על החלונות: קומו, קומו והתעוררו! העינים נפקחות באופל. הקריאה היא לאלהים: רחצו ושימו עליכם בגדיכם. אצים איש ואשה, גם הקטנים מבני עשר, כצללים מתנועעים הגופים ברחובות הדוממים, בחצר בתי כנסיות ובתי מדרשות שטף של אור. כמתים, אשר קמו מקבריהם, עומדים האנשים בבית-אל וקונטרסים נדפסים בידיהם, הנלקחים מרבצם משנה לשנה. חמשה נרות גדולים דולקים על העמוד, ובכל פנה נוצצים נרות קטנים. התעוררות הלבבות! אל תגעו בחיוו, במזל ובכל אשר לפלוני בן פלוני. אנא ה' שומע לתפלת עבדיך בית-ישראל.

בצוק הלילה מתנולל ועולה קול התפלה עד לשמי מרום. ספרי הזכרונות, עוד טרם יפתחו. ואולם מונחים הם צבורים צבורים; מונחים ספרים של בינונים, של צדיקים ושל רשעים. ואני עוד גער או. האם גם נערים בספרים האלה יתחשבו?

ובנשאי את עיני, וארא פתאום את אליפלט; אליפלט עומד ממולי, וגם עיניו אדומות ופניו הפעם כפני השמן ממש. דמי קפא בקרבי, שערותי עמדו; לא פללתי, כי יבוא האייב עד פה להכריעני. —

עוד הפעם החלו ימי סבל וצער לי. הימים הנוראים וימי החנים, הבאים אחריהם להפיג את הלב, נהפכו לי על ידי אליפלט לימי צרה. דודו קרא אותו להיות עוזר אצלו, והוא בעל-הבית פשוט וחוגו רחוק הרבה מבית זקני, אבל אותי לא זנח. נדמה לי, כי תחת השמים החדשים עוד גדולה עזותו נגדי, ואשר הוא מציק לי, וראיתי כי אין תקומה לי לפניו.

ובאו ימי הסתו והחורף. הפיג העולם את חומו והליט פניו בתחלה באדרת שחורה רטובה ואחר כך באדרת לבנה; כל היים ותקוה נדרו ואבד חלומם, ונפשי כמו מעוננה, אין שחוק על פי. עם שארי וקרובי אתרועע רק מעט. הנני יושב על הספרים הגדולים ועל המחשבות הרבות משמים; וכי אצא החוצה, אפגוש את אויבי, והוא מראה לי באצבעו. אין מפלט!

ונזכרתי, כי היו אבותינו יושבים בתענית, כדי לגול מעל עצמם את הרע; נזכרתי, כי מתעוררים רחמי-המקום על ידי תפלה ותחנונים, והוא יפדה את האדם מיד צר. ואני גם לאלה אנני מסוגל. נסגר בעדי הדרך!

ובאה מחשבה בלבי. לשוב אל בית אבי, למקום אשר יד שונאי לא תשיגני עוד, ומחשבה זו הקלה לרוחי מעט. אבל בושתי מפני זקני לעובו על לא-דבר, והוא זקן ופירשנים ברוחו, והוא אומר להיות מורי ומלמדי. כתבתי לאבי בדבר הזה ברמזיה; והוא לא הבין לרעי ממש, ורק הודיע לי, כי אבוא ואשוב לחג המצות. וככה ספרתי את השבועות ואת הימים, ובהמום השלנים, והשמש יצאה חנורת-עון, להוריד את המים האסופים לנהרות ולנהלים ולטהר את פני האדמה, שמתי את כלי בצרור, ואצא

בלב מרחף בין צרה ומרגוע לשוב לבית אבי. בית-זקני ועירו
הגדולה היו בעדי צעד קדימה. האדם נולד ללכת לפניו ולהרחיב
דרכו; ועתה אני שב על עקבי ואני חפץ לשוב. ראיתי את חיי,
והם בבחינת ישר והפוך!

חג המצות והחרות! חג חרות מימי שעבוד ועבדות עתיקה
במצרים, ארץ פיתום ורעמסס. ועבדו אבותינו בחומר ובלבנים
ובכל עבודה קשה — ונגאלו. פרעה ועמו רדפו אחרי בני ישראל
ומבקעו במצולות ים, הוא ועבדיו, הוא ומרכבותיו, ושבטיה
עברו בחרבה לנס-עולם, ויעברו את המדבר ויעבדו את האלהים
על ההר, וימרדו בו, ויוליכם במדבר ארבעים שנה, ויביאם
לארצם ויגלם, ויחזור ויביאם ויגלם — והם עומדים בין העמים
ומחכים לנאולה שלישית... אלה „בני מלכים“ מסובים עתה על
המטות, אוכלים בהרחבה ושותים, והם לכאורה עוד אינם מלכים,
כי בחוץ, מן הדלת ולחוץ, כבר מתחילה רשת הגוים ואיבת
הגוים... „שפוך חמתך!“ קוראים בני ישראל; והחמה שבה לא אחת
ולא שנים על הקוראים בעצמם. עלילות דם! קרבנות אדם
וקרבנות דמים מקרב היהודים, ואותם לא יונח ה'! איה שומר
ישראל? את השאלה החמישית הזאת שאלתי אני כלילה ההוא.
ספר „שבטי-יהודה“ הבאתי עמי מבית זקני; וכאשר ישנו התינוקות,
אחדל אבי לומר שיר-השירים ונשארתי אני לבדי בחדרי, אחרי
דומיה של איזו ירחים, הקרבתי את הנר. ואקרא בספר הזה
זבחוינותיו הכבדים. — — —

ולבי לא לחנם נבא לי קשות. ממחרת בבקר, והשמים
טהורים כימי חג. הנקיון נראה בחדרים, לכלנו מלבושים חדשים,
ואני נועל את מנעלי הנוצות, משים עלי את מלבושי הנחמד
בעיני ואת מנבעתי החדשה. סדר ומשטר. בקלויז שאתפלל היום
יקבלוני רעי. הנני מביט בחלון — והנה קול צחוק פרוץ באוני;
הפניתי את ראשי — ואליפלט עומד לא רחוק ממני, כאלו פלטה
אותו האדמה פתאם, ואני לא ידעתי ולא שמעתי, כי גם הוא

יחזר העירה כמוני. אם מלאך רע ירדוף איש, אל יאמר להמלט.
ימי החג היו לי ימי אבל !

וחדשה הנה באה, אשר לא שערתי. בימי ספירת העומר,
והימים חמים ויפים, יפים מזג, בא אלי נער, ושמו יחיאל,
במלאכות אויבי אליפלט, כי יושיט ידו לי לשלום. קץ יהיה
לדברי הריבות בינינו, אם אקבל אותו לחבר ולרע, כשאר רעי
המשכילים, אשר עמהם אתחבר, בלי הכדל. ואליפלט בור
ומנושם; את החומש כמעט לא ידע בבירור ובכתיבה לא יבין,
ועמו אתחבר, אנכי בן הרב והיחשן? ואולם גם "לא" לא אמרתי
מיד, וגם השליח האריך לי את המועד לכ"ד שעות.

הרבר היה בצהרים... השמש עמדה עוד עם פניה החדשים.
אביב לה' ולכל צבאות השמים והארץ! הכל מתרחץ בפלג אלהים.
ורק תעוזב את העיר, ונשטחו לפניך מנרשי עשב מלאים שקט
תום, והבריאה חולמת חלום ההולדה. החיים למיניהם יבקשו מין
את מינו, וצוה האלהים לכל חי ולכל נמצא: פרו ורבו ומלאו
את הארץ!

ואני מתהלך בחזותי הקשה ומפריע בשאלתי את מנוחת
הטבע: השלום אם למרחמה? האעולל את כבודי בעפר, להתחבר
בתור רע לנער, אשר לא יניע לקרסולי ברוח, ושלום יהיה לי,
שלום חיצוני, ולא אעונה עוד, או אדחהו ממני, והוא יוסיף
להקניטני ולמרר את רוחי. ובאה המחשבה האחת ואמרה: העוד
לא נלאית להתענות זה ימים תחת תגרת ידו של זה התקיף ממך
בגופו? קבל את יד האויב, ושלום יהיה לך. ובאה המחשבה
השנית וקראה: אל נא תואל להשליך כבודך ויחשירוך בגלל
פחד חיצוני. מה לך ולעלם הזה ללא-תורה וללא-חכמה. לא!
הזה מתרחק ממנו ואל תכרות עמו ברית!

ובלילה ההוא נדדה שנתי מעיני. התהפכתי מצד אל צד,
ולא ידעתי אם להימין ואם להשמאל. בידי עתותי. אם אלך
בצד זה, אנפך, וגם בזה אכשל. במה אבחר? הנידו נא לי
אתם, יושבי חלד. ואין עצה... אין...

וקמתי ממחרת בבקר... הסתכלתי בספר העולם בעד החלון
ואמרתי: לא אוסיף להשחיר לי אור שמש על ידי ריבות ונגודים,

אקבלה נא אותו לחבר לי, ולא יקרני רע ואהיה שקט כאחד האדם. שתיתי את החמים באיו מנוחה, למדתי את שעורי ואלך לתפלת שחרית אל הקלוז. נפגש עמי יחיאל וחפצתי לומר לו: הן, ובא מלאך והפך דברי בפי ואמרתי: לא! לא! לעולם לא אתן ידי לבור הזה. ובעצמי נבהלתי מפני דברי. פניתי רגע הצדה, והתפלן אשר לי נטמנו ולא מצאתים עוד. מפת הנפש שב אלי כבראשונה. מה אעשה? מי ינאלני עתה? —

מחלה מתדבקת התהלכה בעיר מושבי בבוא החורף, ויחלו אנשים רבים וימותו רבים; וגם אויבי אליפלם חלה ומחלתו היתה אנושה. זה היום שקויתי! אין רחמים בלבי נגדו, ובסתר היתה בקשתי שמוחה לא עליון, כי יקה אותו למקום אשר לא ישוב ממנו. אתם לא תדעו, עד היכן מגיע חפץ החיים והמרגוע שבאדם, ולו גם במות אחרים.

ואליפלם לא מת! הוא קם מחליו למגנת לבי. אחד מבני הנעורים בשכונתו שבק חייו. במחלה אחת זו חלו שניהם. ואליפלם יצא בריא ממנה; ורק שבו כחותיו אליו, ויחל לצערני ולהיות לשמנה לי.

איבה בלבי נגדו, איבה עצומה, וידי אין-אונים. לו נפגשתי עמו בסתר, ואיש לא ידע והוא ישן ומצאתי חנית לראשו, כי אז לא עשיתי כמעשה דוד עם שאול, כי אם המית המתיו. חי ה', כי הייתי נועץ בו את החנית והייתי דוקרו, ולו תהיה נפשי נושאת עליה עון הדמים, עד אשר תאסף אל עמה. מדוע יסרני ה'? מדוע הקים את זה לשמן לי? מה פשעי, כי לא יתן לי מרגוע? הנידו לי מה חטאתי — ואשוב.

ואין לי שומע במרומים; בכל יום ויום נפגש אנכי עמו, והוא שופך את דמי כמים, מלבין את פני על כל שעל ושעל; וכשהוא שומע אותי מדבר עם איש, הוא מעקם שפתיו, מתערב בינינו ולא יתנני לכבוד דברי. הנני הולך למייל, והוא אחרי. הנני יושב ללמוד, והוא עומד ומפריע אותי בקול מזור. חיה רעה וזאב מורף יסובבני תמיד. ואנכי נותן לחיי למורמים...

בינותי בספרים ואחפש בזכרונות הדורות ... למצוא פשר לעניי. הנער בן חמש-עשרה נעשה שואל לחידת-העולם, ואמצא, הי אדום שטם את ישראל. כי פלג ה' את שפת הנזים. מי לקח את הבכורה ממי? ואם הבכורה היא דבר הנלקח מיד ליד? ואם בכור אני, מדוע אני כפות לאויב? ופותר אין לי. על משכבי בלילות, בתת העולם תנומה לעפעפיו וינוח כל בשר והתכסה בצעיף, אז שכבתי וחשבתי. ידי רב לי להתכונן, וגם במושכלות לא זר רוחי, ואטפס הלאה, במקום שגם חברי בדעה לא ישיגוני ... אבל לעומת אליפלט הנני אין-אונים. ומדוע גדולה חמתו עלי? במה הסנתי את גבולו וגרמתי לו רע? מה לו כי אחיה ואתכונן ואלך בדרכי? מדוע יחרוש עלי תמיד רעה, ואין עול בכפי?

ומצאתי בספר פתגם לאמר: הרע ישנא את הטוב בעצם. ואני, האם טוב הנני? האם צדקו כל דרכי ומהלכי, מעשי ומחשבותי? האם לא אוכיח אותי ואת מעשי? האם לבי שלם? רשע, תשובה, ארחות ה', צדקה, ידוע והשכל. אין קץ לחשבונות, לחשבונות הספרים, אשר אני קורא בהם ואשר ילמדוני את הדרך. ומי יכשל? מי יראה עמל יותר בחיים? אנכי המעיין בכל אלה או זה שלא ידע דבר מכל אלה? מעין אלה היו גמגומי מחשבתי בלילות הארוכים והמעולפים; ובקומי בבקר ובצאתי החוצה — ואפגש את מתנגדי. אני חרד בכל נפשי מפניו ולא אדע את יומי.

ונזכרתי במעשה על דבר בן-מלך, ששלחו אביו עם עבדו לארץ רחוקה. ויהי בדרך ויענה העבד את בן אדונו ויתנכר אליו ויורד אותו מעל סוסו, והוא בעצמו רכב עליו, והידים הרכות מנהלות את הסוס. — אבל הן אליפלט איננו אומר לרשת את מקומי, כי אם אומר להורידני. הוא מענה אותי בלי מחשבות הרבה ובלי תועלת לעצמו, ומיד זה אין מציל.

ואתפלל לה' בחצות לילה אחד, כי אקום וראשי מלא עני ומשטמת אויב: אתה אלהים, כי גדול אתה ברוב חסדך לכל חי ולכל בשר, למדני בינה: מדוע זה אראה עמל וצער כל הימים, ולא אדע מנוחה? הצילני נא מיד אויב ולא ארד שאול ארצה,

בלי אראה רוחה. ואפן כה וכה ואדמה, כי אין אלהים שומע ואין עונה לא בחלומות ולא באורים. ואדע כי חטאתי בהרהורי אלה לי ולנפשי, ואשב על יד השלחן ואכך, ואכך בחשכת הלילה התרישית...

והקיץ החל לרדת הלוך וירוד ואסוף נגהו. באו ימי נשמים לפני מועדם וירטיבו את האדמה. רקבו ונתקלקלו פירות בים, נשבתו ימי התונות בומנים האלה ושבת מעושי. ימי האלול שוב הגיעו, ימי חפוש והתעוררות, ובני-אדם נצבים על סף ביתם, מסתכלים מבעד החלונות אל השמים המעוננים. ערוביה במערכות העולם. העולם נראה כימי סתיו.

ליל כפורים! ליל פחד ואימת הרין לכל עדת בני-ישראל בגולה ובארץ. עברו ימי זכרון בשופר, עברו ימי התשובה אחריתה, אמירת תפלות ותחנונים רבים וצקון לחש, עבר יום, שאחרי עטל שרידי הנביאים והחכמים זה אלפים שנה, לעקור כל שרש אליזיות מקרבו ולטעת בו רנשי קורבה אחרים לאלהים, מלכד מירוק החטא על ידי קרבן וזבח, קם עוד בבקר השכם בן-אדם מישראל ולקח את התרנגול הלבן או השחור, וסבב אותו על ראשו ועל ראש כל אחד מאנשי ביתו שלש פעמים וקרא: זה התרנגול ילך למיתה ואני אלך לחיים. זה חליפתי! חרדת הלבבות במקדשי-האל, עומדים האנשים, ביום מחר בערב, בטליותיהם ובתכריכיהם איש על יד רעזו בעינים מושפלות, ושורה אחרי שורה דולקים הנרות הארוכים ושלֵהבתם כמצבות האדם בחצר-מות. עקת נפש מאין כמוה. אין מפלט מגור ה' וממשפטיו את האדם. ונפתח ארון ההיכל ונלקחו שני ספרי תורה, כתובים על קלף ועוטים לבוש כהונה ועליהם נוצץ הציץ; ועמדו שני דאנשים הזקנים והשועים, אשר בידיהם ספרי האל. והתיצבו על יד התבה בדממה ובקול פנימי. סגורים כל מבואות הנשמות ממוראיה. אל תתנועעו, אל תהפכו בהסדור. אותיות „כל" הגדולים נוצצים לפני כל אחד. רגעים איומים.

ופתחו הזקנים את פיהם וקרעו את הדממה בחזקה לאמר:

על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבדנים. יסירו את החבלים! ינתקו את המוסרות של השבועות והנדרים! כל נדרי ואסרי לאו אסרי. הפה שאסר, הוא הפה שיתיר! אם כבנים חננו, ואם כעבדים שחררנו! מעין הדמעות יפתח. יפתח בעזרת האנשים ובעזרת הנשים; וממעל ומתחת בוכה כל נשמה וכל גויה על צערה ועל מאסרה ועל מאסרי הדורות. קורא הש"ץ בקול עז: ונסלח! והם בוכים. ויאמר ה' סלחתי כדברך. ועד מהרה יחל הודוי הגדול, ודוי ודונות ושגנות, ודוי של מהטבה ושל מעשה וצללי כל מעשה. הלא הם כתובים בספרי התפלות, על פי אלף-בית, וחוזרים עליהם בלי הפסק... ונשמע פתאום בעומק הדין, כקול כלב נובח פעם אחרי פעם; ויבהלו העם ויתרדו, כאלו בא השטן ביניהם לקטרג, ויצא לבם וידחק איש את רעהו לדעת מה זה, ויפנו כה וכה וימצאו את אליפלט עומד על יד עמוד הבימה ורירו יוצא מפיו ועיניו נוראות. נשך אותו כלב לפני שלשת ימים, וחשבו את זה לריק; ולא ידעו, כי כלב שומה היה. ותזי מהומה עתה ופחד ויראו לגשת אליו. אז התאזרו שני קצבים חיל, ויסירו טליותיהם וישליכון על פניו, בכדי שלא ישוך אחיים, וישאזוהו אל-מחוץ לבית-האל לבית אמו, ויעמידו את שר הנרות שומר לראשו. נשבתה התפלה, ורק לאט לאט שב כל איש אל התחנונות והאמירות. געול מרגל וגם פגל, הם קטגור וקה סנגור! ואני עומד ומתפלל עמהם באין אונים. —

* *

במוצאי-יום-הכפורים הובל אליפלט לרופאים לעיר הגדולה הקרובה, ויהי רעש ומועצות-אדם ברחוב ההוא. שם התהפך על מטת חליו ימים רבים וימת. ואני לא יספתי לראותו עד עולם. ואל תאמרו: הותר הנדר, אל תאמרו: נגאלתי. אחרי איש-חרמי זה באו אחרים לענותני רבות, ועוד זה הולך ושטן חדש הגה בא. וגם אז, בהרחיקי נדוד מעמי וממולדתי, ואפרד ממסגרות עולמי זה ביד חזקה, לווני הנגודים הרבים האלה וצלם עמי, בכל אשר אלך, ולא אדע מנוח. —

ה ב ר י ח ה .

(ציור).

על יד נהל רחב, המשתפך במורד הר, נטועה היתה עיר מולדתי הקטנה ברוסיה הלבנה, מושב בני ישראל. כי תעבור את הגשר העולה, ונשאו לפניך רכסי גבעות, מחצב לאבנים. זטם ממעל ארץ חול, הדשא זעיר שם זעיר שם, כשערות ראש, שעלתה בו קרחה, והשמים — נחשת. בני התקוה והחלום ישוּבו משם ריקם, אבל יש מרחב למהשבה ומעוז. משער העיר — מעבר השני ואילך — מישור זרוע. אבנים מסוידות משני צדי זרך המלך מסמנות את מהלך המילין. לפעמים נפגש שם גם עץ בודד. ערמות בר ותכן מונחות בשדה. עגלות־כפר רתומות לסוסים ולשורים, עוברות ושבות. קול שירה של אכר שוכב פרקדן ופניו מתלקחים מתוך חום השמש. חיים! מכאן יש להעיר קשור עם יתר חלקי העולם.

וזה עיר גופה אין לה מרצפת. בתים קטנים וגדולים, רובם גנותיהם אדומים וכבדים, עימדים לרחבם או לארכם ברחוב ושקועים מעט בקרקע, ומסביב להם תינקות ותרגנולות מנקרים באשפה. רצען יושב לפני פתחו, תכתן כגלגל חבית, ועושה חבלים עוסק במלאכתו במרהסא. הרחובות קצרים, מהם ישרים ומהם עקומים, וכולם סוככים מגיש גדול — את השוק. ובשוק חנויות־חנויות בנויות עץ, חנויות לצמר ופשתן, חנויות לברזל ולקמח ולכל מיני מאכל. לב העיר הוא השוק, ומתוכו טקח וממכר יוצאים והולכים ומניעים לכל יושבי העיר.

טרודים, טרודים מאד האנשים האלה, היושבים בעיר ההיא, בעסקיהם הפעוטים מן הבקר ועד הערב, והעמל הוא ללחם. לספוק צרכי בית בצמצום, וגם לשעור פחות מזה, מקריב

(*) גרמס ב, העולם, וילנא.

איש איש את חלבו ודמו. ולפעמים גם איש ואשתו עובדים ויגיעים. שניהם יחדו עמלים. הפרנסה, זהו ענין רע, שנתן לאיש עברי, לאכל את בשר רעהו, כי גדולה ההתחרות ואין הבור מתמלא מחוליתו... אבל מן השוק ומתגרת השוק האיש היהודי שב לביתו... עניייהעולם הקשים והמכבידים על בן-אדם אינם סותרים לגמרי את הפתח לעניני שמים... ואחרי ששת ימות החול יבוא יום השבת. וה' צוה על יום השבת ויקדשהו, — זה ה' בחר לו שבמי יה מכל משפחות הגוים. והחנונים, המוכרים והקונים, המלוים והלויים, האומנים ובעלי-המלאכה כולם, כולם בני שבטייה הם, מורע אברהם, יצחק ויעקב; ועמהם כרת ה' את הברית לדור ודור, ושומר הוא להם את חסרו עד העולם.

ובלכתך ביום השבת ברחובות העיר, החיה רק על סוזה ועמלה, והנה רוח אחרת על פניה חלפה. מנוחה ושבתון! מלך עתיק עושה סעודה לעבדיו, והם ממילים בנגו. אין דחק, אין חשבון ליום מחר. גם התפוחים הקלופים, הנאכלים במסכות נבר וביתו איש ואחיו, טעם מיוחד להם... ויברך אלהים את יום השביעי, ויתן אותו מתנה לעמו ישראל!

מבני-תורה הייתי, בן אשה אלמנה. בשבת היתה אמי יושבת בצהרים והונה ב"צאינה וראינה", שגם אני ידעתי אותו, ומתענגת על דברי-חכמים ומשליהם; ואנכי הייתי יושב וקורא בפרשת השבוע, מגיע בעמל קשה ל"ההפטרה" ומרחיק לפעמים לבוא עד לנביאים גופם, לנביאים ראשונים...

האבות הקדמונים, שבאו מעבר לנהר, ישבו כבר בארץ, רעו שם צאנם ובקרום וחפרו להם בארות. היה להם מקנה רב, עבדים ושפחות, שור וחמור, עד לאין מספר. ובניהם אחריהם, שלהם הירושה הגדולה הזאת, מתחילים את הכל מבראשית. — בעמל, במלחמה ובשפך דם, עליהם לרשת את האדמה, שכבר נתנה להם... נבורים, מושיעים, שופטים ומלכים קמים להם אחד אחד, להציל אותם מלחץ הגוים, הסובבים אותם. ובני-ישראל עושים את הרע בעיני אלהים ושבים אחרי-כך

אליו; והוא מיסרם בשבט אפו ואהר-כך מרחם אותם ומרומםם. הנני קורא בספרים אלה חוזר וקורא, והכל חי לפני בסדר אחד ובזמן אחד. הנה מלחמת אברהם העברי וחניכי ביתו את כדלעמר. והנה מלחמת בני-ישראל את ארם ואת מואב ואת יתר העמים. אני יודע את משה, יהושע, יפתח ונדעון, שאול, יואב ואבנר; וקשה היה עלי הציור, שכבר מתו האנשים ההם, שאין מלך ישראל ומלך יהודה יושבים בגרן פתח שער שמרון, ושחל חזון בישראל! ואתמה תמוה, כששמעתי ראשונה, כי בגולה אנחנו, כי השליכנו ה' מעל פניו לארץ אחרת... ולא הבינתי דבר מחורבן הבית והעדר המשכן, אחרי קראי בספר „ויקרא“, לאמר: „צו את אהרן ואת בניו: זאת תורת העולה, היא העולה על מוקדה“. ואני רואה את האש שעל גבי המזבח יוקדת, ואת הכהנים, לכושים בבגדיהם, עומדים סביב למזבח...

ובאה תפלת מנחה בשבת, מתנערים העברים ממושבותיהם ומשיחותיהם במנוחה, שמים את הבגד העליון עליהם, חוגרים חגורה וממהרים לשני בתי-התפלה שבעיר, האחד בנוי עץ והאחד — אבן, וממלאים אותם בלא סדר. תפלה קצרה! קוראים רק שלשה לתורה. „אתה אחד ושםך אחד“. השמש יורדת הלך ורדת. בקצה האופק מרחוק עולה צל. שבת היום נוטה לערב. יושבים אל השלחנות ואוכלים קטע דג קר ולועטים את הלחם קמעא קמעא. המזח חושב... היראים מגרשים את המחשבה בחוקה, כי הן יום השבת עוד טרם פנה ואסור להרהר בדברי חול; אבל החול הלך וקרוב. — היום יאסוף נגהו, כוכב עולה בשמים האלמים ומעיד עדותו, להבדיל בין יום ובין לילה...

והנה נגמרה תפלת ערבית מתוך דכוא-הרוח. — מבדילין על יין, שפג טעמו: המבדיל בין קודש לחול. שערי החול נפתחים. וצל יחלוף על פני בני השבת, — צל עמל ופזור-הנפש. נטה שכמך, בן-ישראל, לעבודת הפרנסה! ועברו שבוע שבוע, ירח ירח, מלוא שנה. החדשות הנראות בעירנו הן רק ימי החגים ושני מועדי השנה. הנה

ראשית הסתיו, העולם כלו יליט פנים באדרתו, ועל היהודי לדאוג לבגדי חורף, למנעלים שלמים, לעצים ולתבן להסקה. זהנה ערב אביב, ובמכסה הקרח הגדול והעבה, שעל פני נהרנו, יראו בקעים, והמים עולים ונאים והד אחר עולה בלבנו. מחלה באה והולכת, גורה קשה באה מאת שרי-המחוז להפריע את החיים, באה, בטלה ואחרת באה במקומה. אין מנוחה לגדולים מעמלם; ואנו העברים הקטנים יושבים במעמקי ה"חדרים" וקוראים בספרים, המוליכים אותנו הרחק מכאן, הרחק מאד. —

הנעתי לשתיים עשרה, וכיתום — גם למצוות. לאט לאט החלתי לברר לעצמי את המאורעות והמעשים; ואלמד להבין, כי כל אלה הדברים, שבפרשת השבוע ובנביאים, קרו בארץ ישראל, ושאני ואמי וכל בני העיר הזאת והסמוכות לה יושבים בחוץ-לארץ, בחוץ-לארץ גופא, ומקיים ליום המשיח, שבו יוליך אותנו ה' קוממיות לארצנו ויחדש שם את כבודנו כימי עולם. ויראתי את ימות המשיח ואת מלחמת גוג ומגוג הקשים. את כל נפשי נתתי, לו נעקרה עירנו, כמו שהיא עם ביתנו הקטן והחלון שבגנו, שעל ידו אוהב אני לשבת לפנות ערב, ונקבעו, ככל בתי-כנסיות ובתי-מדרשות, בארץ העברים הישנה. אבל פחדתי רב פחד מהאותות, שיקדימו לבוא — ובקראי, כי משיח בן-אפרים ימות ויאסף במלחמה, ואחריו יקום משיח בן-דוד, והוא הוא יהיה הגואל האמתי, נהה רוחי דוקא אחרי בן-אפרים... כבר למדתי או "פסוק", ושם נאמר: הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים...

ואשאל את רבי פעם, כי ילמדני גבולות הארץ ויראה לי איה שמרון ויהודה, איה בית-אל וירושלים, מצפה ונגלגל? ויבט בי בעינים זרות ויענני: מאי שיך, מצפה היתה במצפה ונגלגל בנגלגל.

מן הנמרא נודעו לי יבנה ולוד, מבריה, אושא ובית-חול. אבל הרגשתי, שיש הבדל בין ארץ-ישראל זו שבמקרא ובין זו שבנמרא... במערת המכפלה קבורים האבות, ובמירון --

קראתי ב„סדר־הדורות“—שם קברו של רבי שמעון בן־יוחאי. ובספר קטן, שקניתי בעשר גרות מ„מוכר־ספרים“ אחד, נושא סבל, ראיתי, שמצאו גם את קברו של עזרא הסופר, ולפני המערה אבן. עזרא! כאשר הביאני מלמדי לספר עזרא ונחמיה, עמדתי מכלים לפני הפסוק הראשון: העיר ה' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב כתב לאמר: מי בכס מכל עמו—יהי אלהיו עמו ויעל. לא! אמרתי לנפשי, מלך זר לא יקרא לנו, בעצמנו נלך!

ושוב בא לידי ספר קטן „משה וירושלים“, וראיתי בו, כי איש יהודי בזמן האחרון, שמו מונטיפיורי, שוע ונדיב, קם ויעל הוא ויהודית אשתו לארץ, וינחלו להם כבוד ויעשו צדקות. ספרתי את הדבר לאמי, ותוסף היא לספר לי עוד על גדולת השר הזה ונדבותיו הרבות, ועל היותו שומר ישראל בעת צרה. ואבקש את אמי לכתוב אליו מכתב, כי יקחני גם אותי עמו, בלכתו שוב לארץ־הקודש, ותצחק אמי לדברי. ואתפלא, למה זה צחקה.

אמי היתה אז כבת ארבעים, בריאת בשר, פניה עגולים, אבל טובים, „בריה“ גדולה היתה וצופיה הליכות הבית בסדר ונקיון. ידיה טוו בצמר, ארגו פוזמקאות, לפרקים תפרה גם לבנים ובעבודתה ספקה את צרכינו המועטים. בעות ומקרות לא היו לה, כי משבט אחר יצאה ומעיר אחרת רחוקה מעט באה לכאן, ועשרים שנות ישיבתה בזה עדיין לא עשוה לאחת מבנות העיר. בכלל לא אהבה להרבות שיחה. גם על אודות אבי, שנספה בנעוריו—ואני אז ילד קטן, כי נולדתי לאבותי ימים רבים אחרי חתונתם, —לא דברה ולא קוננה, והזכירה את שמו רק לעתים רחוקות, בשעה שלא שמרתי את מצוותיה; ואולם גם דבר כזה קרה רק לעתים רחוקות. אני, המתבודד בטבעי, כרוך הייתי אחריה; והיא, שבימי השבת הפנתה לבה לספרי תנחומים, שמה בי כל תקותה, תקות אם של הימים ההם, ללך את בנה לתורה ולתעודה. שתי נפשות קשורות זו בזו חיו בבית הקטן, ורק עוד חתול נקוד חי אתנו יחד. צילת חורף ארוכים. החתול הנקוד, זו הנפש השלישית

שבביתנו, שוכב בפנה, אמי יושבת על יד המנורה טוח ושותקת; ואני יושב ולומד הלכות ירושות ונחלות בתלמוד. עיף אני מתגרות בני אדם, שזו דרכם רק לרשת איש את אחיו. סוגר אני את הנמרא ופותח ב"פסוק" אהובי... מנוחה. האופל מגין על העיר ויושביה, ולבי בקרבי הולך ונודד משתי הנפשות, אשר אתי בבית, לארץ רחוקה, לארץ הקדם.

בן ארבע עשרה שנה אנכי. אמי זכתה לאושר לא פללה. אני לומד אצל הרב דמתא, בלי תשלום גמול, כי חנני, ואני בא אליו ולומד שתי שעות בבקר, ומן הצהרים ועד הערב.

הרב איש חסיד הוא, צנא דמלי ספרי, בן חמשים, וקצת לובן הוטל אל תוך זקנו הקצר; וכשהוא מתבונן בדבר, דרכו להשען בראשו על שתי ידיו ולעצום עיניו. הוא לומד עמדי מסכת חולין בנמרא, על-פי הפשט, ומסכת בבא-בתרא, על-פי העיון. הוא מקשה ועלי לפרוק, הוא שואל ועלי להשיב; וכשאני מפסיק אותו ושואלו, למשל: מדוע לא נחשב עבר-הירדן בארץ-ישראל, הוא מבין את שאלתי, כי נפקא מינה לי לדינא...

ויש אשר את נפשי לא אדע. בראותי את רבי יושב לשפוט את העם מן הבקר ועד הערב, ואני יושב בזווית ולומד לעצמי, — ובאו לפניו דברים שבין אדם לחברו, בין איש לאשתו, והוא לא ישא פנים ויוציא משפט צדק, הנני נזכר באותם הימים לפנים, שהכל היה בא עד האלהים, אל הכהן והשופט. רבי התחיל לשוחח אתי פעם גם על היצירה, ואני אמנם ידעתי כבר, שיש עון ופשע לב; אבל לא הבינותי: מדוע אין לנו קרבן וזבח?

דבר נפל בעירנו...

לא דבר חדש הוא, כי יסורו לעירנו נכד רבי ובנם של קדושים. נותנים בני העיר מעט "צדקה" ליתכונים, לנשרפים, אף כי די היה לכל אחד מתושבי העיר להפקיע את עצמו,

זהחיים היו חיי דוחק. היה בעיר גם המנהג, להעמיד בכל בית קופסות ברזל קטנות, והשליך אל תוכן איש ואשה בכל ערב־שבת או ערב ראש־חודש פרוטות נחשת לזכר רבי מאיר בעל־הגם; ובא שד"ר אחת בשנה והריק את כל הקופסות האלה בעד עניי ארץ־ישראל. אבל הנה בא אלינו ביום חמישי איש מארץ־ישראל גופה, מאותה הארץ, שכל כך היה בלב. וספרדי היה האיש. הוא לבוש כערבי טלית לבנה, ומעטפה אדומה חבושה לראשו, והוא מדבר עברית ומטעים הכל בהברה משונה... ותהום כל העיר לביאת האורה המזור, אשר זפה בו ה' את עמו; ואני וחברי מקיפים וסובבים אותו, בצאתו ובכואו, ואין אנו מסירים עין ממנו.

בינו נא, קוראי, אדם שראה את ירושלים עיר הקודש, את הר הבית ואת קברי מלכי ישראל; אדם שהיה בטבריה, נהכרון ובצפת, ועמדו רגליו במקום, שדרכו בו רגלי אבותינו, — אדם כזה עומד ויושב בתוכנו! לבי מפכה ונרעש. ודמיתי, כי אם יפסיל את שולי מעילו לרוחב, ונגלו מתחתיהם כל המחזות הנשאים האלה: הר תבור, הר הכרמל, הרי גלבוע, הרי אפרים ויהודה. ובמותי רוחשים מקראות: ויעל אהרן אל הר ההר, ויעל משה אל הר נבו וימת שם... בשבוע זה עמדתי על כל הר שבמקרא, ולפתע והנה הכל חי ועומד לפני...

ויקנאו בי חברי קנאה גדולה, שאני מתלמידי הרב, אשר בביתו שבת את שבתו האורה הפלאי. ליל שבת זה היה הראשון, שבו לא קדשתי בכונה, לא פרסתי את הלחם במנוחה, כי לבי ורוחי היו אצל הרב ואורחו. בבית־המדרש לא זזו עיני מהביט אל תפלת הירושלמי, ונפשי רחבה לשמוע, בעלותו לתורה, את נגונו המיוחד בקריאת ההפטרה. תיכף אחרי סעודה שניה, שכמעט בלעתיה ברגע אחד, לתמהון אמי, מהרתי לבית הרב, ומצאתי שם כבר אנשים מכובדים מסובים על מידבש ומקשיבים לדברי הספרדי ומתקשים להבין את שיחתו. — והוא מספר על כפר מירון וחג האורות בל"ג בעומר; מספר על קברו של בן בארי ושל אותו קדוש, שישמעאלי בעל הקרקע היה טומן בו את אוצרותיו, מבלי סגור השער, ובהודע הדבר לתכרות גנבים

ויבאו בלילה ויגנבו את הכסף ושימוּ אותו בכליהם, והנה נשארו כפותים, ולא יכלו לזוז ממקומם גם מלוא שעה... גדולים צריקים במיתתם יותר מבחיהם!

בעד החלונות מסתכלים גערים ונערות לבית הרב, ודוחקים איש את רעהו לראות את האורח מארץ הקדם. פני המספר נזיזים, עיניו מבריקות; ומדי הביטי בו, תהרד נפשי. פתאום עולה מחשבה בלבי לשאלו: אם הוא מבני יוסף או מבני נפתלי. גם על הרב נחה רוח אחרת: הוא לא דבר עמו בדבר הלכה ודרוש, אלא שאלהו רק לקברה של רחל...

בשבת שאחרי „שבת נחמו" היה הדבר. עוד לא נמחה מזכרוני החיון המרעיש, כשרחל קמה ועולה מקברה ומבכת על בניה הגולים; ואחריה קמים ועולים אברהם, יצחק ויעקב, משה ואהרן וכל הנביאים... חורבן! חרבה ירושלים עיר הקודש, חרב בית ה', אשר בו העלו לפניו קמרת סמים, והאיש היושב עתה לפנינו דר בעיר הקודש ומדבר על עיר הקודש.

צהרים! אחרי שתיה כדת בבית הרב לכבוד האורח, הגיעה שעת מנוחה. מתפרדים וחולכים האנשים ובלב כל אחד מהם נשאר מה... אני הולך שפי, ותחת לשוב לבית אמי, הנני עובר את הנשר ועולה לסלע. השמש עמדה; לבדד אני! מנוחת יום קיץ ויום שבתון. ממזרח וממערב, מצפון ומדרום אין אני רואה עב עולה. בארץ העברים מתפללים, כי לא יבוא הגשם. זהנה אני מתמלא באותו רגע גענועים אל הר הכרמל, והנה קול מדבר בחבי: „מה לך פה?" — ואקום ואתעורר ואדע, אנה תשאנה אותי רגלי...

שלשה ימים עשה האיש הספרדי בעירנו; ואף כי השנה לא היתה שנת שובע, אסף הוא פי שלשה, מאשר יאספו אנשים אחרים מסוגו. גם אמי נתנה לו מטבע של כסף, אחת משש המטבעות, שהיו כרוכות במטלית ושמורות בידה למעני ליום הבא. ואת חמש המטבעות הנותרות לקחתי אני בחשאי, ואשלח יד גם בשאר פרוטות נחשת. גם שתיים

כתנות וזוג תחתונים, מצנפתי של שבת ו"טלית-קטן" לקחתי אתי, ואשים את הכל בצרור, וגם פת לחם שמתי בו; ואקום למחרת צאת הספרדי מן העיר בבקר השכם, כשאמי שוכבת עדיין במטתה, כי יראתי להביט בפניה, ואתננב מן הבית בלאט, צרורי על שכמי ומקלי בידי...

מיל אחרי מיל עברתי שדות וכפרים, מבלי להביט לאחורי. בחצי היום נחתי מעט, נטלתי את ידי מתוך מעין ואכלתי מפתי, שבעתי, ברכתי וקמתי והלכתי הלאה. — אין כושל ברגלי ורוזי יתאזר. ובעבור "אדון" אחד בדרך ויראני וישאלני, לאן פני מועדות, עניתי לו בתם לב: אני הולך לארץ העברים!

ויהי ערב! אבותינו שבמדבר עמוד-אש היה הולך לפניהם. ואני חפצי בקרבי מאיר לי. על יד ערמות בר שכבתי לנחת, ומפני חיות-טרף לא יראתי.

בשלות הלילה נעתקתי מן המקום, אשר עובתיו עוד היום בבקר, וארא את עצמי כבר עובר את הירדן ועומד לפני יריחו, ונפלה החומה הגדולה שבין האומה ואלהה. גאולה! גאולה לעם עתיק-יומין. הבן שב אל שותן אביו... ואפול על פני ואנשק אבני הקדש...

ואיקץ בבקר, והנה שמו בסד רגלי. אני הולך ושני אנשים, אשר לא ראיתי אותם יום אתמול, הולכים עמדי, אחד מימיני ואחד משמאלי. רוחי חפלה. נדמה לי, כי אני שב על עקבי. לבי מוטל כאבן בקרבי. שמים וארץ, בקשו רחמים עלי... ויהי ערב, והנני עומד לפני שער עירי, אשר אתמול עובתיו. —

גודע הדבר, כי ברחתי. דלקו אחרי ושיבוני לבית-אדם. אמי קבלתני הפעם בפנים מעוננים. בעיר שחקו על משבתי. שבו החיים לארחם, — ואשאר בגולה אָבל ומגודת עד היום...

„מנלה סור“ (*).

(תמונה).

הוא היה טפוס נכר בבית המדרש. בשערותיו הארוכות והפרועות, במצנפתו אשר נמתה תמיד לצד ימין, בעיניו הגדולות והמשוטטות, בשני זנבות זקנו, אחד קצר מחברו, ובפיו העקום מעט היה מושך אליו עיני כל מי יפגשהו. התרשלותו בבגדיו אין לשער. גם כפתור אחד לא נמצא על בגדו; וכשהיה הולך, הופשלו שוליו כלפי אחור. בחורף ובקיץ מקום משכנו היה על יד תנור החורף; נושך הוא לרוב את קצה זקנו, או יושב הוא נשען על ידו השמאלית וחושב... כי רפאל בן-נחמן — כן שם גבורנו — חושב, ידעו כולי עלמא; ידעו כולי עלמא, כי נושא הוא איזה דבר בחבו, ושהוא איש שרוח בו, אבל חשבוהו גם כן למעט משוגע. — הוא היה אוהב לשתוק ושלא להתערב בין חברים. גם עם הצבור לא התפלל; והיה ממתין בתפלתו, עד כי כבר יצא כל העם, ואז עמד, פתח את הסדור והתנועע בלחש לפני „מחויב המציאות“...

בערב ובבקר, בעלות השמש ובבא השמש, אז בעת כל חי למינהו מרגיש בלבבו מה, היה הוא כאיש נדהם ויושב דומם במקומו; תחת זה התעורר בו תמיד איזה דבר, כבוא הצהרים והמאור הגדול עומד ברום רקיע ומולך בכל כפת השמים. רפאל היה תמיד מרבה לעשן, אבל עשה זה בלי כונה ובלי יחוד; בשעה כזו היה קופץ ממקומו, סובב בכל פנות בית המדרש, יושב וקם, קם וישב; והוא מעשן בחזקה בלי הרף, ומרגיש בכל דחיפה, כאילו מסיר הוא את חבליו...

(*) גרפס ב, הערך „הנל“.

הוא גם היה רץ מחלון לחלון, מסתכל באוירים השמימים ולבו עולה!

יחיד סגולה טובי העיר ידעו, כי לפניו חידה גדולה, והוא מוצא את פתרונה. הוא היה עמל למצוא פשר לסודות הראב"ע, החושב האלהי והפרשן הגדול... ולדבר הזה הקדיש כל ימיו. מה לאנוש עוד עלי אדמות, אם בצרופי מחשבה כאלה יעסוק. והוא גם הוא לא אמר, עמו תמות חכמה, כי אם העלה את רעיונותיו על הכתב. — ודבר זה עשה בעתים רחוקות. ענין הכתיבה, כתיבה לדורות, דבר רב הוא לגבי אנוש; ולא כל שעתא ושעתא שורר רוח ההגיון ובא לשכון באהליו. הוא היה כותב באותיות קטנות מאד, וכתב ידו היה עד להפליא; וכשהיה עוסק במלאכתו זו, מלאכת הקדש, לקח את הנייר, הדיו והעט, עלה עם חומש ישן נושן עם באור הראב"ע לעלית או לעזרת-נשים, סגר את הדלת בעדו, התמחמה איזה שעות, כתב ומחק, כתב ומחק, עד כי מלא עמוד אחד או חצי עמוד. לפעמים יצא עם כלי כתיבה שלו גם אל השדה או לשפת הנהר, וישב שם על אבן ומשרטט לפניו מסבי ההווה, והוא כנמצא משכיל ופועל מעלה את הבטנים של סגולות המחשבה עלי גליון. עין לא ראתה מה שכתב וחרת, לזה אין איש סביבו יזכה לכך.

כרבע דור שלם עבד רפאל בבאוריו. על הראב"ע; הוא כבר גמר את ספר בראשית ואת ספר שמות, ועשה הכנות לפרש ריון בשאר חלקי התורה; והנה נהרס מזלו, נטל ממנו התוכן לחיות.

וישאר ריק ככלי יוצר לא יצלה עוד!

מוכר ספרים אחד מארץ רחוקה בא לעיר ויסדר ספריו וחפציו על יד שלחן בית המדרש, שמים וארץ כסו על כאבו של הפותר. ספר קטן נוצץ מבין הספרים; ועל השער כתוב: „מגלה-סוד“, לאמור — ספר כולל פתרונות לסודות הראב"ע. מי הויד להרים את הצעיף לפני בואו? מי העיז להקדים לבוא למפתחו אל השער הסגור? —

שלהי דקיץ היה. האילנות מנשרים את עליהם. דמנת
השקט באויר. אם הולך אדם וירכין אונו, ישמע למרחבי
העולם. ובנוס רפאל מפני המוכר החוצה, ראה ריקות נוראה
לפניו... אין מושכלות ואין עיון, גדעך אור נשמתו... עצוב
הוא עד השאול... הוא הולך, מבלי דעת אנה. מה לו עוד
בחלל העולמות. הוא חי לבטלה וילך מכאן באפס-מעשה.
כי ימות, אל תציבו לו ציון. הוא נפל מלוא קומתו הוצ
משער העיר ובכה, בכה...
מני אז הלך רק כצל עלי אדמות.

ה ה ל ר י.

(ר ש י מ ה).

— וכבר אמרתי להציב ציון לאיש פלאי זה, שידעתי
בימי עלומי — הבה אשלם את נדרי.
הוא היה בן רבנים, הבן השני לרב גדול וזקן ממשפחת
רבנים ואצילים. אחיו הבכור יהונתן, בעל קומה זקופה, בעל
שכל חריף וחד-הדבור, היה איש ידוע בעיר ובבתי מדרשה
וראש המדברים ובעל השיחות הבטלות בכל מקום. ואחיו הקטן
מסנו, מנחם, בעל גוף דל ועינים טרוטות, היה הלמדן והירא,
והיה מיועד לשאת על שכמו הכחוש סבל-הירושה הכבדה
ולשבת אחרי מות אביו על כסאו להורות ולדון בישראל! תחת
זה היה הוא, אלחנן, אלחנן משה, שדבר מעט, התעצל בלמודו
והתרשל במלבושיו ובחיצוניותו. אדם שאין שמים לו לב.
ואם דברו בו בעיר, היה זה רק על אודות זרותו, כי לא ידע
אלחנן כל עול, אף כי כבר נשוא היה ובעל בנים חמשה.
אשתו הכחושה, יוכבד, היתה קצת חנונית, והיתה נאכלת כולה
מצרכי הבית. והוא היה, אם תרצו דוקא, שאסמן לכם מעמדו,
מלמד, מעט מלמד; אם נוכל לכנות בשם מלמד את האיש,
שיבואו אליו שלשה או ארבעה תלמידים ללמוד, והוא מלמדם
היום זה ולמחר אחרת, ובאמצע היטן ימלט מהעיר, יעלם
לאיוו שבועות ואיננו... גם בביתו לא ידעו איהו? ולא ידאנו
לו. התרגלו כבר בזה, שלא לדאוג לו, כי כבר תכנו את רוחו,

*) גרפס ב, העולם, וילנא.

שבעת כזאת הוא סובב על עירות, ששם גרים קרוביו, ויושב עמם. בעיקר היינו הך: גם „כשהתאכסן" בביתו — במלה זו סמן הוא בעצמו את יחוסו לאנשי ביתו — לא הועיל מאומה ולא נשא במשא הבית מאומה. הוא היה האב, בעל הבית, אבל לא התערב בצרכיו, לא כהה בבניו, אם עשו שלא כרצון. הוא לא הראה בשום ענין את רצונו ולא האיץ בעשית כל דבר.

הוא לא אכל מימיו בעתו ולא התפלל בעתו. ארוחת הצהרים, מעט מרק ותפוחי אדמה או פולים ועדשים, היו „מניחים לו" בביתו על השלחן, כי כשהלך לבית המדרש, היה האחרון לצאתו משם, או גם השכים להתפלל בבקר, ואח"כ הלך לטייל סביב העיר חצי פרסה. הוא למד את תלמידיו, בשעה שהיה חדרו קבע אצלו, פעם בביתו, פעם בעורת-הנשים של בית-הכנסת ופעם בבית הוריהם. ואז היה יושב שם כל היום, ורק בעמל יסלחוהו הביתה. שיחותיו היו מקוטעות. על פניו הלבנים, שסבב אותם זקן שחור דק, היה מרפרף תמיד מעין שחוק קל, בעת שדברו עמו, כי לא התעצב ולא דאג מימיו. את הנאות לא ידע, כאשר תבינו, אבל גם לא את הבטול, כלומר את הבטול הפנימי... גם הוכחות היה יגול לשמוע. מבלי להשיב; ולא ענה קשה, גם אם המטיר איש חרפות על ראשו על לא-דבר. הוא היה יכול לבוא ל„קרוב" אחד פתאום ולהשליך עליו ועל ביתו יהבו במשך שבועות, לאכול ולשתות שם, ולעתים גם ללמד את הבנים שם, ובבקר אחד היה משכים ויוצא, מבלי אמור דבר ומבלי קחת פרידת-שלום... וכשהיה רעב בלכתו בדרך, היה מקבל ארוחה ומלון, מכל מי שנתן לו, ולפעמים גם נדבה פשוטה, אם ניתנה לו בחשאי, והוא לא ספר את הפרוטות, ששם בצלחתו; וכשראה עני אחר, היה יכול לקחת ולתת לו מבלי השאיר לו מאומה. — כשעף בצהרים, ביום קיץ, והוא עובר מעיר לעיר, היה מליט את פניו בין תכזאת-שדי המלאה, ושם בין השכלים העומדות צפופות מצאה נפשו מנוחה. —

ואם לפנות ערב היה הדבר, והוא כבר התפלל, תפלת

מנחה ובא לשפת נחל, היה משתטח פרקדן על החול, צופה ומביט לעולמו של הקב"ה, המתאדם בזהב שמש יורד, ואין חוץ. —

במעמקי נפשו של גבורנו זה, במקום שמליבא לפומיה לא גליא, לא היתה אותה השלוה ואותה העצלות, שראינו בו. הוא הכיר את דרכי החיים מעליו, כי זר היה לו מהלכם. התורה והאמונה עמדו למראשותיו; בספרים, בסכרי-עיון קרא לפנים, נסה לקרות... ואין פשר: בכל נוכל לומר ישר והגור, השאלה לאו שאלה, והתשובה היא, כאתרוג שניטל פוטמו. — כל אדם מתנועע בחייו כלולב, כלומר מניעים אותו; וכל תקותיו ומדותיו של אנוש הנן כ„הושענות“, הגדלות בטח על פני המים, ואחר כך הן חבוטות... מדוע ישא האדם אשה ולמה זה יוליד? בניו קוראים לו אב, וכן הוא לאביו... שרשלת ארוכה, ואין מסיר ואין פורק... ובחרת בטוב ומאסת ברע; והטוב, לכאורה, אינו טוב בעצם... כל אדם עושה רק מה שיש לו בו תועלת, וגם התועלת לאו תועלת היא... מרמה. בכל איזו מרמה עצמית ואחיזת-עינים... מרמים האנשים את עצמם במזיד ובשוגג... וגם המרמים מרומים הם מאהרים... המותר, שיש לראובן על שמעון ולפלוני על פלוני, הוא רק טעות, ואינו עולה על חסרונו של אחר. הכל שוקלים בכף מאזנים, ואינם מניחים מאומה... השקים ריקים, ובמקום ששח אפשר שיש מה, אין מפתח...

מחשבות, צל מחשבות כאלה ואי-ברורן, כמו את רוחו והליטו את רוחו. הוא מצא שקט רק בזה, שלא נסה לשאת במשא של זיוף החיים ולתת עצמו לדברים עוברים. שוטה הוא רק זה, השט באניה, והוא עמל להביאה אל החוף, ומאמין, כי ימצא את תוחלתו שם בחוף; אבל אין כל עמל, אם תתעה ותתעה אתה בן-אדם כל הימים. מה יש לאבד? ומה יש למצא? —

בימי עמידתו, בהימים שבין עשרים ובין שלשים, היה נמק ומרמה בהטא, והיה מאמין בהטא. ואז, כאשר אמר

לחפש לו דרך, צעקה נפשו לאלהים, ואין עונה! מה זה החטא, ובמה זה יחטא האדם, אם לא ידע, מה לו בכל המעשים? עומדים אתם המחפשים והעמלים על דרכים שונות, נוטים לכאן ולכאן... קהלת יאמר: הבל הבלים, איוב מקלל ומתנה, ובתהלים נאמר: אשרי! ובני-נשי — זה שוכב על מטה מוצעת, זה שוכב על קרקע קשה ואצילי ידיו מתחת לראשו, והלו ער ועמל כל היום, ובערב שלשתם ימצאו אחת. —

כה היה חי משנה לשנה ומיום ליום ושם מסגרת לרוחו. הוא לא השיב על דבר, גם במקום שידע להשיב, ולא שטה אחרי בירור ענין והוכחות ענין; תמיד היה יושב ושומע, מבלי משים למה שידברו אחרים. וכשהיה בא למקום, שאין מכירים אותו, ומצא כנופיא או חבריא עוסקים בדברי עיון, היה משים עצמו כשומע, מבלי הבין.

בניו גדלו. אחד מהם נלקח לצבא ונשלח למרחקים, במקום שאין שם גם יהודי אחד. בנו השני הכור מהראשון דבקה נפשו בבתי-תופרת, וישא אותה למניגת לב הרב הזקן ויהי בעצמו לסוחר תבואה פשוט. יוכבד אשתו הלתה; וכל העול ניתן על בתו, כבת שמונה עשרה, שרה, והיא רכה וענוגה וגם מוכת לב מעט. בכל הבית בקעים; ואם תבוא רוח סערה או גשמים בעתם ושלא בעתם ימצאו להם בו רב נתיבות. אבל הוא לא אבד את מנוחתו, ולא נסה גם יום אחד לחגור כתו לעבודה ולחקל במשא ביתו. מה יפעל אדם — גם בעושר וברוח הן נמות. בימי חג או בימים, שהיה מצוי בעירו, היו הקרובים מדברים על לבו — וזה עשו מאה פעמים ואחת — לבסס לו חדר קיים, ולהיות לעזר לבני ביתו, והוא בהשמטה: התחת אלהים אני, גורלי לא אשנה, ובעיקר לא טוב לבם ממני היום... יוכבד אשתו לא ותדבר כלל עמו על אודות זה, ואינה מוכיחה אותו כלום. יודעת היא זה שלשים שנה, שהיא בבחינת אלמנה... ה' רצה כך, ובעיקר הדבר, גם לא תשנא אותו, את החי בצד, בלבבה. איך תשנא אשה עבריה את בעלה? והוא הן גם ישר הוא, ישר לפי דרכו...

האיש המזור הזה היה גם קרוב ומודע לאבי. לא אדע אם "שני בשני" או "שני בשלישי" היו. וב"מי ההפקר" של אלחנן משה — כך קראו לאותם הימים, שבהם נשמט מביתו כולו, והיה נודד מקרוב לקרוב וממשפחה למשפחה — היה בא גם אל ביתנו, והיה יושב אתנו כחדש ימים או יותר ואוכל מלחמנו, והיה שותק כל אותו המועד יותר ממה שידבר. אנכי הייתי שונה מאחי, ואבי התנאה בי לאמר, כי גם שאר רוח לי, ובאמת הייתי אוהב את ההתעמקות בספרים ואתמיד בדעת ספרים ועמלתי גם לתהות על קנקן אלה, ששנו בספרים. אבל כל יגיעי להתקרב אל האורח הזה ולהוציא ממנו דבר, לא הועיל לי. הרגשתי את ה"מה" בזה האיש, היושב אתנו, לפי זנופי אז, והוא השתמט ממני בכל פעם, הבאתי אותו במצר שאלה עיונית, ואם הקשיתי והעזתי ואמרתי למשל: הלא אין בתשובת ה"חבר" שייכות נכונה לדברי הכוזר, היה לוקח את ספר "הכוזרי" מיד, סוגרו ושמו בארון הספרים במקומו, אין פתח ללבבו!

היו ימי חורף. הוא לא בא אלינו זה שלש שנים. והורי כבר התפלאו על זה, ויזכירו שמו בשבתנו לאכול. והנה נשמטה הדלת ממקומה, והוא בא. לא הכרנו אותו. הוא כמעט זקן במשך הזמן הקצר, ולחיו נפלו. הוא משתעל, מעמיד את מקלו, ענף כרות, בקרן זווית — הוא הלך רגלי כדרכו — מתיר את חגורו מעל בגדו העליון הישן ומסיר את בגדו מעליו. צרור אין אתו, מלבד טליתו בכיס זה ותפלין בכיס האחר. הוא נטל את ידיו, נגבן וישב לאכול. ראיתי בפניו, והנה הם ירוקים. הוא משתעל עוד פעם ומסתיר פיו במטפת אדומה, שלא ידעה מים עידן ועידנים הוא חולה... התקרר זה כמה... כחו אין עוד אתו לילך הרבה כמקודם. "חורף!" הוא אומר לי, כאשר קמו אכי, אמי ואחותי ממושכם, "אנוח מעט על הספסל" הוסיף והשתעל. הוא הסיר הפעם מנעליו בעת ששכב — מין הרחבה, שלא ידעתי אצלו.

איוה ימים עשה אצלנו כך ולא חדל להשתעל. אמי בטוב לבה נתנה לו חלב רותח, מהול בנופת. הוא היה שוכב ועוצם

עיניו. בפני אבי, שמטבעו לא היה בעל לב קשה כלל וידע להיטיב עם הבריות, הכרתי, שאין דעתו נוחה מן המקרה הזה: מה לו ולכל זה? וזה שצריך לדרוש ברופא, לא עלה על לב אחד מאתנו. מה שייד, אלחנן משה התקרה, ותו לא. —

לילה לפני חצות, והשעה הזו עוד עתה נצבת לנגד עיני. אבי ואמי כבר הלכו לחדרם לישון ואנכי נשארתי את החולה לבדי, כי חלקתי עמו יהד את החדר, על השלחן הארוך דלק הרש נר של חלב, ובעד החלונות נשקף האופל. כמעט אשמע את הלב הדופק של החולה, ואנכי יושב על כסא, וראשי מתעמל ב"שער היחוד".

והנה קם החולה וישב במטתו, וחזהו השעיר נגלה מבעד כתנתו הקרועה, ויפן אלי ויבקש ממני מים לשתות. קמתי ואניש לו צלוחית מלאה וישת מעט ויעמד אותה על השלחן, ומשפטו נטפו המים. הוא מאמץ את ידו הכחושה אל לבבו וקורא: "לא ינוסו הצללים... הלב בוער ואין שמן... הם באים, ואני רץ ברחובות... יחף אני הולך... תן לי את מנעלי..." חורי עיניו נטוים אלי. פחד-מקשה אחוגני ובקשתי לקרוא לאבי, אך הוא אמר אלי: "הנח, אל תירא". וידום איזה רגעים ויתחיל שנית: "הגדר פתוחה... והסולם רעוע... כי תגדל וידעת... עמלים הם לריק... בהחבית חור... היא לא תמלא... עוברי-אורח אנו... עוברים..." הוא נשען על הכר ויאמר לישון. הנר בא עד קצהו ויכבה, ויעלה עשן, ואפשט את בגדי, ואין תנומה לעפעפי...

ואחרי שבוע ימים יצאה נשמת הבודד הזה באהלנו. והוא אז כבן חמשים שנה. ותהי טהרה ולויה קטנה בשכונתנו, ויקברו אותו בשורה הרביעית של בית-העלמין בעירנו, המשתרע בתחתית הר מצל.

תהיה נשמתו הערטילאית צרורה בצרור החיים.

